

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 70όν - Τεύχος 4ον

*«Τό λείψανό σου τό φτωχό, τό ποδοπατημένο,
τ' ανάστησε ή αγάπη μας...»*

Ίούλιος - Αύγουστος 2021

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Υπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Ἐπίσκοπος Ὁρεῶν κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2020-2021 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ (ἀλφαβητικά): πρωτ. Ἀκίνδυνος Δαρδανός (Ι.Μ. Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης), π. Κωνσταντῖνος Καλλιανός (Ι.Μ. Χαλκίδος), πρωτ. Ἰγνάτιος Καλογεράκης (Ι.Μ. Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου), π. Ἡλίας-Συμεὼν Λαουλάκος (Ι.Μ. Κηφισίας, Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ), πρωτ. Νικόλαος Μεντζελίδης (Ι.Μ. Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας), Ἀθανάσιος Β. Γλᾶρος, (Ἀναπλ. Καθ. ΕΚΠΑ) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία Ἀγριμάκη, Ἐμμανουὴλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος – Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: Β. Μπίτσης, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρυονέρι Ἀττικῆς, Τηλ.: 210-8160.127 – Fax: 210-8160.128. Τιμὴ τεύχους 1 € (γιά ὄσους δὲν τό δικαιῶνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:
Ἀθηνᾶς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 48.25.298, Fax: 211 48.24.317
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Προμετωπίδα ἐξωφύλλου: Στίχοι ἀπό τό ποίημα τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη
«Ὁ ἀνδριάς τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου τοῦ Ἐ΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως» (1872)

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Νικηφόρος Λύτρας, Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ συρόμενος εἰς τήν ἀγκύνην (περ. 1864)

Τό τεῦχος εἰκονογραφεῖται μέ πίνακες Ἑλλήνων καί ξένων ζωγράφων,
μέ σκηνές ἀπό τήν ἐλληνική Ἐπανάσταση τοῦ 1821

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τά κείμενα τῶν συνεργατῶν νά μὴν ὑπερβαίνουν τίς 750 λέξεις. Δέν γίνονται δεκτά δημοσιευμένα κείμενα.

Τό περιοδικό Ἐφημέριος δὲν εὐθύνεται γιά τό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

Δέν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση, ἡ ἀναπαραγωγή –ὀλική ἢ μερικὴ– τοῦ περιεχομένου τοῦ περιοδικοῦ Ἐφημέριος καθ' οἷονδήποτε τρόπο. Ἐπιτρέπεται μόνον ἡ παράθεση ἀποσπασμάτων ἀποκλειστικῶς γιά ἐπιστημονικούς καί ἐκπαιδευτικούς σκοπούς, μέ ἀναφορά τῆς πηγῆς προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 70όν

Ιούλιος - Αύγουστος 2021

Τεῦχος 4ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ

Εισοδικόν 3

ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Μιχαήλ Μητσάκης, «Τό φίλημα»..... 6

π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ

Ὁ Χριστιανισμός καί ἡ ἀναδυση τῆς ἐπιστήμης.....8

ΜΙΑΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἡ πρώτη ἱεσία τῆς ἡμέρας. Σχόλιο στόν Ἐπιλύχνιο Ψαλμό 140 10

ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ

Τό γκρέμισμα τῶν διαχωριστικῶν τειχῶν ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους 13

ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐμφανίσεις τῆς Ἐκκλησίας στήν Ἁγία Γραφή 16

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ

Αἴτηση γιά τεκνογονία στά «Εἰρηνικά» τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀρραβῶνα (β)..... 19

Πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ

Κυριακή Γ' Ματθαίου 22

Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ

Μεταμόρφωση τοῦ Σωτήρος 24

Ἀρχιμ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ

Εἰσαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο καί τήν Κανονική Οἰκονομία (ΙΕ') (β)..... 26

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΥ

Ἡ Α' Οἰκουμενική Σύνοδος καί ὁ 4^{ος} αἰώνας 28

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ

«...δεῖ με καί Ῥώμην ἰδεῖν...»: Παῦλος καί ρωμαϊκή Libertas (c. 62 μ.Χ) 30

Ἀρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ

Ὁ Χριστιανισμός στά Βρετανικά νησιά, VI 32

Πρωτ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΟΝΤΟΥ

Ὁ Παῦλος στήν Κόρινθο (Πράξ 18,1-18) 34

ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΥ

Ἡ ἀριστοτελική θεωρία περί ἀρετῆς..... 36

Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ κίνηση Γκουρτζιέφ. Ἕνα ἀποκρυφιστικό σύστημα γνώσης 38

Ἀρχιμ. ΣΥΜΕΩΝ ΑΥΓΟΥΣΤΑΚΗ

Οἱ ἱερομάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης (1821-1822) 40

ΖΑΜΠΙΑΣ ΑΓΡΙΜΑΚΗ

Οἱ «πολεμιστές καλόγεροι» τῆς ἐλληνικῆς λογοτεχνίας..... 43

ΜΑΡΙΟΥ-ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ ΜΩΡΟΥ

Μελισσάνθη 45

Βιβλιοπαρουσίαση

..... 47

Ἐφημεριακά

..... 48

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης

«Ὁ ἀνδριάς τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου τοῦ Ε΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»

(ἀποσπάσματα)

[...]

Ὁλόγυρά σου τά βουνά κι οἱ λόγγοι στολισμένοι
τό λυτρωτή τους χαιρετοῦν... Ἡ θάλασσ' ἀγριωμένη
ἀπό μακρά σ' ἐγνώρισε καί μ' ἀφρισμένο στόμα
φιλεῖ, πατέρα μου γλυκέ, τό ἐλεύθερο τό χῶμα,
πού σέ κρατεῖ στά σπλάχνα του... Θυμᾶται τήν ἡμέρα,
ὁπού κι αὐτή στόν κόρφο της σάν τρυφερή μητέρα,
πατέρα μου, σ' ἐδέχτηκε... Θυμᾶται στό λαιμό σου
τό ματωμένο τό σχοινί, καί στ' ἅγιο πρόσωπό σου
τ' ἄτιμα τά ραπίσματα... τό βόγχο... τή λαχτάρα...
τοῦ κόσμου τήν ποδοβολή... Θυμᾶται τήν ἀντάρα...
τήν πέτρα πού σοῦ ἐκρέμασαν... τή γύμνια τοῦ νεκροῦ σου...
τό φοβερό τό ἀνάβρασμα τοῦ καταποντισμοῦ σου...
Δέν ἐλησμόνησε τή γῆ πού σῶγινε πατρίδα,
οὔτε τό χέρι πού εὐσπλαχνο μ' ὀλόχρωση χλαμύδα
τή σάρκα σου ἐσαβάνωσε τή θαλασσοδαρμένη,
ὅταν, πατέρα μου, ἄκαρδοι, γονατισμέν' οἱ ξένοι
τό αἷμα σου ἔγλειφαν κρυφά στά νύχια τοῦ φονιά σου...
Τώρα σέ βλέπει γίγαντα, πατέρα, ἡ θάλασσά σου...
Τό λείψανό σου τό φτωχό, τό ποδοπατημένο,
τ' ἀνάστησε ἡ ἀγάπη μας κι ἐδῶ μαρμαρωμένο
θά στέκει ὀλόρθο, ἀκλόνητο κι αἰώνιο θέ νά ζήσει,
νά 'ναι φοβέρα ἀδιάκοπη σ' Ἀνατολή καί Δύση...

[...]

Τοῦ μυστικοῦ διαλαλητή πέφτει στή γῆ, στό κύμα
τό φλογερό τό μήνυμα κι ἀπό ἓνα τέτοιο κρίμα
ἐφύτρωσε ἄσβεστη φωτιά καί μέ τή δύναμή σου
ἐθέριεψε, ἐζωντάνεψε τ' ἄτιμο τό σχοινί σου
κι ἔγινε φίδι φτερωτό στόν κόρφο τοῦ φονιά σου...
Καλόγερε, πῶς δέν ξυπνᾶς νά ἰδεῖς τά θαύματά σου;...

[...]

(Ἀθήνα 1872)

Ἡ ἀγωνία γιά μιά ταυτότητα, μέ ἀφορμή τά 200 χρόνια τοῦ '21

Ἐνῶ μέχρι τό 1821 οἱ Ρωμοί ζοῦσαν χωρίς νά ἀμφιβάλουν γιά τήν ἱστορική τους συνέχεια, στίς ἀρχές τοῦ 1800 ὁ Ἄδ. Κοραῆς διατυπώνει τή θεωρία τῆς «μετακένωσης». Σύμφωνα μ' αὐτήν, ὑπάρχει πολιτιστική ἀσυνέχεια τῶν ὑπόδουλων μέ τήν ἀρχαία Ἑλλάδα, λόγω τῆς παρεμβολῆς τῆς «βυζαντινῆς» αὐτοκρατορίας καί τῆς Ὀθωμανικῆς δουλείας. Οἱ αὐτόχθονες, χάνοντας τήν ἑλληνικότητά τους καί τόν κλασικό πολιτισμό, πού διέσωσε ἡ Δύση, ἐξέπεσαν σέ «Γραικούς». Ὁ Κοραῆς προτείνει τήν ἀνάκτηση τῶν ἀρχαίων φώτων μέσα ἀπό τήν ἀντιγραφή τῆς παιδείας τῶν Δυτικῶν. Ἄν καί ἡ συγκεκριμένη ἀντίληψη ἀπαντήθηκε ἀπό διάφορους ἱστορικούς, ὁ μεταπρατισμός, πού οὐσιαστικά εἰσηγήθηκε ὁ Κοραῆς, μᾶς ταλαιπωρεῖ μέχρι σήμερα.

Ἐχει σημασία γιά τή νεοελληνική μας ταυτότητα νά ἀναφερθοῦμε, ἄν καί ἐπιγραμματικά, στήν καταγωγή αὐτῆς τῆς θεωρίας. Ἄς πάρουμε τά πράγματα μέ τή σειρά. Ἡ δουλεία προϋποθέτει τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης (1453), ὅπου φτάσαμε καί ἐξαιτίας τῆς ἀδιαφορίας τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ καί τῆς διάλυσης τῆς «Βυζαντινῆς» αὐτοκρατορίας, στήν ὁποία συνέβαλλαν καί οἱ σταυροφόροι μέ τήν ἄλωση τοῦ 1204. Ποῦ ὀφείλεται, ὅμως, ἡ στάση τῶν Δυτικῶν, τῆς Ρώμης, ἔναντι τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Νέας Ρώμης-Κωνσταντινούπολης; Τό θέμα εἶναι ἱστορικοῦ, γεωγραφικοῦ, ἰδεολογικοῦ, θεολογικοῦ, ψυχολογικοῦ ἴσως καί μεταφυσικοῦ περιεχομένου.

Ὅταν, σύμφωνα μέ τόν θρύλο, ἰδρύεται ἡ Ρώμη (753 π.Χ.), ὁ ἑλληνισμός ἔχει περάσει ἀπό τόν μῦθο στήν ἱστορία. Ἐπιχαιρεῖ γιά τά ὀμηρικά ἔπη, τόν πρῶτο ἀποικισμό καί βρίσκεται στίς ἀπαρχές τοῦ δευτέρου, ἰδρύοντας, κοντά στή Ρώμη, τίς Συρακοῦσες (735 π.Χ.). Ἀλλά μέχρι τήν ἐπέκταση τῆς Ρώμης καί τήν κατάκτηση καί τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου (146 π.Χ.), μεσολαβοῦν 500 χρόνια, στά ὁποῖα ὁ ἑλληνισμός ἔχει ἐπιπλέον νά παρουσιάσει τόν χρυσό αἰῶνα τοῦ Περικλέους, ἕναν Παρθενῶνα, Σωκράτη, Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, μελετημένη κάθε πτυχή τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τήν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τήν ἑλληνιστική Κοινή, τή μετάφραση τῶν Ο' κ.ἄ.

Ἡ δύναμη τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου ζωῆς συνίσταται στήν ἱκανότητά του νά μεταθέτει τήν ἑλληνικότητα ἀπό τήν καταγωγή στήν παιδεία, νά ἀφομοιώνει ξένα στοιχεῖα χωρίς νά χάνει τήν ἰδιοπροσωπία του. Ἑλληνες εἶναι «οἱ τῆς ἡμετέρας παιδείας μετέχοντες» (Ἰσοκράτους, *Πανηγυρικός*). Ἔτσι, ἐνῶ ἡ Ρώμη κατέκτησε τήν Ἑλλάδα στρατιωτικά, ὄχι ἀπροσδόκητα, ἡ Ἑλλάδα κατέκτησε τή Ρώμη πολιτιστικά. Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου ἦταν καταλυτική, ὥστε προέκυψε ὁ ἑλληνορωμαϊκός κόσμος. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπηρεάστηκαν σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τοῦ βίου. Στή θέση τῆς ἡμετέρας παιδείας, ἡ ἰδιότητα τοῦ Ρωμαίου πολίτη διέσωζε τήν οἰκουμενικότητα καί μοναδικότητα τοῦ

καθενός. Οί Ρωμαίοι πρόσφεραν στή διοίκηση, στόν στρατό, στό Δίκαιο, κατασκευάσαν έντυπωσιακά οικοδομήματα, ύδραγωγεία, δρόμους κ.ά.

Αποφασιστικής σημασίας για τόν έλληνορωμαϊκό κόσμο στάθηκε ή έμφάνιση του χριστιανισμού. Βεβαίως ή Ρωμαϊκή Δημοκρατία μετετρέπη σταδιακά σέ αὐταρχική Μοναρχία, χάνοντας τόν έλληνιστικό άφομοιωτικό της δυναμισμό, καί έπιδόθηκε σέ άσύλληπτης σκληρότητας διωγμούς, πού έπιτάχυναν τό τέλος της. Ὁ Μ. Κωνσταντίνος άντιλήφθηκε ότι τό μέλλον τής αὐτοκρατορίας εἶναι στήν Άνατολή. Γι' αὐτό μετέφερε τήν πρωτεύουσα στό Βυζάντιο, άρχαία άποικία τών Μεγαρέων (658/7 π.Χ.). Ἡ έξελληνισμένη, σέ μεγάλο βαθμό, ρωμαϊκή αὐτοκρατορία θά μετασηματιστεῖ σέ χριστιανική. Τό *imperium romanorum* πορεύεται ένωμένο ώς τό 395 μ.Χ., όποτε ό Μ. Θεοδόσιος θά τό διαχωρίσει σέ δυτικό καί άνατολικό. Ὁ χριστιανισμός δίνει ριζικά νέο περιεχόμενο στήν οἰκουμενικότητα. Ἡ λέξη Ἑλλην παρέμεινε για νά προσδιορίζει τόν ειδωλολάτρη έθνικό καί ή λέξη Ρωμαῖος σταδιακά τόν Χριστιανό. Δέν εἶναι τυχαίο ότι ό «βυζαντινός» αὐτοκράτορας ύπογράφει ώς Βασιλεύς καί Αὐτοκράτωρ Ρωμαίων.

Ἡ Άνατολική Αὐτοκρατορία θά διανύσει μία χιλιετηῖ ιστορία δόξης, παρά τίς άστοχίες, μέ μία Ἁγία Σοφία, μέ τούς Καππαδόκες Πατέρες, μέ τή διάσωση τής γραμματείας τών άρχαίων, μέ τούς Ἱερούς Φώτιο, Κύριλλο, Μεθόδιο, Γρηγόριο Παλαμά, μέ τή Μονή τής Χώρας, καί τόσα άλλα. Κυρίως ή έλληνιστική εὐελιξία, προσληφθεῖσα από τόν χριστιανισμό, θά ανακαινιστεῖ σέ ένα ρωμαλέο ἦθος καί φρόνημα, άπαλλαγμένο από κάθε εἶδους δυϊστικές πολώσεις-θεσμοθετήσεις, σέ αντίθεση μέ τή Δύση.

Ἀντιθέτως, ή κατάλυση τής Ρώμης από τόν Ἀρειανιστή Ἀλάριχο τό 476 μ.Χ. σηματοδότησε τό τέλος του δυτικού τμήματος τής αὐτοκρατορίας. Από τά διάφορα φύλα πού κατέκλυσαν τή Δύση, οἱ Φράγκοι έπεκράτησαν, όργανώθηκαν σέ βασιλείο καί άνεδείχθησαν σέ μεγάλη δύναμη στή δυτική Εὐρώπη. Ἐζήλωσαν όμως νά παρουσιάσουν ώς οἱ συνεχιστές τής μίας καί μοναδικής εκχριστιανισμένης πλέον (έλληνο-) Ρωμαϊκής Αὐτοκρατορίας, αναπτύσσοντας ώστόσο έναν πολιτισμό στόν άντίποδα του Ἀνατολικού, άξιοποιώντας τή θεολογία κυρίως του ἱεροῦ Αὐγουστίνου, καί μάλιστα χωρίς νά έχουν τό άνάλογο ύπόβαθρο· σημαντικός έδω ἦταν ό ρόλος του Καρλομάγνου. Σ' αὐτήν τήν ιστορική παραχάραξη πού έπιχείρησαν οἱ Φράγκοι, ύπήρχαν δύο έμπόδια. Τό πρώτο ἦταν οἱ αὐτόχθονες Ρωμαῖοι καί τό Πατριαρχεῖο Ρώμης. Μέσω του σταδιακοῦ εκφραγκισμού, τούς απέκοψαν πλήρως από τόν έλληνισμό καί νόθευσαν τόν χριστιανισμό, είτε διά τής βίας είτε μέ διπλωματικές κινήσεις, όπως ή παροχή προστασίας καί ή δωρεά φέουδου στόν Πάπα, ή έπιβολή του φιλιόκβε, ή "Κωνσταντίνεια" δωρεά, οἱ ψευδο-Ἰσιδώρειες διατάξεις, ό έλεγχος τής εκλογής τών παπών κ.ά.

Τό δεύτερο έμπόδιο ἦταν ό Αὐτοκράτορας τών Ρωμαίων, ή μοναδική αὐτοκρατορία τών Ρωμαίων πού απέμεινε μετά τήν κατάλυση του δυτικού τμήματος, ή Κωνσταντινούπολη. Προσπάθησαν άρχικά μέ συνοικέσια νά σφετεριστούν τόν τίτλο *imperator romanorum*. Ἡ άνάρρηση στόν θρόνο τής Εἰρήνης καί ή άπευθείας συνεννόησή της μέ τόν Πάπα, για νά διευθετήσουν τό θέμα τής εἰκονομαχίας μέ τήν Ζ' Οἰκουμενική

Σύνοδο (787) εξόργισε τόν Καρλομάγνο. Γι' αυτό, τό 794 συγκάλεσε σύνοδο στή Φρανκφούρτη υπό τήν προεδρία του καί sé κείμενο, τό *Contra errores Graecorum*, ἀπέριψε τίς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου καί ἄσκησε ἐπιθετική, ὀξεία κριτική ἐναντίον τῶν Ἀνατολικῶν, πού χλευαστικά μετονόμασε sé *Γραικούς*. Μέ Σύνοδο στό Ἰαχεν (809) ἐπέβαλε τό φιλιόκβε' ἔτσι, γεννήθηκε ἕνας νέος "χριστιανισμός". Τό 800 εἶχε στεφθεῖ αὐτοκράτορας «Ρωμαίων». Ἡ Ἁγία Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία τῶν Φράγκων γεννήθηκε καί *de jure*. Τήν ὀνομασία *Ρωμαῖοι* οἱ Φράγκοι τήν ἤθελαν ἀποκλειστικά γιά τόν ἑαυτό τους. Τό ἀποκορύφωμα αὐτῆς τῆς νοοτροπίας ἦταν καί ἡ μετονομασία τῆς (ἀνατολικῆς) Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας sé βυζαντινῆ τόν 16^ο αἰῶνα.

Ἡ συγγραφή κειμένων ἐναντίον τῶν Ἀνατολικῶν, μέ τόν γενικό τίτλο *Contra errores Graecorum* (καί ὄχι *Romanorum*), συνεχίστηκε καί μέ τόν Θωμᾶ Ἀκινάτη. Εἶναι ἡ ἐποχή πού ἡ σχολαστική σκέψη ἀναπτύσσεται sé σύστημα ὀλοκληρωτισμοῦ, ἡ Ἐκκλησία θρησκευοποιεῖται καί τό χάσμα μέ τούς Ἀνατολικούς διογκώνεται. Ἡ προκατάληψη ἐναντίον τῶν Ἀνατολικῶν συνεχίστηκε μέ τή διάλυση τῆς «βυζαντινῆς» Αὐτοκρατορίας ἀπό τούς σταυροφόρους καί τήν ἄλωση τοῦ 1204, στά χρόνια τῆς σκλαβιάς μέ τόν προσηλυτισμό, τήν ἀποστολή μισσιοναρίων, τή Οὐνία, τόν ἀνθελληνισμό τοῦ συστήματος Μέττερνιχ, τήν ἐπιβολή μιᾶς ξενόφερτης λατινικῆς βασιλείας καί προτεσταντικῆς Ἀντιβασιλείας, τήν προσπάθεια "ἐκσυγχρονισμοῦ" τοῦ νέου κράτους μέ βάση τά δυτικά πρότυπα κ.ἄ.

Ἐξαρχῆς, οἱ Φράγκοι, στήν ἀγωνία τους γιά μιά ταυτότητα, λειτούργησαν πρωτόγονα, φθονερά, ἐναντι τῆς ὑφιστάμενης παραδόσεως sé Δύση καί sé Ἀνατολή. Ἔτσι, δημιούργησαν μιά ἄλλη παράδοση, στόν ἀντίποδα τοῦ αὐθεντικοῦ ἑλληνισμοῦ καί χριστιανισμοῦ, πού διασώζονταν στήν Ἀνατολή. Νά γιατί μετονόμασαν sé *Γραικούς* τούς *Ρωμῖους*, ὀνομασία πού προκρίνει ὁ Κοραῆς γιά τούς ὑπόδουλους, υἱοθετώντας τή χρήση τῶν Δυτικῶν καί διαγράφοντας χίλια τόσα χρόνια ἱστορίας.

Ὁ φθόνος αὐτός δέν ἐπέτρεψε στούς Φράγκους νά εἶναι ἀδελφικοί καί εἰλικρινεῖς μέ τούς Ρωμαίους-Ρωμῖους τῆς Ἀνατολῆς. Βεβαίως εἶναι εὐκόλο νά ἐξηγηθεῖ ὁ φθόνος ἐκείνου, πού αἰσθάνεται ὅτι τοῦ λείπει κάτι, ἐναντι ἐκείνου πού τό κατέχει (αὐτή εἶναι ἡ ἀγωνία, τό ἄγχος τῆς ἐπίδρασης). Πρέπει, ὅμως, νά ἐρμηνευθεῖ γιάτί κάποιοι δέν βλέπουν τόν θησαυρό πού κατέχουν καί βιάζονται νά θαυμάσουν ξένα πρότυπα, νά ἀγοράσουν ἄκριτα, καί κακοποιημένο, αὐτό πού τούς ἀφαίρεσαν, καί νά νιώθουν μάλιστα εὐχαριστημένοι (μεταπρατισμός). Γι' αὐτό τό ζήτημα ἴσως ἀσχοληθοῦμε ἄλλη φορά.

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἀδαμαντίου Κοραῆ Ἐπιστολαί πρὸς τόν Σμύρνης Πρωτοφάλητην, Παρίσι 1838. πρωτ. Γ.Δ. Μεταλληνός, Ἐλληνισμός καί Ὁρθοδοξία, Ἀθήνα: Τῆνος 2000. M. Frassetto, *Encyclopedia of Barbarian Europe: Society in Transformation*, 2003. J. Whaley, *Germany and the Holy Roman Empire: Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia, 1493-1648*, Oxford University Press 2012.

Μιχαήλ Μητσάκης, «Τό φίλημα»

Εἰς τό Μανιάκι, ἐπί τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δέν ἀπέμεινεν οὔτε ἓνας ζωντανός. Ὁ ἥλιος προβάλλων ἀπό τάς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἐχαιρέτησεν, ὀρθίους ὄλους, ἐφώτισε τάς λευκάς φουστανέλλας, ἐχάιδευσε τάς μαύρας κόμας των, ἀπήστραφεν εἰς τοὺς φλογερούς των ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τόν χάλυβα τῶν σπαθιῶν των, ἐχρῶσσε τῶν ἀρμάτων των τάς λαβάς. Καί τώρα δύων ἐκεῖ κάτω, μέσα εἰς τό πέλαγος, τοὺς ἀποχαιρετίζει λυπημένος νεκρούς, σκορπισμένους ἐπάνω εἰς τό χῶμα, καί χάνεται, ἀργά-ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρόν ὄμμα, ὅπερ σβῦνον θέλει ἀκόμη νά ρίψη τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καί ἄποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὀρμὴν τῆς ρομφαίας καί τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καί ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μαπαρούτην μέ τὴν φούχταν, ἀφοῦ καί τό ἔσχατον σπειρί της ἐσώθη μέσα εἰς τίς παλάσκες των, ἀφοῦ ἐρραγίσθη καί τοῦ τελευταίου ὄπλου των ἡ κάννα, ἀφοῦ καί τό ὕστατον γιγατάνι ἔσπασε μέσα εἰς τό χέρι των, ἔπεσαν χαμαί, ἄψυχοι ναί, ἠττημένοι ὄχι. Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπαφλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχίσας τὴν σφαγὴν καί τελευταῖος σταματήσας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μέ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους, κρατεῖ ἀκόμη τό θραυσμένον τμῆμα, αἰμοστάζον, μέ σφιχτά δάχτυλα, ἐν σπασμῷ ἔρωτος καί λύσεως. Καί ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται, ἐν καλπασμῷ ἵππων καί κλαγγῇ ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καί σαλπίγγων βοῆ, ἐνῶ τὰ μπαϊράκια του ἀναπεπταμένα φρίσσουν εἰς τόν ἄνεμον τῆς ἐσπέρας, καί τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὀρίζοντος τῆς δύσεως. Μυρμηκιᾶ ἀνά τὴν πεδιάδα καί τὰ πρανή ὁ συρφετός, καί βαρὺ ἀκούεται τό βῆμα του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς οἱ Ἄραβες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλυστοῦν. Ἄλλ' ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκῃ εἶναι τόση, τόση εἶναι ἢ μετὰ τόν φόβον ἠδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τόν ἀνήφορον, ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ράχιν. Ἦδη ὁ ἀρχηγός των ἔφθασεν εἰς τὴν ὀφρὺν τοῦ λόφου, ἀνέβη, κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τό βλέμμα, ἐκοίταξε τό κοκκινίσαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαιμάργως τό αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τόν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε κύκλῳ τοὺς πεσόντας. Καί μ' ἀνοιχτόν τό ὄμμα, ἐκπληκτον, ἀναμετρᾷ τοὺς ὕψηλους κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των, καί τοὺς βραχιονιάς των τοὺς νευρώδεις, τάς ὠραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά των τὰ ἀγέρωχα. Καί ἐπὶ τὴν βραχεῖαν ὄψιν του ὡς νέφος τι διέρχεται, τό βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμός συσπᾷ τὰ χεῖλη του.

—Κρίμα νά χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Καί βλέπει, βλέπει γύρω, βλέπει θαυμάζων, βλέπει άπορών, ώσαν νά μήν πιστεύει πώς έχάθησαν τοιοῦτοι άνδρες, ότι κείτονται άναίσθητοι, και δέν κοιμώνται μόνον, διά νά ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πώς και ό ίδιος ό θάνατος ύπηρξεν ίσχυρότερος αυτών.

–Ποιός είναι ό Παπαφλέσσας;

Οί όδηγοί του έσπευσαν, προσέδραμον, έδειξαν τό πτώμα, διάβροχον, περιρροέμενον εκ του ιδρωτός του άγωνος, κατερρακωμένον τά φορέματα, μαῦρον άπό του καπνοῦ.

–Σηκώστε τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον, πλύντε τον... Πλύντε τό παλληκάρι...

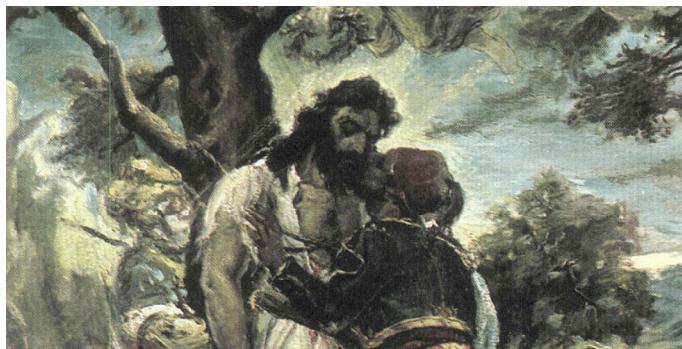
Δύο άνδρες έλαβαν αυτόν άπό των μασχάλων, τον ήγειραν, τον έστησαν επάνω εις τούς πόδας του, κι έβάδισαν, διευθυνόμενοι προς παραρρέουσαν πηγγήν. Έκει του έπλυναν τάς χειρας και τό πρόσωπον, εξέτριψαν τον πηλόν και τον ιδρωτά, τον εκάθαρσαν εκ του κονιορτου και της ασβόλης, του καπνοῦ και του ιχώρος, τον έσπόγγισαν, διευθέτησαν τά ξεσχισμένα του ένδύματα, κι έγύρισαν όπίσω, φέροντές τον.

–Στήστε τον εκει άπό κάτω...

Οί άνδρες κρατοῦντες εκατέρωθεν αυτόν, ώδευσαν προς τό δειχθέν δένδρον, τον απέθηκαν παρά την ρίζαν του, τον ύψωσαν και τον ακούμβησαν, τον έστερέωσαν επί τό στέλεχος αυτου, τον ισορρόπησαν, ώσανεί ζώντα. Έπειτα έτραβήχθησαν, άπεμακρύνθησαν, και τον αφήκαν μόνον, βασταζόμενον διά της ίδιας του δυναμεις. Τό πτώμα έναπέμεινεν ακίνητον, ευθύ στηρίζον επί του κορμου την ράχιν, τον θώρακα προτεταμένον, και κρεμάμενα τά χέρια, μέ αναπόσπαστον τό τμήμα του σπασμένου χατζαριου, τά σκέλη διεστῶτα, ύψηλά την κεφαλήν. Τότε ό Ίμπραΐμης πλησιάζει βραδέως προς τό δένδρον, ίσταται και προσβλέπει σιγηλός επί μακρόν τό άπνου πτώμα του αντιπαλου και υπό τό φως της σελήνης ήτις άνέτελλε την ώραν εκεινην αιματόχρους, ώσει βαφείσα και αυτή εκ του λυθρου του χυθέντος κατά την μάχην, υπό τούς σειομένους κλάδους, οϊτινες άνέφρισσον πενθίμως, φιλει, παρατεταμένον φίλημα, τον όρθιον νεκρόν.

(Πρώτη δημοσίευση: περ. *Παρνασσός*, Μάιος 1892)

Α. Γεωργιάδης, *Τό φίλημα* (1960)

Ὁ Χριστιανισμός καί ἡ ἀνάδυση τῆς ἐπιστήμης

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἱ.Ν. Ἀναλήψεως Ντραφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

Τό 1829, ὁ πάπας Λέων ΙΒ΄ ἀπαγόρευσε τή χρήση τοῦ ἐμβολίου τῆς εὐλογιάς. Στόχος του ἦταν νά ἀνακόψει τήν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης, ὥστε ἡ Ἐκκλησία νά κυριαρχήσει καί πάλι στή ζωή τῶν ἀνθρώπων, ὅπως συνέβαινε κατά τά σκοτεινά χρόνια τοῦ μεσαίωνα. Ἡ ἀντίθεσή του, ἄλλωστε, στόν ἐμβολιασμό ἀκολουθοῦσε τή γενικότερη παράδοση τοῦ χριστιανισμοῦ, πού εἶχε ἀνταχθεῖ συστηματικά καί ἐπίμονα στήν ἐπιστήμη καί εἶχε καταδιώξει τούς ἐπιστήμονες, μέχρι βέβαια τίς παραμονές τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅταν, ἐπιτέλους, ἀπαλλαγμένοι ἀπό τά δεσμά τῆς θρησκείας, οἱ ἐπιστήμονες προκάλεσαν τήν ἀποφασιστικῆς σημασίας ἐπιστημονική ἐπανάσταση τῶν νεότερων χρόνων.

Ἡ παραπάνω ἱστορία εἶναι ἐντυπωσιακή, ἂν βέβαια παραβλέψουμε μία σημαντική “λεπτομέρεια”, ὅτι δηλαδή δέν ἔχει καμμία σχέση μέ τήν πραγματικότητα (κριτική μέ βάση “fake news” ἀσκεῖται στόν χριστιανισμό ἐδῶ καί καιρό)! Ὁ ἐν λόγω πάπας οὐδέποτε ἀντιτάχθηκε στόν ἐμβολιασμό – ἀντιθέτως οἱ χριστιανοί τόν προώθησαν ἐνεργά ἐξαρχῆς. Ἀκόμη σημαντικότερο εἶναι τό γεγονός ὅτι ἡ νεότερη ἐπιστήμη, πού ὀδήγησε μεταξύ ἄλλων στή δημιουργία τῶν ἐμβολίων, ἐφανίστηκε μόνο σέ χριστιανικές χώρες καί ὀφείλει τή γένεσή της στούς χριστιανούς. Ἄς δοῦμε, ὁμως, σύντομα τό πῶς καί τό γιατί.

Κέντρα σπουδῆς καί διδασκαλίας ὑπῆρξαν σέ διάφορους τόπους καί ἐποχές. Ὡστόσο, τό πανεπιστήμιο ἀποτελεῖ δημιούργημα τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης. Τά πρῶτα πανεπιστήμια ἐμφανίζονται στή Μπολόνια περίπου τό 1088, τό Παρίσι περίπου τό 1150, τήν Ὁξφόρδη τό 1167, καί τό Καίμπριτζ τό 1209 – γιά νά περιοριστοῦμε στά σημαντικότερα. Μέχρι τά τέλη τοῦ 15^{ου} αἰ. ἔχουμε στήν Εὐρώπη περισσότερα ἀπό πενήντα πανεπιστήμια.¹

Στά πανεπιστήμια αὐτά δέν διδασκόνταν μόνο ἡ θεολογία ἀλλά καί ἡ ἐπονομαζόμενη “φυσική φιλοσοφία”, πού συνιστᾶ τήν πρῶτη μορφή τῆς νεότερης ἐπιστήμης. Οἱ ἐρευνητές καί πανεπιστημιακοί δάσκαλοι τῆς ἐποχῆς ἀμφισβητοῦσαν ἀνοιχτά τήν “ἐπιστημονική” αὐθεντία τοῦ Ἀριστοτέλη, ἐφάρμοζαν τήν πειραματική μέθοδο, καλλιεργοῦσαν τίς φυσικές ἐπιστήμες καί τά μαθηματικά. Ο Robert Grosseteste (1168-1253), ὁ Albertus Magnus (c. 1200-1280), ὁ Roger Bacon (1214-94), ὁ William of Ockham (1295-1349), ὁ Nicole d’Oresme (1325-82), ὁ Nicolaus Cusanus (1401-64), καί ὁ Nicolaus Copernicus (1473-1543) εἶναι μερικοί μόνο ἀπό τούς μεγάλους ἐπιστήμονες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, πού προετοίμασαν τήν ἐπιστημονική ἐπανάσταση τῶν νεότερων χρόνων (16^{ου}-17^{ου} αἰ.). Οἱ χριστιανικές Ἐκκλησίες (πλήν ἐξαιρέσε-

ων) όχι μόνο δέν παρεμπόδισαν τίς σχετικές εξελίξεις αλλά και συνέβαλαν στην ίδρυση, ενίσχυση, και προστασία τών πανεπιστημίων, κάτι πού συνέχισε νά συμβαίνει για αιώνες (για παράδειγμα, τό Πανεπιστήμιο τού Χάρβαρντ όφείλει τήν όνομασία του στόν κληρικό Τζόν Χάρβαρντ [1607-1638], πού άποτελεί τόν έπιφανέστερο ιδρυτή του). Άλλά και ή ίδια ή έπιστημονική επανάσταση τών νεότερων χρόνων άποτελεί στην πραγματικότητα μετεξέλιξη τής προγενέστερης έπιστήμης και όφείλεται σχεδόν άποκλειστικά σέ χριστιανούς, πολλοί μάλιστα έκ τών όποίων ήταν θεολόγοι, ιερείς, έπίσκοποι, ή καρδινάλιοι. Για παράδειγμα, ό μεγαλύτερος φυσικός όλων τών έποχών, ό Ίσαάκ Νεύτων (1642-1727), ήταν όχι μόνον ένθερμος χριστιανός αλλά και πολυγραφότατος θεολόγος. Έγραψε περισσότερα θεολογικά άπό ό,τι έπιστημονικά έργα – άπλως έτυχε νά είναι πολύ καλύτερος φυσικός παρά θεολόγος.

Τά πανεπιστήμια και ή έπιστήμη, λοιπόν, προτού περάσουν στά χέρια και μή-χριστιανών, όπως συνέβη άργότερα, ιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν μόνο σέ χριστιανικές χώρες και μάλιστα άπό χριστιανούς. Πού όμως όφείλεται αυτό; Όφείλεται, σέ μεγάλο βαθμό, στην χριστιανική θεολογία, στην πίστη δηλαδή σέ έναν προσωπικό Θεό, πού δημιούργησε έναν κόσμο μέ νόμους και κανό-

νες, ή έσωτερική λογικότητα τού όποίου άντιστοιχεί στην λογικότητα τού ανθρώπου και έπομένως μπορεί νά έρευνηθεί και νά κατανοηθεί άπό αυτήν. Άντίθετα, στην αρχαία Ελλάδα ό κόσμος έθεωρείτο αιώνιος, ένώ τά φυσικά φαινόμενα συχνά άποδίδονταν σέ κινήσεις παρόμοιες μέ εκείνες ζωντανών όργανισμών και όχι σέ φυσικές, άπρόσωπες δυνάμεις. Στην Κίνα άπουσίαζε ή πίστη τόσο σέ Θεό-δημιουργό όσο και στην συμβατότητα κοσμικής τάξης και ανθρώπινου λόγου, μέ άποτέλεσμα όποιαδήποτε έπιστημονική μελέτη τού κόσμου νά θεωρείται συχνά άφελής. Τέλος, ή τάση τού Ίσλάμ, νά υπερτονίζει τόν έλεγχο τού κόσμου άπό τόν Άλλάχ και τίς έπιθυμίες του, είχε συνήθως ως άποτέλεσμα ή έννοια τών φυσικών νόμων νά θεωρείται όχι μόνον αναληθής αλλά και βλάσφημη.

Όστόσο –θά σπεύσει ίσως κανείς νά άντείπει– δέν υπάρχουν και σκοτεινά σημεία στην σχέση τού χριστιανισμού μέ την έπιστήμη; Φυσικά και υπάρχουν, και ή περίπτωση τού Γαλιλαίου άποτελεί ένα άπό αυτά (άν και ό Γαλιλαίος στοχοποιήθηκε κυρίως έξαιτίας τής προβληματικής του συμπεριφοράς). Οί περιπτώσεις, όμως, αυτές δέν άναιρούν τό θεμελιώδες γεγονός ότι τό πανεπιστήμιο και ή έπιστήμη όφείλουν την ύπαρξή τους κατά κύριο λόγο στην χριστιανική θεολογία και τούς χριστιανούς.²

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Τό Βυζάντιο δέν μπόρεσε νά συμμετάσχει στις εξελίξεις αυτές, καθώς έπνεε τά λείψια υπό τό βάρος τής έπιθετικότητας τών Όθωμανών, πού τόσο πρόυμα τό κατέλυσαν. 2. Τό θέμα είναι πολύπλευρο και ή σχετική βιβλιογραφία τεράστια. Αναφορικά μέ τά παραπάνω, βλ. κυρίως Rodney Stark, *Bearing False Witness: Debunking Centuries of anti-Catholic History*, London: SPCK 2017, σ. 135-167.

Ἡ πρώτη ἱκεσία τῆς ἡμέρας Σχόλιο στόν Ἐπιλύχνιο Ψαλμό 140

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Όμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Ἄρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜτΧ Ἐκκλησίας

Ἄν ὁ ἡμερήσιος λειτουργικός κύκλος ἀρχίζει, σύμφωνα μέ τήν παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, μέ ἕναν δοξολογικό ὕμνο πρός τόν Θεό (Ψαλ 103), ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἐσπερινοῦ συνεχίζεται –μετά τή “Μεγάλη Συναπτή”– μέ μιὰ ἱκεσία. Ὁ Ψαλμός 140, ἄν καί εἶναι ἴσως ἀπό τούς πιό γνωστούς ψαλμούς, εἶναι ιδιαίτερα δυσνόητος. Ὅπως χαρακτηριστικά παρατηρεῖ ὁ ἱερός Χρυσόστομος εἰσαγωγικά στήν ἐρμηνεία τοῦ ψαλμοῦ: «Τοῦτου τοῦ ψαλμοῦ τὰ μέν ῥήματα ἅπαντες, ὡς εἰπεῖν, ἴσασι, καί διὰ πάσης ἡλικίας διατελοῦσι φάλλοντες τήν δὲ διάνοιαν [ἐνίων] τῶν εἰρημένων ἀγνοοῦσιν. Ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς κατηγορίας λόγον, τὸ καθ’ ἑκάστην ἡμέραν φάλλοντας, καί διὰ στόματος τὰ ῥήματα προφέροντας, μὴ ζητῆσαι τῶν νοημάτων τὴν δύναμιν τῶν ἐναποκειμένων τοῖς ῥήμασιν» (PG 55:426-427).

Ὁ ψαλμός ἀρχίζει μέ μιὰ ἔκκληση τοῦ ποιητῆ πρός τόν Θεό νά ἀκούσει προσεκτικά τήν ἱκετευτική κραυγή του. Τό φραστικό τῆς ἔκκλησης μαρτυρεῖ τή δεινὴ θέση, στήν ὁποία προφανῶς βρίσκεται ὁ ποιητής, καί τήν ἀγωνία του νά εἰσακουστεῖ ἡ ἔκκλησή του. Παρά τήν ἐπείγουσα ἀνάγκη του, ὅμως, νά εἰσακουστεῖ ἡ προσευχή του, ἀναγνωρίζει ὅτι αὐτὸ εἶναι δυνατόν μόνον ἐφόσον ὁ Θεὸς θελήσει νά

τήν ἀποδεχτεῖ. Ἔτσι, ὁ δεύτερος στίχος ἀρχίζει μέ μιὰ εὐχή: «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου». Γιά νά κάνει, μάλιστα, πιό παραστατική τήν εὐχή του, χρησιμοποιοῖ τήν εἰκόνα τοῦ θυμιάματος. Ὁ καπνὸς τοῦ θυμιάματος δέν ἐλέγχεται ἀπὸ τόν ἄνθρωπο, ἀλλὰ κατευθύνεται μόνος του πρός τὰ ἑπάνω. Παραλληλίζοντας, λοιπόν, ὁ ποιητὴς τήν προσευχή του μέ θυμιάμα, ζητάει τὴ θεία παρέμβαση προκειμένου ἡ προσευχή του αὐτὴ νά φτάσει στόν Θεό. Δηλώνει, ὅμως, ταυτόχρονα μέ τόν παραλληλισμό του, ὅτι δέν πρόκειται γιά μιὰ ἀπλή προσευχή πού γίνεται ἀπὸ συνήθεια ἢ τυπικά, ἀλλὰ γιά μιὰ ἐναγωνία προσπάθεια νά ἐπικοινωνήσει μέ τόν Θεό. Μετά τήν ἔξοδο τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἐμφανίζεται ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς νά δίνει στόν Μωυσῆ μιὰ ιδιαίτερα περίπλοκη συνταγή γιά τὴν παρασκευή τοῦ θυμιάματος (Ἐξο 30:34-37), πού ἀπαιτεῖ κόπο, προσοχή καί φροντίδα. Ἀνάλογο κόπο, προσοχή καί φροντίδα ἀπαιτεῖ καί ἡ προσευχή, ὥστε αὐτὴ νά εἶναι σύμφωνη μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί νά γίνει ἀποδεκτὴ ἀπὸ αὐτόν.

Εὐρισκόμενος προφανῶς μακριὰ ἀπὸ τόν ναὸ ὁ ποιητής, πιθανότατα λόγω τῆς δύσκολης κατάστασης πού βιώνει, δέν ἔχει ἄλλη δυνατότητα συμμετοχῆς στήν

καθιερωμένη από τον Νόμο προσφορά της έσπερινής θυσίας στον Θεό από την ανύψωση των χεριών του. Όμως, αν και νιώθει απειλημένος από τους έχθρους του, δεν θέλει να πέσει στο επίπεδο τους. Έτσι, στή συνέχεια της προσευχής του ζητάει από τον Θεό να τον ενισχύσει όχι στην αντιπαράθεση με τους έχθρους του αλλά στην αποφυγή των πειρασμών, στην αντιπαράθεση με τον ίδιο του τον έαυτό. Γνωρίζοντας τις ευεργετικές ή τις ολέθριες για τον άνθρωπο συνέπειες της συνετής ή άκριτης αντίστοιχα χρήσης της γλώσσας (βλ. ένδεικτικά: Παρ 18:21· ΣΣι 22:27· Ιακ 3:2-10) και πόσο δύσκολο είναι, ιδιαίτερα όταν κάποιος βρίσκεται υπό πίεση, να χαλιναγωγήσει τον έαυτό του, ζητάει τη θεία παρέμβαση προκειμένου να μην άμαρτήσει: «Κύριε, τοποθέτησε στο στόμα μου φρουρά, στά χείλη μου όχυρωμένη θύρα» (στχ 3).

Όμως ή κατάρα ή ή κακολογία των αντιπάλων του δεν είναι ό μόνος πειρασμός πού αντιμετώπιζει ό εύρισκόμενος σέ δύσκολη θέση άνθρωπος. Άκόμη μεγαλύτερος πειρασμός είναι ή αυτοδικαίωση. Συμβαίνει συχνά να βρεθεί ό άνθρωπος σέ συνθήκες πού αναγκάζεται να κάνει πράγματα πού δεν θέλει ή δεν εγκρίνει ή συνείδησή του. Άπέναντι σέ μία τέτοια κατάσταση, δύο είναι οί συνήθεις τρόποι αντίδρασης: ή μετάνοια ή ή δικαιολογία. Από την εποχή της πρώτης παρακοής του ανθρώπου άπέναντι στον Θεό ό δεύτερος τρόπος αντίδρασης, αν και όδηγεί πάντοτε στην καταστροφή, παραμένει ή συνήθης επιλογή. Για άλλη μία φορά ό ποιητής ζητάει τη βοήθεια του Θεού, ώστε τό μυαλό του να μην

«ξεστρατίσει σέ σκέψεις πονηρές, για να δικαιολογεί με διάφορες προφάσεις τις άμαρτίες» (στχ 4α), αλλά και ό ίδιος δηλώνει την άπόφασή του να παραμείνει μακριά από συναναστροφές πού μπορεί να άποδειχτούν ολέθριες: «δέν θέλω έγώ να έχω σχέση ούτε μέ τους καλύτερους άπ' αυτούς» (στχ 4β· πβ. ΡΓ 55:439).

Η άποφυγή της συναναστροφής μέ άμαρτωλούς ανθρώπους δεν ύποδηλώνει έλιτισμό ή εύσεβιστική επίδειξη καθαρότητας. Ό ποιητής δεν δηλώνει άναμάρτητος, μάλιστα είναι πρόθυμος να δεχτεί τον έλεγχο για τά λάθη του, ακόμα και την επίπληξη, έφόσον αυτή είναι δίκαιη και γίνεται από αγάπη (στχ 5α). Η στάση του αυτή τον προφυλάσσει από έναν τρίτο πειρασμό πού μπορεί να γίνει παγίδα γι' αυτόν: την κολακεία και τη δωροδοκία. Για την περιγραφή του πειρασμού αυτού ό ποιητής χρησιμοποιεί την εικόνα του (καλλυντικού) λαδιού, μέ τό όποιο οί άνθρωποι της εποχής συνήθιζαν να περιποιούνται τά μαλλιά τους: «έλαιον δέ άμαρτωλού μη λιπανάτω την κεφαλήν μου» (στχ 5β). Ένας άσφαλής τρόπος για να μην πέσει κανείς στην παγίδα της δωροδοκίας ή της κολακείας είναι να τηρήσει άπόσταση άσφαλείας, αλλά μέ εύγένεια. Ό εύσεβής άνθρωπος αναζητά τό θέλημα του Θεού και ρυθμίζει τη ζωή του ανάλογα, χωρίς να έτεροπροσδιορίζεται από τις επιλογές των άλλων. Έτσι, όχι μόνο δεν φθονεί τις όποιες έπιτυχίες των άσεβών, αλλά, προκειμένου ό ίδιος ανενόχλητος να ακολουθήσει τις δικές του επιλογές, προσεύχεται και για την ευημερία τους: «έτι και ή προσευχή μου εν ταίς εύδοκίαις αυτών» (στχ 5γ).

Παρά τίς πρόσκαιρες επιτυχίες τῶν ἀσεβῶν, οἱ ἐπιλογές τους θά τούς ὀδηγήσουν ὅπωςδήποτε στήν καταστροφή. Οἱ εἰκόνες πού χρησιμοποιεῖ ἐδῶ ὁ ποιητής, γιά νά περιγράψει τό μέγεθος τῆς καταστροφῆς, εἶναι αὐτές τοῦ καταποντισμοῦ σέ κάποια βραχώδη ἀκτή: «κατεπόθησαν ἐχόμενα πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν» (στχ βα) καί τῆς συντριβῆς τῶν πῆλινων ἀντικειμένων πάνω στή γῆ: «ὠσεὶ πάχος γῆς ἐρράγη ἐπὶ τῆς γῆς» (στχ 7α). Τό φραστικό τῶν στίχων αὐτῶν εἶναι ἀρκετά δυσνόητο, καθῶς ὁ μεταφραστής χρησιμοποιεῖ λέξεις ἄγνωστες στήν ὑπόλοιπη ἑλληνόγλωσση γραμματεία τῆς ἐποχῆς. Ἡ λέξη ἐχόμενα δέν εἶναι μετοχή ἐνεστώτα τοῦ ρήματος ἔχομαι, ἀλλά ἕνας προερχόμενος ἀπό τή συγκεκριμένη μετοχή ἐπιρρηματικός τύπος πού ἀπαντᾷ καί σέ ἄλλα κείμενα τῆς Μετάφρασης τῶν Ἑβδομήκοντα (Κρι 6:20· Ἄσμ 2:14· Δαν 10:4) καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ἔχει τή σημασία τοῦ «κοντά, δίπλα» (PG 27:537). Ἐπίσης, ἡ ἔκφραση πάχος γῆς ἀποδίδει μιᾶ ἐβραϊκῆ λέξη, τό νόημα τῆς ὁποίας δέν εἶναι ἀπολύτως γνωστό καί στίς σύγχρονες μεταφράσεις ἀποδίδεται διαφορετικῶς. Ἡ μετάφραση τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας (Ψαλτήριοι. Κείμενα τῶν Ο' & Μετάφραση στήν Νεοελληνική, Ἀθήνα 2015) ἀποδίδει τό κείμενο ὡς ἐξῆς: «Ὅταν οἱ ἡγέτες τους κοντά στά βράχια θά καταποντιστοῦν / θ' ἀκούσουνε τά λόγια μου, γιατί εὐχάριστα θά τούς φανοῦνε. / Ὅπως τά πῆλινα ἀντικείμενα συντρίβονται στή γῆ / ἔτσι θά διασκορπιστοῦν τά ὀστᾶ αὐτῶν πού ἄταφοι θά μει-

νουν». Σύμφωνα μέ τή μετάφραση αὐτή, ὁ ψαλμωδός μέ τούς στίχους αὐτούς, τό νόημα τῶν ὁποίων ὁ ἱερός Χρυσόστομος χαρακτηρίζει «παντός ζόφου ζοφωδέστερον» (PG 55:427), ἐκφράζει τήν ἐλπίδα πῶς, ὅταν ἐκεῖνοι πού παρασύρουν τούς ἀνθρώπους στήν ἁμαρτία συντριβοῦν, πολλοί πού τούς ἀκολουθοῦσαν θά ἀντιληφθοῦν ὅτι οἱ προειδοποιήσεις του ἦταν ὀρθές, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι θά χαθοῦν, χωρὶς οὔτε μιᾶ ἀξιοπρεπῆ ταφῆ.

Στήν τελευταία στροφή τοῦ ψαλμοῦ (στχ 8-10) ὁ ποιητής ἐπανερχεται στήν ἰκεσία του γιά σωτηρία. Ἡ διπλή προσφώνηση «Κύριε, Κύριε» φανερώνει τήν ἀγωνία του, ταυτόχρονα ὅμως διατρανώνει τήν ἐλπίδα του ὅτι τελικά ὁ Θεός δέν θά ἐπιτρέψει τόν χαμό του (στχ 8). Ὁ Θεός θά παρέμβει καί οἱ ἐχθροὶ τοῦ ψαλμωδοῦ θά πέσουν στήν παγίδα πού οἱ ἴδιοι ἔστησαν (στχ 9-10α), ἐνῶ ὁ ἴδιος θά μπορέσει νά διαφύγει τόν κίνδυνο ἀσφαλῆς (στχ 10β). Ἡ φράση κατά μόνας στήν παρούσα συνάφεια δηλώνει τήν ἔλλειψη ὁποιοδήποτε ἀνταγωνισμοῦ, ὁποιασδήποτε διεκδίκησης τοῦ χώρου ὅπου ζεῖ κανεὶς ἀπό τούς ἐχθρούς του, σημαίνει ζωὴ «ἀπαλλαγμένη ἀπό ἀπειλές ἐχθρῶν».

Ἡ ἀνάγνωση τοῦ συγκεκριμένου ψαλμοῦ στήν ἀρχὴ τῆς καινούργιας ἡμέρας ὑπενθυμίζει πρὸς κάθε κατεύθυνση ὅτι ἡ χάρη καί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἔχουν τή δύναμη νά βοηθήσουν τόν ἄνθρωπο, πού προσβλέπει μέ ἐμπιστοσύνη σ' αὐτές, νά ὑπερβεῖ ὅλα τά ἐμπόδια καί τίς ἀντίξοες καταστάσεις, πού ἡ ζωὴ ὑψώνει μπροστά του.

Τό γκρέμισμα τῶν διαχωριστικῶν τειχῶν ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους

Ἰωάννη Καραβιδόπουλου
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

«Αὐτὸς γάρ (ἐνν. ὁ Χριστὸς) ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἐν
καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας» (Ἐφεσ 2,14)

Η Πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή τοῦ Ἀπ. Παύλου, καθὼς σημειώνει ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀξιολογότερους ἀρχαίους της Ἐκκλησίας ἐρμηνευτὲς της, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «εἶναι γεμάτη ἀπὸ νοήματα καὶ δόγματα ὑψηλά». «Αὐτή», συνεχίζει ὁ ἴδιος ἐρμηνευτής, «εἶναι γεμάτη ἀπὸ πολὺ ὑψηλά καὶ πολὺ σημαντικὰ νοήματα. Ὅσα σχεδὸν πουθενά ἄλλου δὲν εἶπε (ὁ Παῦλος), αὐτά τὰ δηλώνει ἐδῶ». «Ἀπαιτεῖται λοιπὸν ἀπὸ ἐμᾶς», παρατηρεῖ καὶ ὁ Θεοφύλακτος, «πολλὴ προσοχή γιὰ τὴν κατανόηση τῶν μυστηρίων πού περιέχονται σέ αὐτήν». Πραγματικά ἡ ἐπιστολή αὐτή ἐκθέτει τὸ «μυστήριον πού ἦταν κρυμμένο προαιώνια στὸν Θεό» (3,9), μυστήριον πού ἀποκάλυψε στήν ἀνθρωπότητα ὁ Ἰησοῦς Χριστός καὶ πού συνίσταται στήν, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, πραγματοποίηση τῆς προαιωνίας βουλῆς τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Μέσα στό χάος καὶ τὴ διάσπαση τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἡ ἱστορική πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐκπροσωπεῖ τὴ φιλάνθρωπη προσφορά τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος συγκροτεῖ σέ ἕνα σῶμα, σέ μία κοινωνία πίστεως, εἰρήνης καὶ ἀγάπης τοὺς πρῶην ἐχθροὺς μεταξύ τους,

Ἰουδαίους καὶ ἐθνικούς. Ἡ συμμετοχὴ στή νέα αὐτὴ κοινωνία, στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, συνεπάγεται καὶ ἀνάλογη ζωὴ τῶν μελῶν του, ζωὴ «ἐν Χριστῷ».

Ἀναλυτικότερα στό πρῶτο μέρος τῆς ἐπιστολῆς (κεφ. 1,1-3,21) ἐκθέτει ὁ Ἀπόστολος τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας γιὰ τὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν πραγματοποίησή του «ἐν Χριστῷ» μέσα στήν Ἐκκλησία, καὶ στό δεύτερο μέρος, τὸ πιό πρακτικὸ, ἀναφέρεται στὴ βίωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας οἰκονομίας ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ (4,1-6,24). Ἀπὸ τὸ Α΄ μέρος τῆς προέρχεται ὁ ὑπὸ ἐρμηνεία στίχος.

Εἶναι γεγονός ὅτι τὸ μίσος, οἱ διαιρέσεις, καὶ οἱ διχοστασίες ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ὑποδουλωμένου στό κακό καὶ τὴν ἀμαρτία προχριστιανικοῦ ἀνθρώπου. Φράκτες δυσπρόσιτους συνήθιζαν νά ὑψώνουν οἱ ἄνθρωποι στή θρησκευτικὴ ομάδα πού ἀνήκουν, νά ἀγαποῦν μόνον τοὺς ὁμοιδεάτες τους πού βρίσκονται μέσα στὸν ἴδιο χῶρο, καὶ νά μισοῦν καὶ ἐχθρεύονται κάθε ξένο πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη, μέ τὰ ὁποῖα αὐτοὶ περιβάλλονται. Πιστεύουν ὅτι ἡ σωτηρία εἶναι προνόμιον δικό

τους καί ἐκδήλωση τῆς ἀποκλειστικῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ γι' αὐτούς.

Ἐνας τοῖχος στόν Ναό τοῦ Σολομώντα ἐμπόδιζε μέ ποινή θανάτου στούς ἐθνικούς νά ὑπερβοῦν τά ὅρια καί νά εἰσέλθουν πιά μέσα στόν Ναό. Ἐνας μεγαλύτερος ἀκόμη φραγμός, ὁ Νόμος τοῦ Μωυσῆ, μέ τίς πολλές διατάξεις καί τίς ραβινικές ἐρμηνεῖες του, διαχώριζε τούς Ἰουδαίους ἀπό τούς λοιπούς λαούς. Τό ἔργο ὅμως τοῦ Χριστοῦ μέσα στόν κόσμο σήμαινε ἀπό τή μιά μεριά τό γκρέμισμα τοῦ τοίχου αὐτοῦ, καθώς καί κάθε διαχωριστικοῦ τοίχου πού διαιρεῖ τούς ἀνθρώπους, καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά τή δημιουργία μιᾶς νέας ἀνθρωπότητας μέ χαρακτηριστικό γνώρισμα τίς εἰρηνικές καί ἀδελφικές σχέσεις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ νέα αὐτή ἀνθρωπότητα εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Ἡ εἰρήνη, μιά λέξη πού συχνά χρησιμοποιοῦμε, δηλωτική μιᾶς καταστάσεως, πού τόσο ἐγκάρδια καί θερμά εὐχόμεσθε ὁ ἕνας στόν ἄλλον, ἔχει στά κείμενα τοῦ Ἄπ. Παύλου ἕνα βαθύ πνευματικό περιεχόμενο: Εἶναι ἡ συνδιαλλαγή τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό, μέ τόν συνάνθρωπό του, καί μέ τόν ἑαυτό του. Συνδιαλλαγή πού ἔγινε κατορθωτή μέ τόν Σταυρό τοῦ Χριστοῦ καί πού τή ζοῦμε στήν πληρότητά της μέσα στήν Ἐκκλησία.

Στήν ἐνότητα, στήν ὁποία ἀνήκει ὁ στίχος πού θά μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ, κυριαρχοῦν δύο εἰκόνες πού περιγράφουν τήν Ἐκκλησία: Ἡ εἰκόνα τῆς οἰκογένειας, μέσα στήν ὁποία κάθε ἀνθρώπος αἰσθάνεται οἰκείος τοῦ Θεοῦ καί ὄχι ἀπομονωμένος, ριγμένος στόν κόσμο καί ἀβοήθητος, καί ἡ εἰκόνα τῆς οἰκοδομῆς μέ ἀχρογωνιαῖο λίθο τόν Χριστό. Καί οἱ δύο

αὐτές εἰκόνες δείχνουν τήν εἰρηνική ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, μέσα στήν ὁποία αἴρονται οἱ διαφορές πού χωρίζουν τούς ἀνθρώπους καί γκρεμίζονται τά τεῖχη πού οἱ ἴδιοι ὑψώνουν.

* * *

Θά διερωτηθεῖ ἴσως κανείς, τί μπορεῖ νά σημαίνουν ὅλα τά ἀνωτέρω γιά τόν σημερινό ἀναγνώστη τῆς ἐπιστολῆς.

Θά διατυπώσουμε ὀρισμένες σκέψεις βοηθητικές γιά τή σημερινή κατάσταση τῶν ἀνθρώπων καί εἰδικότερα τῶν χριστιανῶν: Ὅταν, ἀντί τῆς εἰρήνης, διαπιστώνει κανείς τήν ὑπαρξη θρησκευτικῶν ὁμάδων, πού ἡ καθεμία θεωρεῖ τά μέλη της ὡς τούς μόνους κατόχους τῆς ἀλήθειας τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὁποῖοι διακρίνουν «τούς δικούς μας» ἀπό «τούς ἄλλους», ὅταν διαπιστώνει ταραχές μέσα στήν Ἐκκλησία, ὅταν, ἀντί τῆς οἰκογενειακῆς θαλπωρῆς, ἐπικρατεῖ τό μίσος μεταξύ τῶν χριστιανῶν, ὅταν, ἀντί τῆς Χριστοκεντρικῆς οἰκοδομῆς, βλέπει συντρίμμια καί καταστροφές, πῶς θά θεμελιωθεῖ ἡ πίστη του στόν θεῖο ἵδρυτή της; Ἡ Ἐκκλησία πράγματι στήν πολυτάραχη ἱστορία της διά μέσου τῶν αἰώνων εἶναι πιθανό νά παρουσιάζει κάποτε συμπτώματα καταλυτικά τοῦ ἔργου της, ὅταν π.χ. τά μέλη της ὑψώνουν τεῖχη ἀνάμεσα σέ αὐτούς καί τούς «ἄλλους», ἀνάμεσα στήν ἀλήθεια, πού αὐτοί σφιχταγκαλιάζουν μέχρι τοῦ σημείου νά τήν πνίξουν, καί στούς ἄλλους, πού κατά τή δική τους γνώμη, εἶναι πλανημένοι. Ἀπό δεινούς ἐπιτιμητές τῶν ἄλλων καί δικαίωση τοῦ ἑαυτοῦ τους ἔχει πείρα καί ἡ ἐποχή μας. Ἐνα ἄλλο

τείχος, πού ένδεχομένως μπορεί νά δημιουργήσει κανείς μέ τούς άλλους άδελφούς, εΐναι τό προσωπειό της ύποκρισίας. Εΐναι ή διάθεση νά φανεί κανείς καλύτερος από ό,τι εΐναι στήν πραγματικότητα, μιά διάθεση και συμπεριφορά πού καυτηρίασε ό Χριστός μέ τά δριμύτερα τών λογίων του (βλ. π.χ. *Ματθ* 7,5. 15,7. 23,13 κ.ά.). Πέρα όμως από τίς άδυναμίες τών ανθρώπων πού άποτελοϋν τήν Έκκλησία, ή πού τή διακονοϋν, βρίσκεται ό θεμέλιος λίθος της, ό Χριστός, πού χορηγεί τήν ειρήνη και όδηγεί τήν Έκκλησία του μέσα από τίς κακοτοπιές τών

μελών της στόν τελικό θρίαμβο. Εΐναι άπαραίτητο τό υπόβαθρο τοϋ προσωπικού βιώματος και της σταθερής συνδέσεως τοϋ κάθε πιστοϋ μέ τόν «άρχοντα της ειρήνης», γιά νά αντιμετωπισθοϋν οί δυσάρεστες καταστάσεις. Ή ειρήνη τοϋ Χριστοϋ εΐναι δώρο της αγάπης του. Ήάν κανείς αρνείται νά τό δεχτεί, δέν μπορεί παρά μόνο τόν έαυτό του νά κρίνει και νά κατηγορεί γιά τήν άπουσία της ειρήνης. Κάθε άλλη κριτική προς άλλα διοικητικά ή άπλά μέλη της Έκκλησίας σημαίνει ύπεκφυγή και συγκάλυψη της προσωπικής εϋθύνης του.

Γεώργιος Μαυρογένης, *Ή σύλληψη τοϋ Αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανού* (1971)

Γεώργιος Μαυρογένης, *Ό απαγχονισμός τοϋ Αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανού* (1971)

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΛΖ' Ἐμφανίσεις τῆς Ἐκκλησίας στήν Ἁγία Γραφή

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ἐκδιπλώνεται μέ ἀνανεούμενες ἰδρυτικές πράξεις τοῦ Θεοῦ ἀπ' ἀρχῆς τῆς δημιουργίας ἕως ἐσχάτων. Καί ναί μέν στήν ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οἱ ἰδρυτικές αὐτές πράξεις ἔχουν καί τό στοιχεῖο τῆς προτύπωσης, χωρίς βέβαια νά παύουν νά εἶναι γεγονότα μυσταγωγικοῦ περιεχομένου, ἐρμηνεύονται ὁμως καθαρότερα στή θεολογία πού εἰσάγεται διά τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τῆς πατερικῆς ἐρμηνευτικῆς, γιά νά ἀποκαλυφθεῖ ἐντελῶς στούς ἔσχατους καιρούς, ὅπως ἄλλωστε διευκρινίζει καί ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής: «Σκια γάρ τὰ τῆς Παλαιᾶς· εἰκὼν δὲ τὰ τῆς Νέας Διαθήκης· ἀλήθεια δὲ ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις» (Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, Γ', III, II, PG 4, 137D).

Ἡ Ἐκκλησία προϋπάρχει τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ὡς βούληση τῆς Ἁγίας Τριάδος καί ἐμφανίζεται μέ τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀγιογραφικὴ διατύπωση «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν» (Γεν 1,26) ἀναδεικνύει τὴν πρώτη ἐμφάνιση τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα κατὰ ὁμοιο τρόπο ὑπάρξεως θεότητας καὶ ἀνθρωπότητας, πού ἡ βιβλικὴ καὶ πατερικὴ θεολογία ὀνομάζει ἀγάπη. Σ' αὐτὴν τὴν πρώτη

ἐμφάνιση τῆς Ἐκκλησίας ἐτοιμάζεται καὶ προβάλλεται ὡς συστατικὸ στοιχεῖο συγκρότησης ἢ παράθεση τροφῆς, γι' αὐτό καὶ ἐπισημαίνεται ἡ παρουσία τῶν δέντρων τοῦ παραδείσου, οἱ καρποὶ τῶν ὁποίων προσφέρουν στὸν ἄνθρωπο αἰώνια ζωὴ. Θυμίζω ὅτι στήν ἀγιογραφικὴ παράθεση ἀναφέρονται δύο δέντρα, τό δέντρο τῆς ζωῆς καὶ τό δέντρο τῆς γνώσεως (βλ. Γεν 2,9). Αἰῶνες ἀργότερα ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας θά ξεκλειδώσει αὐτὴ τὴν εἰκόνα διά γραφῆς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὁ ὁποῖος θά μᾶς ἐπισημάνει ὅτι τὰ δέντρα τοῦ παραδείσου ἦταν οἱ θεῖες ἔννοιες, κατάλληλες γιά αἰώνια τροφή ἐάν μέ σωστό τρόπο προσληφθοῦν, εἰσάγοντας τὴν καιρῖα παρατήρηση ὅτι ἡ τελείωση τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύσσεται σταδιακά, ἀπὸ τὴν πνευματικὴ νηπιότητα στήν πνευματικὴ ὠριμότητα, ὥστε νά ἀποτελεῖ καρπὸ ἐλεύθερης βούλησης.

Δεύτερη ἐμφάνιση τῆς Ἐκκλησίας ἔχουμε στή Διαθήκη τοῦ Σινᾶ, μέ περιεχόμενο πάλι τὴν κοινωνία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅπως ἐμφαίνεται στήν περιγραφὴ πού κατατίθεται ὡς λόγος τοῦ Θεοῦ: «Καὶ θήσω τὴν σκηνὴν μου ἐν ὑμῖν, [...] καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν· καὶ ἔσομαι ὑμῶν Θεός, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι λαός» (Λευ 26,11-12). Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς Συναγωγῆς

τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἔχουμε οἰκοδόμηση οἴκου τοῦ Θεοῦ, τῆς γνωστῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου, μέ τή συνδρομή ὄλων τῶν μελῶν τοῦ λαοῦ καί τή συνεισφορά τῶν δώρων ἐνός ἐκάστου, καθὼς καί θυσία ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι αὐτὴ ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου, ὡς σημεῖο παρουσίας τοῦ Θεοῦ, θά ἀποτελέσει τό κέντρο γύρω ἀπὸ τό ὁποῖο θά συγκροτεῖται ὁ λαός, μέχρι νά μεταφερθεῖ τελικὰ αὐτὴ ἡ Σκηνὴ ἀπὸ τόν Δαβίδ στήν Ἱερουσαλήμ, καί λίγο μετὰ νά στεγασθεῖ στόν Ναό πού οἰκοδόμησε ὁ Σολομών.

Τρίτη ἀνάδειξη τῆς Ἐκκλησίας θά ἐμφανισθεῖ μέ τήν κλήση τῶν μαθητῶν ἀπὸ τόν Χριστό καί τόν ἀπαρτισμό τῆς ὁμάδας τῶν Ἀποστόλων, τῶν δώδεκα καί τῶν ἑβδομήκοντα. Πάντως οἱ δώδεκα μαθητές, ἐξαιρουμένου τοῦ Ἰούδα ὁ ὁποῖος ἀποχώρησε πρὶν τό τέλος τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, πρὶν δηλαδή τήν παράδοση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, θά ἀποτελέσουν τό θεμέλιο τῆς τελικῆς κατάρτισης τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τῆς μέλλουσας θείας Βασιλείας, σύμφωνα καί μέ τό ὄραμα τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος μᾶς περιγράφει τήν Ἄνω Ἱερουσαλήμ, τῆς ὁποίας τό τεῖχος εἶναι θεμελιωμένο ἐπὶ δώδεκα θεμελίων πού φέρουν τά ὀνόματα τῶν δώδεκα Ἀποστόλων (βλ. Ἀποκ 21,14). Θυμίζω ὅτι μία ἀπό τίς πρῶτες ἐνέργειες τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τήν Ἀνάληψή του ἦταν νά ἐκλέξουν δωδέκατο ἀπόστολο στή θέση τοῦ Ἰούδα, τόν Μαθθία, ὁ ὁποῖος «συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἑνδεκα ἀποστόλων» (βλ. Πράξ 1,26). Στούς μαθητές του, στούς Δώδεκα, θά ἐμπιστευθεῖ ὁ Ἰησοῦς τήν Ἐκκλησία του ἐνισχύοντάς

τους μέ δυνάμεις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τούς ἔχει ἄλλωστε μυσήσει στά μυστήρια τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ κατὰ τήν τριετή μαθητεία τους καί τή συνοδοιπορία. Αὐτὴ ἡ ἐπίγεια παρουσία τοῦ Χριστοῦ θά σηματοδοτηθεῖ ἀπὸ δεῖπνο, τόν Μυστικό Δείπνο ὅπως τόν ἀποκαλοῦμε, κατὰ τόν ὁποῖο θά παραδώσει τόν τύπο τῆς θείας Εὐχαριστίας μέ τήν ἐπισήμανση ὅτι δι' αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου θά εἶναι συνεχῶς παρών ὡς σταυρούμενος καί ἀνιστάμενος Κύριος. Ἄλλωστε ἡ θεία Εὐχαριστία ἐνεργεῖται ὡς δεῖπνο στό ὁποῖο παρατίθεται τροφή, διὰ τῆς ὁποίας κοινωνοῦμε μέ τή θεανθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ. Πρόκειται γιά τροφή πού, ναι μέν προέρχεται ἀπὸ τόν παρόντα κόσμο διὰ τῆς προσφορᾶς τῶν δώρων μας, μεταβάλλεται ὅμως σέ τροφή τῆς θείας Βασιλείας διὰ τῆς παρουσίας τῶν δυνάμεων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τέταρτη ἐμφάνιση τῆς Ἐκκλησίας συμβαίνει μέ τήν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς. Πρόκειται γιά τήν ἡμέρα στήν ὁποία συγκλίνουν ὅλα τά στοιχεῖα πού ἀπαρτίζουν τήν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, δεδομένου καί τοῦ γεγονότος ὅτι «προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλια» (Πράξ 3,41) καί ἐμφανίστηκε ἔτσι στήν ἱστορία ἡ πρώτη κοινότητα τῶν πιστῶν. Ὡς σύναξη ἐπὶ τό αὐτό ἀρχίζει νά προσδιορίζεται ἀπὸ τήν τέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, κατὰ τό Κυριακό λόγο «Ὅπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ματθ 18,20).

Πέμπτη φανέρωση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αὐτὴ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν. Λέω «εἶναι»

καί ὄχι «θά εἶναι», γιατί αὐτή ἡ φανέρωση κατά ἕναν πρωθύστερο τρόπο ἐνεργεῖται διαρκῶς μέσα στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπό τότε πού ὁ θάνατος κατεπώθη θανάτῳ, ἀπό τότε δηλαδή πού ἄστραψε τό φῶς τῆς Ἀναστάσεως, ἡ ἔσχατη αὐτή ἡμέρα τῆς θείας Βασιλείας γίνεται παρούσα ἐδῶ καί τώρα, παραμένοντας ὡστόσο ἀναμενόμενη, ὅπως δηλώνουμε στό Σύμβολο τῆς Πίστεως ὑπογραμμίζοντας ὅτι προσδοκοῦμε ἀνάσταση νεκρῶν καί ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Αὐτή τῆ συνθήκη ἑναρξης ἢ πραγματοποίησης τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ διακηρύσσουμε κάθε φορά πού τελοῦμε τό μυστήριό τῆς θείας Εὐχαριστίας μνημονεύοντάς την ὡς γεγονός πού συμβαίνει, ὡς ἤδη παρούσα, ἀφοῦ στήν εὐχή τῆς ἁγίας Ἀναφορᾶς μνημονεύουμε τήν παρουσία της: «Μεμνημένοι τοίνυν [...] τῆς δευτέρας καί ἐνδόξου πάλιν παρουσίας». Ὁ ἴδιος μάλιστα ὁ Χριστός ἔχει ἀναγγεῖλει στούς μαθητές του ὅτι θά ξαναπιεῖ τό νέο κρασί τῆς Βασιλείας του ὅταν θά εἶναι ξανά μαζί τους, συνθήκη πού πραγματοποιεῖται στή θεία Εὐχαριστία: «Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πῖω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου» (Ματθ 26,29). Καί γνωρίζουμε ὅτι Χριστός εἶναι παρῶν ἀνάμεσά μας ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς ἱερῆς τράπεζας πού παρατίθεται ὡς θεία Εὐχαριστία καί θεία Κοινωνία. Γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὁ Χριστός εἶναι «ὁ ἄνω τῷ

Πατρὶ συγκαθήμενος καί ὧδε ἡμῖν ἀοράτως συνών [= συνυπάρχων]».

Ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς πέντε φανερώσεις τῆς Ἐκκλησίας, μέ ἐμβληματικὴ τὴ φανέρωση τῆς Πεντηκοστῆς, θά πρέπει νὰ μνημονεύσουμε ἕνα σπουδαῖο ἐπεισόδιο ὡς σημαινόμενο τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὴ γνωστὴ ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή «Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ». Τρεῖς νέοι ἄνδρες τὸν ἐπισκέπτονται στή σκηνὴ του καί τοὺς προσκαλεῖ παραθέτοντας τράπεζα μέ φαγητό. Πρόκειται γιὰ θεοφάνεια, ὅπως καθαρὰ ἐξηγεῖ τό ἀγιογραφικὸ κείμενο: «᾿Ωφθη δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς πρὸς τῆ δρυὶ τῆ Μαμβροῦ», γι' αὐτὸ καί σπεύδει νὰ προσκυνήσει: «καὶ ἰδὼν προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν». Καί ἐνῶ εἶναι τρεῖς οἱ ἄνδρες, τοὺς προσφωνεῖ ὡς ἕναν: «Κύριε, εἰ εὖρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου», ἢ, γιὰ νὰ εἶμαστε ἀκριβέστεροι, ἀπευθύνεται σ' αὐτούς πότε σέ ἐνικό καί πότε σέ πληθυντικό ἀριθμό, ἀλλά καί αὐτοὶ μιλοῦν στόν Ἀβραάμ πότε ὡς ἕνας καί πότε ὡς τρεῖς, μιά ἀνάπτυξη ὅπου ἡ πατερική θεολογία ἀναγνώρισε τὴ μαρτυρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιὰ τὴν Ἁγία Τριάδα. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἡ θεοφάνεια γίνεται κάτω ἀπὸ μία δρῦ, δέντρο πού ἀνέκαθεν θεωρεῖτο ἱερό σέ πολλές πνευματικὲς καί θρησκευτικὲς παραδόσεις, ὡς σημεῖο σύνδεσης γῆς καί οὐρανοῦ, θεότητος καί ἀνθρωπότητος, ἕνας ἄξονας ζωῆς (axis mundi).

Αίτηση για τεκνογονία στά «Ειρηνικά» τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀρραβώνα (β)

Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Στὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἀρραβώνα, ἡ αἴτηση γιὰ τεκνογονία συνιστᾶ εὐλογία τῶν σαρκικῶν σχέσεων πρὸ τοῦ Γάμου;

π.Α.Δ.

(συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο)

Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση αὐτῶν τῶν προβλημάτων καὶ τὸν συμβιβασμὸ τοῦ πολιτικοῦ δικαίου πρὸς τὸ κανονικὸ ὁ Λέων Στ' ὁ Σοφὸς ἐξέδωσε δύο νομικὲς διατάξεις (Νεαρές) σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες α) ἀπαγορευόταν ἡ ἱερολογία τῆς μνηστείας πρὶν ἀπὸ τὴ συμπλήρωση τῆς νόμιμης πρὸς Γάμον ἡλικίας, δηλαδὴ τὸ 14^ο ἀρχικά καὶ μὲ νέα διάταξη τὸ 15^ο ἔτος γιὰ τοὺς ἄνδρες καὶ τὸ 13^ο ἔτος γιὰ τίς γυναῖκες, καὶ β) ἡ ἱερολογημένη μνηστεία εἶχε τὴν ἴδια σπουδαιότητα μὲ τὸν Γάμο¹, πού σημαίνει ὅτι γιὰ τὴ διάλυσή της θά ἴσχυαν οἱ περὶ διαλύσεως τοῦ Γάμου θεμελιώδεις διατάξεις².

Οἱ ἀποφάσεις τοῦ Λέοντος ἐπικυρώθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο Α' τὸν Κομνηνὸ μὲ διατάξεις τοῦ 1084 καὶ 1092³. Ὁ Ἀλέξιος ὄρισε ἐπίσης καὶ τὴ μεσολάβηση κάποιου χρονικοῦ διαστήματος, προσδιοριζομένου ἀπὸ τοὺς μελλονύμφους, μεταξὺ μνήστρων καὶ στεφανώματος⁴. Θέση πῆρε ἀκόμη καὶ ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Πατριάρχου Ἰωάννου Η' τοῦ Ξιφιλίνου (ἀπὸ 27 Ἀπριλίου 1066 ἕως 19 Μαρτίου 1067), ὁ ὁποῖος ἀπέδωσε στὴ νόμιμη μνηστεία

τὴν ἀξία τοῦ Γάμου, ὥστε «μηδὲν εἶναι γάμου τε καὶ μνηστείας διάφορον»⁵, καὶ «τῆς νομίμου μνηστείας τοῦ γάμου τάξιν τε καὶ κατάστασιν ἐχούσης»⁶.

Ἡ ἐξέλιξη αὐτῆ τῆς, διὰ τῆς ἱερολογίας ἐξυψώσεως τοῦ κύρους τῆς μνηστείας καὶ ἐξομοίωσής της μὲ τὸ Γάμο, εἶχε καὶ λειτουργικὲς συνέπειες. Στὸ χειρόγραφο 958 τοῦ Σινᾶ (10^{ου} αἰ.), πού περιγράφει τὸν Γάμο ἐνταγμένο στὸ πλαίσιο τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὁ Ἀρραβώνας τελεῖται, τοῦ ἱερατείου ἱσταμένου ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν ἀρμοζομένων «πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ θυσιαστηρίου». Τὰ δακτυλίδια εἶναι τοποθετημένα, ὅπως καὶ τὰ στέφανα, ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς καὶ ἀπὸ ἐκεῖ λαμβάνονται γιὰ νὰ ἐπιδοθοῦν στοὺς μνηστευομένους. Τὸ ἔθος αὐτὸ διατηρήθηκε μέχρι τὴν ἐποχὴ πού ἡ Ἀκολουθία τοῦ Γάμου ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴ θεία Λειτουργία καὶ ἡ ὅλη ἱερολογία τελεῖται πλέον στὸ κέντρο τοῦ Ναοῦ, ὅπου ἐπὶ τραπεζίου βρῖσκεται τὸ ἱερό Εὐαγγέλιο. Στὸν ἴδιο ἐπίσης κώδικα ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπίδοση τῶν δακτυλίων καὶ τὸν ἀσπασμὸ τῶν μνηστευομένων, ἀκολουθεῖ ἡ μετάληψή των ἀπὸ κρατηθέντα τίμια δῶρα καὶ γίνεται ἡ Ἀπόλυση⁷. Σὲ κώδικα

του 13^{ου} αἰ. (Πάτμου 104) ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἀρραβώνα ἀρχίζει μέ τό «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία...», ὅπως καί τοῦ Γάμου⁸.

Σέ χειρόγραφα ἐπίσης τοῦ 15^{ου} αἰ., μετά τά “Εἰρηνικά” τῶν μνήστων, μαρτυρεῖται καί ὁ ὄρκος, ὅπου ὁ ἱερεὺς ἐρωτᾷ τούς μνηστευομένους καί αὐτοὶ ἀπαντοῦν ἐάν ἐλευθέρως καί ἀβιάστως δίδουν τή συγκατάθεσή τους προκειμένου νά παντρευτοῦν⁹. Ὁ ὄρκος αὐτός ἦταν στοιχεῖο τῆς τάξης τοῦ Γάμου, τίς πρῶτες πληροφορίες ἔχουμε ἀπό τόν ἱερό Αὐγουστῖνο (354-340)¹⁰, καί διδόταν ἢ στήν ἀρχή ἢ στό τέλος τῆς Ἀκολουθίας. Ἡ λειτουργική ἐνότητα Ἀρραβῶνος καί Γάμου ἀναδεικνύεται ἄριστα ἀπό τόν ἅγιο Συμεών Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος σχολιάζει μαζί τά τῶν μνήστων πρῶτα καί στή συνέχεια τά τῆς τοῦ Γάμου τελετῆς. Σημεῖο ἀναφορᾶς τῆς ἐνότητος αὐτῆς εἶναι οἱ δύο ἀρμόσεις τῶν χειρῶν ἢ μία τῶν μνηστευομένων «εἶτα καί συμπλέκει αὐτῶν τὰς δεξιὰς, δεικνύς ὅτι ἐν Χριστῷ συνηρμόσθησαν, καί ἐν γεγονάσι· καί ὅτι ὁ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς χειρὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ ἱερέως παρέλαβεν»¹¹. Ἡ δευτέρα ἄρμωση γίνεται στή γαμήλια τελετή «Καί πάλιν συνάπτει τούτων τὰς χεῖρας, τὸ τέλειον δηλῶν τῆς ἐνώσεως. Καί συζευξάι φησιν ἐν ὁμοφροσύνῃ»¹².

Ἡ ἐνότητα τῶν δύο Ἀκολουθιῶν δέν ἐκφράζεται μόνο μέ τίς συγκεκριμένες λειτουργικές πράξεις, τίς ὁποῖες σχολιάσαμε παραπάνω, μέ κορυφαία αὐτῆ τῶν δύο ἀρμόσεων τῶν χειρῶν τῶν μνηστευομένων καί νεονύμφων. Τά ἴδια τά κείμενα τῶν εὐχῶν, ἀλλά καί τά σύμβολα, τῶν δύο Ἀκολουθιῶν, πέρα ἀπὸ τή λειτουργική, ἀναδεικνύουν καί τή θεολογική ἐνότητα καί ταυτότητά των. Προβάλλουν τό μῆνυ-

μα τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης, ὁμοφροσύνης καί συμπόρευσης τῶν δύο «ὁμολόγων» μέσα στήν Ἐκκλησία, μέ στόχο τὴν ἀγιότητα καί τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Τό γαμήλιο συμβόλαιο, γιά μία ζωὴ ἐν Χριστῷ, ξεκινᾶ καί σφραγίζεται μέ τόν Ἀρραβώνα. Οἱ εὐχές δέ τοῦ Ἀρραβώνα εἶναι στό ἴδιο πνεῦμα μέ αὐτές τοῦ Γάμου, καθόσον ὁμιλοῦν γιά τό σωτήριο ἔργο τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἔνωσε καί συμφιλίωσε τόν ἀνθρώπο μέ τόν Θεό (Κολ 1,20· 22. Ἐφεσ 2,16-17). Ἔτσι, ὅπως χαρακτηριστικά τονίζει ὁ π. Ἰωάννης Μέγιεντοφ, «οἱ εὐχές τοῦ ἀρραβώνα ἐγκαινιάζουν ἀπλά μιὰ κοινὴ ζωὴ, πού ξανοίγεται μπροστά στούς μελλονύμφους καί τούς προσφέρεται γιά συμπόρευση, ὅπως ὁ εὐαγγελισμὸς τῶν Ἑθνῶν ἀπὸ τούς ἀποστόλους σηματοδοτεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς μακρᾶς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλά ὁ ἔσχατος σκοπὸς παραμένει πάντοτε ὁ ἴδιος: ἡ ἀποκατάσταση τῆς χαμένης ἐνότητος μέ τόν Θεό, ἡ ἐπαναφορὰ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς στήν αὐθεντικὴ ἀκεραιότητα. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐννοια τοῦ χριστιανικοῦ ἀρραβῶνα»¹³.

γ) Συμπερασματικά: Ἡ ἱστορική, λειτουργική καί θεολογική προσέγγιση τοῦ κειμένου καί τῆς τάξης τοῦ Ἀρραβῶνα ἀνέδειξε τὴν ἀνά τούς αἰῶνες συμπόρευση τῶν δύο Ἀκολουθιῶν, μέ τόν Ἀρραβῶνα ἄλλοτε νά τελεῖται σέ συνάφεια μέ τὴν Ἀκολουθία τοῦ Γάμου καί ἄλλοτε ὄχι. Ἡ σημερινὴ ὑποχρεωτικὴ συνάφεια τῶν δύο Ἀκολουθιῶν σχετίζεται μέ διαδικασίες νομικοῦ, ἠθικοῦ καί κοινωνικοῦ περιεχομένου. Ἡ πρωτοβουλία τῆς Ἐκκλησίας, σέ συνεργασία μέ τόν πολιτικὸ νομοθέτη, νά ἐξυψώσει ἱερολογικά τόν Ἀρραβῶνα καί νά τόν ἐξομοιώσει παλαιότερα νομικά μέ

τόν Γάμο είχε ως σκοπό τή διασφάλιση τῆς ιερότητας καί ἐγκυρότητας τοῦ γαμηλίου συμβολαίου, τήν ἔμπνευση αἰσθήματος εὐθύνης μεταξύ τῶν μνηστευομένων καί τήν ἀποφυγή ἐκτρόπων πού ἔθιγαν τήν τιμή καί ἀξιοπρέπεία των.

Σέ κάθε περίπτωση, εἴτε ὁ Ἀρραβώνας ἐτελείτο λίγο πρὶν ἀπὸ τόν Γάμο εἴτε ὄχι, ἡ λειτουργική καί θεολογική ἐνότητά των εἶναι δεδομένη. Ὁ Ἀρραβώνας δέν μπορεῖ σέ καμμία περίπτωση νά ἀντικαταστήσει τόν Γάμο. Ἡ σημασία του ἔγκειται στό ὅτι: «Ἀπεικονίζει τόν πραγματικό δεσμό τοῦ γάμου. Τοῦ λείπει μόνο ἡ ὑψιστή μυστηριακή πληρότητα»¹⁴. Τό πλήρωμα τῆς ἐνότητας τοῦ νέου ζευγαριοῦ εἶναι ὁ Γάμος. Ὁ Ἀρραβώνας ἀποτελεῖ τά προπύλαια τοῦ Μυστηρίου, τῆ λειτουργική καί θεολογική του ἀρχή. Εἶναι κάτι σάν τήν Προσκομιδῆ, θά τολμούσαμε νά ἰσχυριστοῦμε, πρὶν ἀπὸ τῆ θεία Λειτουργία. «Ἀντιστοιχεῖ, ὅπως ἔχει ἐπισημανθεῖ, πρὸς τό Βάπτισμα, πού ἀποτελεῖ τήν ἀπαρχή τῆς χριστιανικῆς μνήσεως καί ἐνσωμάτωσης στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. “Διὰ δακτυλιδίου γάρ, ὅς ἐστιν ὁ ἀρραβὼν τοῦ βαπτίσματος, οἱ θησαυροὶ τῶν οὐρανῶν ἀνοιχθήσονται καί εὐφρανθήσονται οἱ τοῦτον καθαρῶς κτη-

σάμενοι”¹⁵. Ἀπ’ αὐτήν ἴσως τήν ἀντίληψη προέρχεται καί ἡ ὠραία συνήθεια πού ἔχουν οἱ Σύροι, μαζί μέ τά δακτυλίδια τοῦ Ἀρραβώνα ν’ ἀνταλλάσσουν καί τούς βαπτισματικούς των σταυρούς»¹⁶.

Στή βάση λοιπόν τῆς ἱστορικῆς συμπόρευσης Ἀρραβώνα καί Γάμου, τῆς λειτουργικῆς καί θεολογικῆς των ἐνότητας καί τῆς κατανόησης τοῦ Ἀρραβώνα ὡς τῶν «προπυλαίων τοῦ Μυστηρίου» μπορεῖ νά γίνει κατανοητή καί ἡ θέση τοῦ αἰτήματος περί τεκνογονίας στά «Εἰρηνικά» = Συναπτῆ τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀρραβώνα. Δέν πρόκειται γιά εὐλογία τῶν σαρκικῶν σχέσεων πρὸ τοῦ Γάμου, κάτι τέτοιο θεωρεῖται πορνεία, ἀλλά ὡς εὐχή ἡ εὐλογία αὐτή νά πραγματοποιηθεῖ μέ τήν ὀλοκλήρωση τοῦ Μυστηρίου. Μετά τήν πληρότητα τοῦ Μυστηρίου ἐκφραζόμενη διὰ τῆς συζεύξεως, δηλαδή τῆς ἄρμοσης τῶν χειρῶν τῶν νεονύμφων, τοποθετοῦν οἱ εὐχές τοῦ Γάμου καί τήν εὐχή γιά «εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν». Αὐτήν τήν εἰκόνα δίδει καί ὁ ἄγ. Συμεών Θεσσαλονίκης ὅταν ἀμέσως μετά τήν ἀναφορά του στήν ἄρμοση τῶν χειρῶν σημειώνει: «Καί συζεύξαι φησιν ἐν ὁμοφροσύνῃ, καί δοῦναι αὐτοῖς καρπὸν κοιλίας, εὐτεκνίαν τε καί ἀκατάγνωστον διαγωγὴν»¹⁷.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Νεαρά οδ'. Βλ. PG 107,583A. Βλ. καί Ἐρμηνεία εἰς κανόνα Ζήτης ἐν Τρούλλω, στό Ράλλης-Ποτλῆς, *Σύνταγμα*, τ. Β', σ. 541: «Ἀπὸ τῆς περὶ μνηστείας προσκυνητῆς τῆς νεαρᾶς τοῦ ἀοιδίμου ἀγίου βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ μνηστεία κατὰ πάντα σχεδὸν ἰσοδυναμεῖ τῷ τελείῳ γάμῳ καί ἄλλως αὐλύεται, εἰ μὴ καθ' ὅδους τρόπους καί τὸ τέλειον διασπάται συνοικέσιον». 2. Ν. Μύλας, *Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, μτφ. Μ. Ἀποστολοπούλου, Ἀθήνα 1906 (φωτ. ἐκδ. Ἀθήνα 1970), σ. 838-839. Βλ. καί Π.Ι. Σκαλτσῆς, *ὁ.π.*, σ. 341. 3. Νεαρά κβ' τοῦ 1084. Βλ. καί Φωτίου, *Νομοκάνων*, ΠΓ', Β', στό Ράλλης-Ποτλῆς, *Σύνταγμα*, τ. Α', σ. 286. 4. Νεαρά ιδ' τοῦ 1092. Βλ. καί Φωτίου, *ὁ.π.*, σ. 287. 5. Ράλλης-Ποτλῆς, *Σύνταγμα*, τ. Ε', σ. 52. 6. Ὁ.π., σ. 52. 7. ΑΙ. Dmitrievskij, *Opisanie Liturgitseskich Rukopisej*, II, Κίεβο 1901 (φωτ. ἀνατ. 1965), σ. 27-28. Βλ. καί Π.Ι. Σκαλτσῆς, *ὁ.π.*, σ. 219-225, 231 κ.έ. 8. Βλ. Π.Ι. Σκαλτσῆς, *ὁ.π.*, σ. 231-232. 9. Βλ. Σκαλτσῆς, *ὁ.π.*, σ. 270, σχόλιο 508. 10. Ὁ.π., σ. 146. 11. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος...*, ΣΟΗ', PG 155,508D. 12. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος...*, ΣΟΘ', PG 155,509C. 13. π. Ἰωάννης Μέγμεντορφ, *ὁ.π.*, σ. 84-85. Βλ. καί Ἰ.Β. Κογκούλης - Χ.Κ. Οἰκονόμου - Π.Ι. Σκαλτσῆς, *Ὁ Γάμος Θεσσαλονίκης*: ἐκδ. Ὁρθ. Χριστ. Ἀδελφ. «Λυδία» 1996, σ. 238-246. 14. π. Ἰωάννης Μέγμεντορφ, *ὁ.π.*, σ. 88. 15. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, τ. Α', Ἀθήνα 21998, σ. 39. 16. Τ. Ζαννῆς, «Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶ». Σχόλιο στήν ἱερολογία τοῦ γάμου», στὸν συλλογικὸ τόμο Γιανναρᾶς Χ. κ.ά., *Ἐρωσ καί γάμος*, Ἀθήνα: Ἀθηνᾶ 1972, σ. 15. Βλ. καί πρωτοτρ. Δ.Β. Τζέρπος, «Σύμβολα καί Συμβολισμοὶ κατὰ τήν τέλεση τοῦ Ὀρθοδόξου Γάμου», στὸν τόμο *Ὁ Γάμος στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*. Πρακτικά Δ' Πανελ. Λειτουργικοῦ Συμποσίου, Ἀθήνα 2004, σ. 101. 17. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος...*, ΣΟΘ', PG 155,509C.

Κυριακή Γ' Ματθαίου

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Έφημ. Ί. Ν. Αγίας Παρασκευής Καλλιπόλεως, Ί. Μ. Πειραιώς

Οὐδείς δύναται δυσὶν κυρίοις δουλεύειν (Ματθ 6, 24)

Τό εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα ἀπό τήν ἐπί τοῦ Ὁρους ὁμιλία τοῦ Κυρίου ἔχει ἐκπληκτική ἐπικαιρότητα, διότι ἀποκαλύπτει βαθιές ἀνθρωπολογικές ἀλήθειες, ὑπενθυμίζοντάς μας ἀφενός τήν ἀπειρη ἀγάπη καί πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἀφετέρου ποιά εἶναι ἡ ὀρθή κατεύθυνση τῆς ζωῆς πρὸς ἔνταξή μας στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Στόν προβληματισμό αὐτόν στοιχεῖ καί ὁ λόγος τοῦ Κυρίου «οὐδείς δύναται δυσὶν κυρίοις δουλεύειν».

1. Ἡ πρώτη ἐπισήμανση τοῦ Κυρίου εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος πάντοτε κάπου «δουλεύει», δηλαδή σέ κάτι ὑπακούει, καί αὐτό ὑπηρετεῖ μέ ὅλες τίς δυνάμεις του – ἐλεύθερος ἄνθρωπος, δηλαδή, μέ τήν ἀπόλυτη ἔννοια τοῦ ὄρου δέν ὑπάρχει. Εἴτε ὑπακοῦμε στόν Θεό εἴτε ὑπακοῦμε σέ ἀντίθεες δυνάμεις εἴτε ἀκόμη καί στίς δικές μας ἐπιλογές, βρισκόμαστε κάτω ἀπό ἓνα «ἀφεντικό». Τό ἐρώτημα εἶναι: τί εἶδους ἀφεντικό εἶναι αὐτό; Σέ τί, δηλαδή δουλεύω, πού θά μέ κάνει νά νιώσω πραγματικά ἄνθρωπος, μέσα στό πλαίσιο τῆς φυσιολογίας τοῦ ἀνθρώπου;

2. Ὁ Κύριος προεκτείνει τήν ἐπισήμανση: «οὐδείς δύναται δυσὶν κυρίοις δουλεύειν». Ὅχι μόνο πάντοτε κάπου «δουλεύουμε», ἀλλά καί ἡ «δουλεία» αὐτή εἶναι μονομερής: δέν μπορούμε νά

ὑπηρετοῦμε δύο ἀφεντικά ταυτόχρονα, οἱ δυνάμεις μας θά εἶναι κατατεθειμένες στήν ὑπηρεσία πάντοτε ἑνός. Ὁ ἄνθρωπος, μέ ἄλλα λόγια, εἶναι δημιουργημένος ἔτσι, ὥστε νά ὑπάρχει καί νά λειτουργεῖ μέ ἑνιαῖο τρόπο, πού σημαίνει ὅτι οἱ δυνάμεις του προσαρμόζονται διαρκῶς σέ μία μόνο κατεύθυνση, κάθε φορά ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὅλος κάπου – ἀποκλείεται τό φαινόμενο τοῦ «πνευματικοῦ ἀλλοιθωρισμοῦ». Ἄν κάποιος προσπαθήσει νά τά συνδυάσει ὅλα, θά βρεθεῖ σέ ἓνα εἶδος πνευματικῆς «σχιζοφρένειας», θά ὑποστεῖ μία ἀλλοίωση τῆς ὑπαρξῆς του. Ἴσως ἐδῶ ἰσχύει ὅ,τι σημειώνει ἡ *Ἀποκάλυψη* τοῦ Ἰωάννου: «Ὁφειλες νά εἶσαι θερμός ἢ ψυχρός. Ἐπειδὴ ὅμως εἶσαι χλιαρός, θά σέ ξεράσω ἀπό τό στόμα μου». Εἶναι εὐνόητο ὅτι γνώρισμα μιᾶς τέτοιας ἀλλοιωμένης πνευματικῆς κατάστασης, τῆς διψυχίας κατά τόν ἅγιο Ἰάκωβο, εἶναι ἡ ἀκαταστασία καί ἡ ταραχή. «Ἄνῆρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ». Ὅποτε, ὁ μόνος πού χαίρεται στήν περίπτωση αὐτή εἶναι ὁ διάβολος, διότι φανερώνει τή δική του μόνιμη ταραγμένη κατάσταση.

3. Ἡ παραπάνω ἐπισήμανση τοῦ Κυρίου συμπληρώνεται στή συνέχεια μέ τήν προτροπή νά ἐπιλέγουμε τόν σωστό κύ-

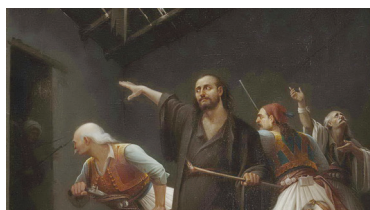
ριο, πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό μας. «Ζητεῖτε πρῶτον τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καί τήν δικαιοσύνην αὐτοῦ». Ὁ Κύριος μᾶς θέτει στήν ὀρθή τροχιά τῆς δημιουργίας μας: εἴμαστε πλασμένοι ἀπό τόν Θεό γιά νά πορευόμαστε καί νά ἐπεκτεινόμαστε πρὸς Ἐκεῖνον. Καί τί γίνεται; Ὑποτασσόμενοι στόν Θεό, «δουλεύοντας» σ' Ἐκεῖνον, ἐξυψωνόμαστε σέ υἱούς Του καί μᾶς κάνει ἕνα μαζί Του – ἡ πορεία γιά τή θέωση. «Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους». «Ὑμεῖς φίλοί μου ἐστε, ἐάν ποιῆτε ὅσα ἐντέλλομαι ὑμῖν». Κατά συνέπεια, ὁ ἄνθρωπος αὐτός φτάνει νά ζεῖ τήν πραγματική ἐλευθερία. τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὅπως τήν ἔζησαν οἱ ἅγιοι. «Οὐ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ καί ἐλευθερία». Ἐάν ὁ ἄνθρωπος ἐπιλέξει λάθος κύριο, τότε θά βρεθεῖ σέ κατάσταση θεομαχίας, ὅπου κύριός του θά εἶναι ὁ πονηρός «ἄνθρωποκτόνος» διάβολος. Καί δυστυχῶς ὑπάρχουν ἄνθρωποι, πού ἔχουν τόσο διαστρεβλωμένη ἀντίληψη, ὥστε νά πιστεύουν ὅτι ὁ τύραννος διάβολος εἶναι ὁ σωτήρας τους. Ἡ ψυχροσωματική αὐτομαστίγωση καί ἡ ἀνισορροπία τοῦ ἀνθρώπου προφανῶς δέν ἔχει ὄρια.

4. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπό τούς δυστυχεῖς αὐτούς συνανθρώπους μας, ἡ παραπάνω ἐπισήμανση τοῦ Κυρίου προκαλεῖ «φόβο» καί στούς χριστιανούς. Τό γεγονός ὅτι κάθε φορά εἴμαστε ὀλόκληροι στή δουλεία ἐνός κυρίου, εἴτε τοῦ Θεοῦ εἴτε

τοῦ διαβόλου, σημαίνει ὅτι δέν μπορούμε νά παίζουμε μέ τή ζωή μας. Ἡ ἐπιπολιότητα στήν πνευματική ζωή ἐπισύρει συνέπειες. Αὐτό πού κάνω κάθε φορά μέ ἐντάσσει στή μία ἢ στήν ἄλλη κατάσταση, δηλαδή μέ προσδιορίζει συνολικά ὡς ἄνθρωπο. Γι' αὐτό καί τρομάζει αὐτό πού ἀκούγεται συχνά, ἰδίως ἀπό κάποιους νέους, ὅτι σκοπό ἔχουν νά μαζεύουν στή ζωή τους ἐμπειρίες. Ἡ κάθε ἐμπειρία μέ βάση τά λόγια τοῦ Κυρίου δέν εἶναι ἀνώδυνη. Ἐάν δέν σφραγίζεται ἀπό τήν ὑπακοή στόν Θεό, λειτουργεῖ ἀρνητικά, ἄρα δαιμονίζει τόν ἄνθρωπο. Προφανῶς ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἕνα ἄθροισμα ἐμπειριῶν, ἕνα σύνολο τεμαχίων δηλαδή, ἀλλά ἐνιαία ψυχροσωματική ὑπαρξη, πού προσδιορίζεται κάθε φορά ὀλόκληρη, θετικά ἢ ἀρνητικά, ἀνάλογα μέ τό εἶδος τῆς ἐμπειρίας.

Λοιπόν: ἡ κάθε στιγμή μας ἀποκαλύπτει τόν «κύριό» μας. Ὅχι τά λόγια μόνο, ἀλλά ὅλη ἡ ζωή μας ἀποδεικνύει τή χριστιανοσύνη μας. Λόγω, ἔργω ἢ διανοίᾳ φανερώνουμε ἀδιάκοπα ἂν μισοῦμε ἢ ἀγαποῦμε τόν Θεό, ἂν στηριζόμαστε σ' Αὐτόν ἢ Τόν περιφρονοῦμε. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Κύριος σέ ἄλλο σημεῖο ἀνέφερε ὅτι «ὅπου ὁ θησαυρός σας, ἐκεῖ καί ἡ καρδιά σας». Γιά νά δῶ τόν Θεό μου, ποιόν ὑπηρετῶ, πρέπει νά στραφῶ μέσα μου καί νά δῶ τί κυριαρχεῖ ἐκεῖ. Αὐτό πού κυριαρχεῖ εἶναι καί ὁ κύριος μου, ὁ θησαυρός μου.

*Χαράλαμπος Παχῆς,
Ὁ καλόγερος Σαμουήλ στό Κούγκι
(1874), λεπτομέρεια*

Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρος

πρωτ. Βασιλείου Θερμοῦ
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ ΑΕΑΑ - Παιδοψυχιάτρου

Ἡ Δεσποτική ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι ἀγαπητή στόν λαό μας, καθὼς συνδυάζεται μέ καλοκαιρινές πανηγύρεις στήν ὁμορφὴ ἑλληνική ὑπαιθρο. Σέ ὀρισμένα μέρη σηματοδοτεῖ καί τὴν εὐλογία τῶν σταφυλιῶν.

Ἀπὸ θεολογικῆς πλευρᾶς ἔχει ἀναλυθεῖ πλούσια καί ἔχει ἀποτελέσει ἀφετηρία γιὰ βαθύ προβληματισμό ὡς πρὸς τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καί τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Μάλιστα ἡ θεολογία τοῦ Ἡσυχασμοῦ βρῆκε στή Μεταμόρφωση τὴν πηγὴ, ἀπὸ ὅπου τεκμηριώνει τὴν μετοχὴ στίς ἄκτιστες ἐνέργειες καί ἐμπνέεται ἐσχολογικά.

Ἀλλὰ ὑπάρχει καί μιὰ θεολογικὴ πτυχή τοῦ γεγονότος τῆς Μεταμορφώσεως, ἡ ὁποία ἔχει παραμείνει στήν ἀφάνεια. Οὐδέποτε ἀναφέρεται, πολὺ περισσότερο δὲν ἀξιοποιεῖται. Μᾶς τὴν παρουσιάζει ὁ κορυφαῖος θεολόγος Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής.

Στό ἐρώτημα «Γιατί στήν μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ, ἐμφανίζονται ὁ Μωσῆς καί ὁ Ἡλίας;» δίνει πολλές ἀπαντήσεις. Μία ἀπὸ αὐτές εἶναι καί ἡ ἐξῆς: «Ὑπάρχουν μαζί στόν Λόγο τὰ μυστήρια τοῦ γάμου καί τῆς ἀγαμίας, μέσω τοῦ Μωσῆ ἀπὸ τὴ μιὰ, τόν ὁποῖο δὲν ἐμπόδισε ὁ γάμος του νά γίνῃ ἐραστής τῆς θείας δόξης, καί ἀπὸ τὴν ἄλλή μέσω τοῦ Ἡλίας

πού παρέμεινε τελείως ἔξω ἀπὸ κάθε συνάφεια γάμου, ἐπειδὴ ὁ Λόγος καί Θεός ἐκείνους πού ρυθμίζουν καί τὰ δύο σύμφωνα μέ τοὺς θεϊκοὺς νόμους διακηρύττει ὅτι τοὺς κάνει οἰκείους Του μέ τρόπο μυστικό» (Ἁγίου Μαξίμου, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, 41, *ΕΠΕ* 14Δ, 205-207).

Τί μᾶς λέει λοιπὸν αὐτὸ τό πρωτότυπο ἀπόσπασμα; Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, ὅτι μέσα στό ἄκτιστο φῶς τῆς δόξας τοῦ Χριστοῦ ἔπρεπε νά ὑπάρχουν ἕνας ἐκπρόσωπος τοῦ μοναχισμοῦ καί ἕνας ἐκπρόσωπος τοῦ γάμου! Γιατί; Ἐπειδὴ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ περιέχει μέσα του καί τὰ δύο. Δηλαδή, ἔχει προσλάβει καί αὐτοὺς πού θά ἀκολουθήσουν τόν μοναχισμό καί αὐτοὺς πού θά ἀκολουθήσουν τόν γάμο. Ἔτσι, λοιπὸν, ἡ φανέρωση τῆς δόξας Του ἔπρεπε νά συμπληρώνεται μέ τό νά ἀποκαλύπτει ποιοὶ δρόμοι ὀδηγοῦν σέ αὐτήν.

Μέ ἄλλα λόγια, ὁ ἅγιος Μάξιμος ὑπενθυμίζει ὅτι μέ τὴν Ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀνθρώπινη φύση μπολιάστηκε μέ προοπτικὲς ἀντίστοιχες καί ὑψηλότερες ἀπὸ ἐκεῖνες πού ἤδη ἔλαβε κατὰ τὴν Δημιουργία. Οἱ δύο δρόμοι, τῆς παρθενίας καί τοῦ γάμου, ὀδηγοῦν στόν ἀγιασμό τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι ἀπλῶς ἐπειδὴ εἶναι εὐλογημένοι ἄνωθεν, ἀλλὰ ἐπειδὴ

ἐμπεριέχουν ἀλήθεια γιά τήν ἀνθρώπινη φύση. Μιά ἀλήθεια, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μέρος τῶν λόγων τῆς ἀνθρώπινης φύσης, σύμφωνα μέ τήν ὁρολογία τοῦ Ἁγίου Μαξίμου.

Ὁ μέγας πατήρ ὑποδεικνύει ἔτσι τίς δομικές δωρεές τοῦ Θεοῦ, τίς ὁποῖες στή θεολογική γλώσσα ὀνομάζουμε ὀντολογικές. Ἐν ὀλίγοις, μᾶς φανερώνει τήν Ἐνανθρώπηση ὡς σκοπό τῆς Δημιουργίας. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε γιά νά ὑπάρξει ὁ Θεάνθρωπος. Καί ὁ Θεάνθρωπος ἐμφανίσθηκε γιά νά ἐλκύσει πρὸς Αὐτόν ὅλους. Καί γιά νά μπορέσουμε νά κινηθοῦμε πρὸς Αὐτόν, δέν ἦταν ἀρκετή ἡ δική Του Χάρη, ἀλλά ὄφειλε καί ἡ ἀνθρώπινη φύση νά διαθέτει τίς ἀνάλογες προδιαγραφές ἀπό τήν κατασκευή της. Καί οἱ δρόμοι τῆς παρθενίας καί τοῦ γάμου ἐκπληρώνουν, κάνουν πράξη, αὐτές τίς προδιαγραφές.

Καί μέσα στό ἅγιο αὐτό θεῖκό σχέδιο μᾶς προσκαλεῖ νά λάβουμε τή θέση πού μᾶς ταιριάζει. Ἀνάλογα μέ τήν κλίση μας, σύμφωνα μέ τή μοναδικότητά μας. Ὁ Χριστός, ἔχοντας ἀναλάβει ἐπάνω του ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη φύση, περιέχει πλέον ὅλους τούς πιθανούς δρόμους πού ὀδηγοῦν στόν Πατέρα! Γιά τήν ἀκρίβεια, ἔγινε ὁ Ἴδιος ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἀναρίθμητοι, ἐναλλακτικοί, ἀποκεντρωμένοι δρόμοι πού συνδέουν τόν καθένα μας μέ τόν κοινό μας Πατέρα καί Πατέρα Του! Ὅπωςδήποτε τό πλῆθος τῶν δρόμων αὐτῶν συμπυκνώνεται στά δύο ἐπιμέρους 'μυστήρια', ὅπως ὀνομάζονται ὁ γάμος καί ὁ μοναχισμός.

Καί, ἄς προσέξουμε, δέν ὀνομάζονται ἔτσι μέ τήν στενή μυστηριακή-τελετουργ-

γική ἔννοια, ἀλλά ἐπειδὴ εἶναι μυστηριώδης ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο κάθε ἄνθρωπος ἐνσωματώνεται στόν Θεό Λόγο. Ἀμφότεροι οἱ τρόποι «ὑπάρχουν μαζί στόν Λόγο», ὅπως γράφει ὁ Ἅγιος Μάξιμος, γιά νά συμπληρώσει πῶς ἡ ἐνσωμάτωσή μας ἰσχύει γιά «ἐκείνους πού ρυθμίζουν καί τά δύο σύμφωνα μέ τούς θεϊκούς νόμους»! Ἡ διευκρίνιση αὐτή εἶναι ἀπαραίτητη, γιά νά μᾶς θυμίσει ὅτι δέν γίνεται τίποτε αὐτομάτως καί παρά τή θέλησή μας. Χρειάζεται νά τό ἐπιθυμήσουμε καί νά ὑποβάλουμε τόν ἑαυτό μας στήν ἀνάλογη ἀσκητική.

Ἄδελφοί μου, ἄς ξεχάσουμε ἐκεῖνα πού γιά αἰῶνες οἱ Χριστιανοί ἐπαναλάμβαναν μέ βεβαιότητα σχετικά μέ τήν ὑποτίμηση τοῦ γάμου. Ὁ πουριτανισμός ἐπανελημμένα καταδικάσθηκε συνοδικά μαζί μέ τίς αἱρέσεις οἱ ὁποῖες τόν πίστευαν, ἀλλά εἶχε βρεῖ τρόπους νά διασωθεῖ καί νά ἐπιβιώσει στά μυαλά καί στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Ὅμως ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, πού ἔγινε ἄνθρωπος γιά χάρη μας, ἤλθε νά βάλει τέλος σέ αὐτές τίς στρεβλώσεις, οἱ ὁποῖες ταλαιπώρησαν ἑκατομμύρια συνανθρώπων μας. Προορισμός καί τοῦ γάμου εἶναι ἐξίσου ἡ κατάπαυσή μας στήν χαρά τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ καί στόν γλυκασμό τῆς ὠραιότητάς Του.

Τό θαυμαστό γεγονός τῆς Μεταμόρφωσης ἔλαβε χώρα λίγο πρὶν ἀπό τά Πάθη. Σκόπιμα, ὡς παρηγοριά, ἀλλά καί ὡς πρόγευση τῆς δόξας. Ἀντίστοιχα, λοιπόν, ἡ γνώση καί πίστη μας γιά τή δόξα τοῦ γάμου μᾶς παρηγορεῖ κατά τήν ἀσκητική πορεία του καί κατά τίς δυσκολίες πού αὐτή παρουσιάζει. Στόν Χριστό καί μόνο δικαιώνονται οἱ ὅποιοι κόποι...

Εισαγωγή στο Κανονικό Δίκαιο καί τήν Κανονική Οικονομία (ΙΕ΄) Όταν οί Ίεροί Κανόνες γίνονται ... Δίκαιο (!) (β)

Άρχιμ. Γρηγορίου Δ. Παπαθωμά
Καθηγητοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

«Όσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ».
(Κανόνας 87/ Μέγας Βασίλειος)

(συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο)

Καί ἀκόμη, στήν Ἐκκλησιακή παράδοση, ἡ σχέση κοινωνίας εἶναι ἀπότοκος ἐλεύθερης (συμ)μετοχῆς καί μέθεξης, ὅπως ἐμφαίνεται στά κοινωνιακά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, τά τελούμενα ἐντός Τῆς καί σέ ἀπόλυτη κοινωνία μαζί Τῆς, καί στούς Ἱεροῦς Κανόνες τῆς, καί δέν ἐπιτυγχάνεται νομικά μέ ἄνωθεν ἐντολές καί ἐπιβολή, ὅπως σέ ἄλλες θρησκείες καί σέ ἄλλους πολιτισμούς, καί δὴ στόν Αἰγυπτιακό (πυραμίδα) καί τόν Δυτικό (συγκεντρωτικό-πυραμιδοειδῆ). Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὅλες οἱ Ἐπιστῆμες χρησιμοποιοῦν ἐλληνικούς ὅρους, ἐκτός τῆς Νομικῆς πού πῆρε τούς ὅρους τῆς ἀπό τή λατινική γλῶσσα, ἡ ὁποία ἐξεκόλαψε καί ἐξέθρεψε ἀναφανδόν τό ἱστορικῶς ἀνεπισχίαστο Ρωμαϊκό Δίκαιο. Καί τοῦτο, διότι ὁ νόμος στό Ρωμαϊκό Δίκαιο εἶναι ἄνωθεν ἐπιβολή (μέ τήν ἀφιονιστική ἐπικυριαρχική καί ἀπρόσωπη ἀρχή: *dura lex, sed lex* [= σκληρός ὁ νόμος, ἀλλά νόμος]), ἀλλοτριώνοντας μέ αὐτό καί τό περιεχόμενο ἀκόμη κάθε ἔννοιας τῆς κανονικῆς ἀκριβείας, καθιστώντας τήν *conditio sine qua non*, ἥτοι δέν μπορεῖ νά ὑφίσταται

...κανόνας χωρίς ἀκριβεία, καταργώντας ἔτσι συλλήβδην τήν υἱοθετούμενη ἀπό τήν Ἐκκλησία κανονική οἰκονομία. Ἄλλωστε, ἡ δικαιοσύνη στή Δύση ἔχει ἐξισωθεῖ μέ τήν... καί ἐξουδενωθεῖ ἀπό τή... νομιμότητα, γι' αὐτό καί τό ἐπικυρίαρχο νόμιμο θεωρεῖται δίκαιο (νομικισμός) καί ἠθικό (ἠθικισμός), τουτέστιν κυριαρχεῖ τό δίκαιο καί ἡ ἠθική τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, σύμφωνα μέ τό ὅποιο τό κακό μπορεῖ καί γίνεται καλό (πβ. «ὁ σκοπός ἀγιάζει τά μέσα») καί καλό θεωρεῖται ὅ,τι προάγει τό Ἐγώ καί τό ἀτομικό συμφέρον. Στήν Κανονική Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἀντίθετα, ὁ κανόνας εἶναι σχέση φιλική, στοργική, προτρεπτική κοινωνίας, εἶναι ΑΓΑΠΗ, καί ἡ κανονικότητα ταυτίζεται μέ τήν προοπτική τῆς ἀγάπης (ἐκκλησιακή συναντίληψη¹) καί ὄχι τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος (πβ. «ὁ σώζων ἑαυτὸν σωθεῖτω»²). Σέ αὐτήν τήν Ἐκκλησιακή παράδοση, ὁ πολιτισμός καί ἡ θεολογία τοῦ «συν-» (συνουδικότητα, συναγάπη, συναντίληψη, σύνδεσμος, συνεργία) κυριαρχεῖ παντοῦ.

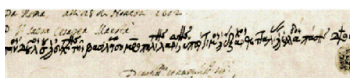
Ἐνα χαρακτηριστικό παράδειγμα ἴσως εἶναι ἰκανό νά καταδείξει κατά πόσο ὁ

έφαρμοσμένος νομικισμός έπηρεάζει τή δημόσια σφαίρα, ακόμη και τήν άρχιτεκτονική και τή ναοδομία. Ή Όρθόδοξη εκκλησιακή ναοδομία, λόγου χάρη, στήν όποία κυριαρχεί ό τρούλλος, μέσω του όποιου διαθλάται άπλετο ήλιακό φώς (άντιπροσωπευτική άρχιτεκτονική περίπτωση ή Αγία Σοφία), αλλά και τό Φώς, ό ίδιος ό Δημιουργός, για νά φωτίζει τούς πιστούς, οί όποιοι αναπτύσσουν φίλια και κοινωνιακή σχέση μαζί Του, άφου κατεβαίνει ό Ίδιος, για νά τούς συναντήσει ευθυτενώς και άμεσα, δίχως τή διαμεσολάβηση κάποιας αύθεντίας, άποδίδει τή δισδιάστατη συνάντηση Θεού και ανθρώπου, και άπευθύνει κάλεσμα συνάντησης και κοινωνίας μαζί Του. Έκει, κατέρχεται ως Θε(ο)-άνθρωπος, μέ άποδόσεις εικόνων νά γεμίζουν τόν ναό μέ άμεση δυνατότητα χειροπιαστής σχέσης έκ μέρους του ανθρώπου μαζί Του. Στην έτέρα περίπτωση, ή δυτική ναοδομία στό σύνολό της κινείται στό πυραμιδοειδές-αύταρχικό πνεύμα των πολλών αίχημων άπολήξεων (γοθτικά όξυκόρυφα τόξα, άπολήξεις όροφων ή κωδωνοστασίων πού λογχίζουν τόν ούρανό, κ.λπ.), πού χάνονται στό ούράνιο στερέωμα, άπαιτούν άνθρωποκεντρικά και μονοδιάστατα άπό τόν Θεό τή σωτηρία χωρίς θυσία του άτομικού Έγώ, και άναπαριστούν τήν άγωνιώδη άτομική προσπάθεια του πιστού νά αναζητηά

τόν άπροσπέλαστο Θεό όσο τό δυνατόν ψηλότερα μέ τά διανοητικά του έφόδια, τόσο στόν Προτεσταντισμό όσο και μέσω του άποκλειστικού/άλάθητου προνομίου του παπικού θεσμού μονοκεντρικής πυραμιδοειδούς μορφής. Αυτός ό Θεός του Νόμου, πού δέν συμπίπτει ούδόλως μέ τόν «παιδαγωγό εις Χριστόν»³ παλαιοδιαθηκικό Νόμο, παραμένει άπόμακρος, άγνωστος, τιμωρός, σκοτεινός, όπως είναι τό ψυχρό και νομικά αυστηρό έσωτερικό περιβάλλον των ναών τής Δύσης.

Συναφώς και έν κατακλείδι, πέρα και έξω άπό τόν τρόπο λειτουργίας και τήν προοπτική πού έξυπηρετεί ό νόμος μέσα στις μεταπτωτικές ανθρώπινες κοινωνίες και τίς πολιτειακές έννομες τάξεις, τό γεγονός-όρος «κανών» τής Έκκλησίας γίνεται έσχατολογικός όδοδείκτης σωτηρίας, υπερασπιζόμενος μία άλλη μορφή έλευθερίας, τής όντολογικής, τελείως διαφορετικής άπό αυτήν πού ίδιος ό νόμος υπερασπίζεται μέ τρόπο άποκλειστικά όριζόντιο. Έτσι, ό παιδαγωγικός χαρακτήρας του γεγονότος-κανόνας, ό όποιος οδηγεί στην έν Χριστώ λύτρωση και έλευθερία, γενόμενος ό ίδιος όδοδείκτης σωτηρίας, δέν μπορεί και δέν πρέπει νά συγκριθεί μέ τόν τρόπο λειτουργίας και τήν προοπτική μέ τήν όποία λειτουργεί ό νόμος μέσα στις ανθρώπινες κοινωνίες, άφου ό πρώτος άπελευθερώνει, ένω ό δεύτερος όριοθετεί!...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βλ. Λκ 10,40 και Ρωμ 8,26. 2. Άτομοκρατική έκφραση πού άποδίδεται σέ χρησμό του Μαντείου των Δελφών (480 π.Χ.). 3. Βλ. Γαλ 3,24-25.

Σφραγίδα και ύπογραφή του μητροπολίτη Διονυσίου, του επιλεγόμενου Φιλοσόφου

Ἡ Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδος καί ὁ 4^{ος} αἰώναςΔημητρίου Ν. Μόσχου
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Τὴν Κυριακή μετὰ ἀπὸ τὴν ἑορτὴ τῶν Ἁγίων Πάντων τιμᾶται ἡ μνήμη τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Συγκλήθηκε τὸ 325 στή Νίκαια τῆς Βιθυνίας γιὰ νὰ διατυπωθεῖ ἡ σχέση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Θεὸ Πατέρα μαζί με τὸν τελικὸ ὀρισμὸ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα καὶ εἶναι τὸ πρότυπο γιὰ τίς ἐπόμενες Οἰκουμενικὲς Συνόδους. Σήμερα ὅλοι θεωροῦμε ὅτι ὀλόκληρος ὁ 4^{ος} αἰ., ἡ ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων καὶ τοῦ μοναχισμοῦ, ἦταν μιὰ περίοδος «χρυσῆς ἐποχῆς» τοῦ Χριστιανισμοῦ. Στὴν πραγματικότητα, ἂν διαβάσουμε τί ἔλεγαν οἱ ἴδιοι οἱ Πατέρες, στὰ δικά τους μάτια ἡ κατάσταση ἦταν ἀπελπιστική. Ὁ Μέγας Βασίλειος στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου του *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος* περιγράφει τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς του ὡς μιὰ ναυμαχία μεταξὺ πλοίων, πού μέσα στὴ νύχτα καὶ ἐν μέσῳ καταιγίδας δὲν ξεχωρίζει ὁ φίλος ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ καὶ τὰ πληρώματα ἔχουν στασιάσει κατὰ τῶν πλοιάρχων τους! Λίγες δεκαετίες ἐνωρίτερα ὁ Μέγας Ἀθανάσιος στελνόταν κατ' ἐπανάληψιν σὲ ἐξορία, ἐνῶ πλῆθος πολιῶν καὶ εὐλαβῶν ἐπισκόπων ἐκθρονίζονταν καὶ ἀπομακρύνονταν βίαια ἀπὸ τοπικὲς συνόδους, πού οἱ ἀντίπαλοι τῆς πίστεως τῆς Νικαίας εἶχαν δημιουργήσει πρόσκαι-

ρες, τεχνητὲς πλειοψηφίες. Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, λοιπόν, στὴν πορεία τοῦ σκάφους τῆς Ἐκκλησίας ἦταν πολὺ πιὸ σύνθετη καὶ αὐτὸ τὴν κάνει ἓνα πραγματικὸ ἀσκητικὸ κατόρθωμα.

Πράγματι, ἡ Σύνοδος τῆς Νικαίας ἦταν ἓνα πρωτοφανὲς ἐγχεῖρημα, πού πραγματοποιήθηκε μετὰ τὴν ἀπόφασιν καὶ τὴν στήριξιν τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου, πού θεώρησε τὸν ἑαυτό του, ὅχι κύριο καὶ τελικὸ κριτὴ τῆς συνόδου (τά σχετικά αἰτήματα-προσφυγές τῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸ πρόσωπό του ἔβαλε νὰ τὰ κάψουν), ἀλλὰ ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ὁμαλὴ ἔκβασή της – «ἐπίσκοπο τῶν ἐκτός», ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος. Καί, πράγματι, ἡ Σύνοδος θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας ὡς μιὰ «δεύτερη Πεντηκοστή», εἰκόνα πού μετὰ διάφορους τρόπους προσπαθήθηκε νὰ χαρακτηρίσει καὶ τίς ἐπόμενες συνόδους καὶ πέρασε καὶ στίς μέρες μας μετὰ τὴν ὁμοιότητα στὴν ἀπεικόνισιν Πεντηκοστῆς καὶ Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου στὴν ὀρθόδοξην εἰκονογραφίαν. Ἡ συνέχεια ὅμως ἦταν πολὺ πιὸ δύσκολη καὶ σύνθετη ἀπὸ μιὰ ἀπλή καταδίκη τοῦ πρεσβυτέρου Ἀρείου (πού εἶχε ἤδη προηγηθεῖ). Καθὼς ἀκόμη δὲν εἶχαν διαφοροποιηθεῖ οἱ ὅροι «οὐσία» καὶ «ὑπόστασις», πολλοὶ ἐπίσκοποι στὴν Ἀνατολή θεωροῦσαν ὅτι ὁ ὅρος «ὁμοούσιος» τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου ἔφερε «Σαβελλιανισμό», δηλα-

δή συνέχεε τά πρόσωπα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ, σάν ὁ Υἱός νά ἦταν ὁ Πατέρας «μεταμφιεσμένως». Χρειάστηκαν μέχρι τό 381 τουλάχιστον 7 μείζονες Σύνοδοι (Ἀντιοχείας, Σαρδικῆς, Μεδιολάνων, Σιρμίου καί ἄλλες), πολλές μικρότερες καί σκληρές «διαπραγματεύσεις» πάνω σέ σχέδια Συμβόλων, καθώς καί διαρκεῖς ἀγῶνες ἐκκλησιαστικοπολιτικῶν ἰσορροπιῶν μαζί μέ τό ἀνεπανάληπτο θεολογικό μυστήριον τῆς Τριάδος Ὑποστάσεων «ἐν μιᾷ Οὐσίᾳ» γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Μεγαλύτεροι καί πιό ἐπικίνδυνοι ἀντίπαλοι δέν ἦταν οἱ ἀκραῖοι «Ἀρειανόφρονες», οἱ «Ἀνόμοιοι», πού μέ φιλοσοφικά ἐπιχειρήματα κήρυτταν τήν ἀνομιότητα τοῦ Υἱοῦ πρός τόν Πατέρα, ἀλλά αὐτοί πού καλύπτονταν μέσα σέ μιᾷ γενική ἀσάφεια «ὁμοιότητος» τοῦ Υἱοῦ πρός τόν Πατέρα, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἀπλότητα τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος στίς Γραφές δέν περιεῖχε τίποτε περί Οὐσίας. Ἡ ὑποτιθέμενη «ἀπλότητα» καί ἡ μετριοπάθειά τους (πού μετατρέπονταν σέ σκληρό ἐκκλησιαστικοπολιτικό φαντασμό στήν πράξη) ἔκαναν χειρότερη ζημιά στή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποδείχθηκε ἔτσι ὅτι ἡ πραγματική, σέ βάθος καί ἐν πίστει ἐνασχόληση μέ τή θεολογία εἶναι πρός τό συμφέρον καί τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας, περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τό «κουκούλωμα» τῆς ἀναζήτησης μέ τό πρόσχημα τῆς διαφύλαξης τοῦ μυστηρίου.

Ταυτόχρονα, ἕνας ἐχθρός τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Ἰουλιανός, ὅταν ἀνέβηκε στήν ἐξουσία τό 361, γιά νά ἐντείνει τήν ἐμ-

φύλια διαμάχη στήν Ἐκκλησία, ἐπέτρεψε στούς Ὀρθόδοξους ἐπισκόπους νά γυρίσουν στίς ἕδρες τους, πού κατεῖχαν οἱ ἐχθροί τῆς Νικαίας μέ προγενέστερη αὐτοκρατορική στήριξη. Ἔτσι, ἡ πίστη τῆς Νικαίας ἀναζωογονήθηκε κι ἀπό τό κακό βγήκε καλό. Κι ἡ τελική νίκη τῆς ἀλήθειας διευκολύνθηκε μέν ἀπό τήν πολιτική τοῦ Θεοδοσίου Α', πού συγκάλεσε τή σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τό 381, γιά νά ἐπιτρέψει μιᾷ θεσμική λύση στή διαδοχή στόν ἐπισκοπικό θρόνο τῆς νέας πρωτεύουσας, ὅμως ἡ βάση τῆς ὑπῆρξε ἡ πραγματικά εὐαγγελική στάση ἐνός Γρηγορίου Θεολόγου πού προτίμησε (ἀντίθετα μέ τόν προεκδημησαντα μαχητικό Μεγάλο Βασίλειο) τήν ἐν ταπεινώσει φυγή του ἀπό τόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δείχνοντας ἔμπρακτα ὅτι ἡ δύναμη τῆς ἀληθείας «ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται». Τά γεγονότα αὐτά μᾶς καθοδηγοῦν σήμερα νά κατανοήσουμε πόσο δύσκολη ἀλλά καί πόσο θαυμαστά δυναμική καί μεταβαλλόμενη ὑπῆρξε ἡ πορεία τῆς Ἐκκλησίας μέσα ἀπό διαφορετικές πολιτικές καί πρακτικές αὐτοκρατόρων, ἐπισκόπων, θεολόγων συχνά ἀντιπάλων μεταξύ τους, μέ γνώμονα πάντα τήν εἰλικρινῆ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας πού σώζει. Κι αὐτή ἡ ἀναζήτηση δέν μπορεῖ νά περιορίζεται στό νά ἀναπαράγει κανεῖς ἀπλά τό τί εἰπώθηκε ἢ γράφτηκε στό παρελθόν γιά ἄλλα θέματα, ἀλλά νά ἐπεξεργάζεται κανεῖς νέα γλῶσσα καί νέες ἀπαντήσεις στά νέα προβλήματα, ὅπως ἔκανε ὁ Μέγας Ἀθανάσιος καί τά «πάγχρυστα στόματα τοῦ Λόγου», οἱ πατέρες τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

«...δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν...»:
Παῦλος καὶ ρωμαϊκὴ Libertas (c. 62 μ.Χ)

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Οἱ Πράξεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴν οὐσία εἶναι ἡ Ἱστορία πῶς ἕνας “νομικός” ἀπάλλαξε, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸν ρωμαϊκό νόμο, τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν κατηγορία τῆς βλασφημίας τῆς ἑβραϊκῆς θρησκείας προστατευόμενης ἀπὸ τὴν Ῥώμη. Ἀδίκημα μέ τὸν ρωμαϊκό νόμο δέν ὑπῆρχε οὔτε στὴν ἀρχέτυπη καταδίκη τοῦ Ἰησοῦ (Λουκ 23.14, Ἰωάν 18.38), ὑπῆρχε ὅμως ἐκκρεμότητα (Ματθ 26.64-65, Μάρκ 14.57-64, Λουκ 22.67-71, Ἰωάν 19.8, 19.6). Ὁ Παῦλος Ἰουδαῖος «ἐκ προγόνων», Ταρσεύς, μαθητὴς τοῦ μετριοπαθοῦς καὶ ἐνωτικοῦ νομοδιδασκάλου Γαμαλιήλ (Πράξ 21.39· πβ. Πράξ 5.34-40), Φαρισαῖος ἐκ Φαρισαίων, ἀπὸ τὴ φυλὴ Βενιαμίν (Φιλιπ 3.5-6, Πράξ 23.6, 26.4-5, Β΄ Κορ 11.22, Ρωμ 11.1), ζηλωτὴς τῶν πατρικῶν παραδόσεων (Πράξ 22.3, Γαλ 1.14), ἀλλὰ καὶ Ρωμαῖος πολίτης ἐκ γενετῆς (Πράξ 22.28, 23.26 κ.λπ.), εἶχε ἀπόλυτη γνώση δικαιομάτων-ὑποχρεώσεων τοῦ περιεστῶτος νόμου: «νεανίας» συμμετοχὸς χωρὶς αὐτοκριτικὴ στὴν πρώτη καταδίκη-ἐκτέλεση γιὰ βλασφημία Χριστιανοῦ, τοῦ Στεφάνου (Πράξ 7.58), «συνευδοκῶν» (Πράξ 8.1), εἶχε χρῆν ἀστυνομικοῦ ὄργανου στὸν ἀκόλουθο διωγμὸ (Πράξ 8.3· πβ. Γαλ 1.13), μέχρι τὴν Δαμασκὸ (Πράξ 9.1)!

Ὁ Λουκᾶς συνοδεύοντας τὸν Παῦλο (Τρωάδα: Πράξ 20.6-21) μέχρι τὴν Ῥώμη,

ὅπου μετέβη συνοδεῖα “ἀστυνομίας” σέ πλοῖο [Πράξ 27.1, 28.2 (ναυάγιο), 12-26 (Ἰταλία-Ῥώμη) (πβ. Β΄ Τιμ 4.11)], ἀφιερώνει τὸ 1/3 τῶν Πράξεων δείχνοντας πῶς ὁ πρῶτος κατήγορος τῶν Πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Παῦλος, ἔγινε κατηγορούμενος καὶ ἀθωώθηκε. Εἶχε ἐπικαλεσθεῖ τὸν αὐτοκράτορα ὁ ἴδιος (Πράξ 25.11-12), ὅταν συνελήφθη στὸν ναὸ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖ εἶχε μεταβεῖ, μέ ἔγκριση τοῦ Ἰακώβου (21.18-25) νά καθαρθεῖ, γιὰ νά δευχθεῖ τηρητῆς τοῦ Νόμου, ὥστε νά ἀποφευχθεῖ σχίσμα τῶν Ἑβραίων Χριστιανῶν. Ἀναγνωρίσθηκε ὅμως ἀπὸ Ἑβραίους ἐξ Ἀσίας καὶ παραπέμφθηκε μέ κατηγορία βλασφημίας (21.27-28: «κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ τύπου τούτου... διδάσκων, Ἐλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερόν»). Τὸ ἴδιο βράδυ εἶχε ἐμπειρία τοῦ Χριστοῦ προτρέποντος νά μεταφέρει τὴ μαρτυρία του (τεκμηριωμένη ἀπολογία) στὴν Ῥώμη (Πράξ 23.11: «οὕτω δεῖ σέ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρησαι»). Κρατήθηκε συνολικὰ τέσσερα χρόνια (πβ. Πράξ 24.27, 28.31), γεγονός πού δείχνει τὴ σημασία τῆς δίκης.

Στὴν Ἱερουσαλήμ εἶχε φτάσει ἀπὸ τὴν Ἔφεσο, νεωκόρο τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας, σχεδιάζοντας στὴ συνέχεια νά μεταβεῖ στὴ Ῥώμη (Πράξ 19.21: «διελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν πορεύεσθαι

εις Ἱεροσόλυμα εἰπὼν ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν...»). Ὁ Λουκᾶς μεταφέρει σέ σπάνια ἐκφορὰ λόγου (ἀ' πρόσωπο) τῆ σκέψη τοῦ Παύλου, ἦταν παρὼν καὶ τὸν ἄκουσε. Δέν ἀναφέρει γιὰ ποιό λόγο, πῶς ἐξηγεῖται τὸ «δεῖ». Τότε ὅλα ἔβαιναν καλῶς, μάλιστα ἡ ῥήση διατυπώνεται μετὰ πού εἶχε πείσει Ἑβραίους ἐξορκιστές νά κάψουν τὰ βιβλία τους (19.13 κ.έ., 19-20: «κατὰ κράτος τοῦ Κυρίου ὁ λόγος ἠῤῥξανεν καὶ ἴσχυεν»). Ὁ Λουκᾶς ἐνώνει τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστοῦ μέ μετέπειτα μετάβαση τοῦ Παύλου στή Ῥώμη [πβ. *Ρωμ* 15.22-26 (Κόρινθος: 57 μ.Χ.)]. Οἱ Ἀπόστολοι εἶχαν σχέδιο ἱεραποστολῆς στήν πρωτεύουσα γιὰ νά πεισθεῖ ὁ καίσαρ (Δ. Κυρτάτας, *Ἐπίκρισις*, Ἀθήνα 1992, σ. 234-240). Τώρα ὁμως ὁ Παῦλος κέρδιζε φιλορωμαϊκὴ εἰκόνα, ἐφόσον: α) Καίγοντας τὰ ἀποκρυφιστικά βιβλία ἐνέργησε ὅπως οἱ Ῥωμαῖοι καὶ δὴ ὁ Αὐγούστος (Σουητώνιος, 28). β) Σεβόταν καὶ ταυτόχρονα ἀνανέωνε τὸν Ἑβραϊσμό, Ναὸ καὶ λατρεία. Ἔτσι ἀποκτοῦσε νομικὰ ἐρείσματα νά ἀπαλείψει τὴν κατηγορία τῆς βλασφημίας.

Ἄλλιῶς σχεδίαζε ὁ Παῦλος, ἀλλιῶς ἐξελίχθηκαν τὰ πράγματα, τὸ ἀποτέλεσμα ὁμως ἦταν ἴδιο. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ εὐκολία μέ τὴν ὁποία ζήτησε νά δικαστεῖ, ὄχι γιὰ νά γλιτώσει ἀπὸ τὴ μὴν τῶν Ἑβραίων, γνωρίζοντας ὅτι ὡς νομοταγῆς θά ἀθωωθεί. Τό μείζον δέν ἦταν γιὰ τὸν ἴδιο, ὅσον τὸ δεδικασμένο πού προέκυψε πρώτη φορά ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, μέ ἀπόφαση ἀνώτατου δικαστῆ, τοῦ αὐτοκράτορα, ὑπὲρ Ῥωμαίου πολίτη (62/63 μ.Χ.), ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας ὡς *religio licita*. Μέχρι τότε τὸν ἀπάλλασσαν κριτές

ἀπὸ ἐπαρχιακὰ κλιμάκια (*Πράξ* 16.35-40: Φίλιπποι, 18.12-17: Κόρινθος).

Τὰ ἀρχικὰ σχέδια τοῦ Παύλου στήν Ἔφεσο θά ἦταν νά μεταβεῖ στή Ῥώμη γιὰ νά ἐπιτύχει ἀναγνώριση τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἰσάξιας θρησκείας, νά σταματήσει ἡ διαρκὴς καταμήνυση τῶν Ἑβραίων ἐναντίον τῆς γιὰ βλασφημία. Τριάντα χρόνια ἀπὸ τὴ δίκη τοῦ Χριστοῦ ἦταν τὸ ἔδαφος πρόσφορο, οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν ἤδη ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπὶ Κλαυδίου (*Πράξ* 18.2) (49 μ.Χ.). Ἀλλὰ μέ τὴν ἀπολογία του, τὸ ζήτημα οἰκονομήθηκε καλύτερα, ὅτι πιὸ ἐπίσημο μποροῦσε νά γίνει, μία πολιτικὴ ἀπελευθέρωση, κάλυψη ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ (θεϊκὴ ἔννοια) *Libertas*: ἐξέφραζε τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία, τὴν ὁποία οἱ Ῥωμαῖοι σταδιακὰ ἀπέδιδαν σέ λαοὺς καὶ ἄτομα, δούλους. Στὴν *Πρὸς Ῥωμαίους* ἐπιστολῆ (κεφ. 6-7) σχολιάζεται ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὸν νόμο. Τὴν ἴδια περίοδο ἀπασχολοῦν τὴ ρωμαϊκὴ λογοτεχνία ἀντίστροφα, ὡς κατὰχρησι, ὁ νεοπλουτισμός τῶν Ἀπελευθέρων (Πετρώνιος, *Σατυρικόν*).

Ὁ Παῦλος ὡς νομικός, μεσάζων (κατηγορούμενος ὑπερασπιστής!), βελτίωσε τὴ θέση τῆς Ἐκκλησίας στὸ ρωμαϊκὸ νομικὸ σύστημα. Οἱ *Πράξεις* δέν τὸ διατυπώνουν, ἐπειδὴ γράφηκαν γιὰ νά διαβαστοῦν ἀπὸ τὸν (ἀπελευθέρου;) «κράτιστο» (*Πράξ* 1.1· πβ. *Λουκ* 1.3) Θεόφιλο, ὁ ὁποῖος προφανῶς θά βοήθησε νά εὐοδωθεῖ ὅλη ἡ προσπάθεια ἐνημερώνοντας τοὺς ἀνωτέρους του. Ἡ «ἐλευθερία» ὁμως δέν θά κρατοῦσε γιὰ πολὺ. Ἀντέδρασε μέρος τοῦ ρωμαϊκοῦ συστήματος. Οἱ Χριστιανοὶ θά διώκονταν γιὰ συνωμοσία (64).

Ὁ Χριστιανισμός στὰ Βρετανικά νησιά VII. Θεόδωρος Ταρσέας ε. συμμετοχή στή σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ, Ρώμη (649)

Ἄρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ἰ. Προϊστ. Ἰ.Ν. Ἁγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Τό μείζον πρόβλημα τῆς ἐποχῆς ἦταν ὁ μονοθελητισμός καί μάλιστα ὅπως αὐτός ἐκφραζόταν μέσα ἀπό τίς ἐπίσημες συνοδικές καί αὐτοκρατορικές ἀποφάσεις, καρπός τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἡρακλείου νά γεφυρώσει τά χάσμα μεταξύ Ὁρθόδοξων καί Μονοφυσιτῶν, ἀπό τήν ἐμπειρία του στήν Ἀνατολή. Οἱ προσπάθειες τοῦ Ἡρακλείου, μέ ἀποκορύφωμα τήν ἔκδοση (638) τῆς Ἐκθέσεως περί μιᾶς πίστεως (ACO 2/I, σ. 156-162) κατέληξαν σέ ἀποτυχία, μέ συνέπεια ὅλες οἱ πλευρές νά ζητοῦν ἀναθεώρηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, κάτι πού ἔγινε ἀργότερα ἀπό τόν Κώνσταντα Β' (641-688), μέ τήν ἔκδοση (648) τοῦ Τύπου (ACO 2/I, σ. 208-210), ὁ ὁποῖος προσπάθησε, ἀνεπιτυχῶς, νά ἐπιβάλει ἀπαγόρευση σέ ὅλες ἀνεξαιρέτως τίς θεολογικές συζητήσεις γιά μία ἢ δύο θελήσεις καί ἐνέργειες τοῦ Χριστοῦ. Ἄν καί συνιστοῦσε κάποια πρόοδο, συγκριτικά μέ τήν ἀνοιχτή μονοθελητική στάση τῆς Ἐκθέσεως, δέν πέτυχε ὅμως τό προσδοκώμενο, τήν εἰρήνευση· ἔτσι, λοιπόν, ὁ νέος πάπας Ρώμης, Μαρτίνος (649-655) πρὶν ἀκόμη λάβει τήν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς του ἀπό τόν αὐτοκράτορα Κώνστα, μέ τήν προτροπή καί τή συνεργασία τοῦ Μαξίμου συγκάλεσε στόν ναό τοῦ Σωτήρος στό Λατερανό (Ὀκτώβριο τοῦ 649) σύνοδο τῶν ἐπισκόπων τοῦ κλίματος τῆς Ρώμης, κατὰ τό πρότυπο τῶν

Οἰκουμενικῶν συνόδων, προκειμένου νά καταγγείλουν τήν πολιτική τῆς Ἐκθέσεως καί τοῦ Τύπου. Οὐσιαστικά, ὅμως, στόχευε στήν ἀνατροπή καί ἐξουδετέρωση τῆς Μονοθελητικῆς θεολογίας πού ἐπέβαλε ἡ Ἐκθεσι τοῦ Ἡρακλείου καί ἀποσκοποῦσε στήν καταδίκη τῶν ἠθικῶν, ἢ φυσικῶν αὐτουργῶν αὐτῆς, δηλ. τοῦ Κύρου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καί τῶν πατριαρχῶν Κπολεως Σεργίου, Πύρρου καί Παύλου, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ὁ τελευταῖος ἦταν ἐν ζῳῇ.

Οἱ ἐργασίες τῆς συνόδου παρουσιάζουν κλιμακωτή ἐξέλιξη· οἱ δύο πρῶτες συνεδρίες σχετίζονται μέ τή νομιμοποίηση τῆς συγκλήσεως τῆς συνόδου καί τό κυρίως δογματικό μέρος ἀρχίζει μόλις τήν τρίτη συνεδρία, ὅπου, ἀμέσως, σχεδόν, ἀρχίζει ἡ ἀνατροπή τῆς μονοθελητικῆς-μονοενεργητικῆς θεολογίας πού ἐνέπνευσαν τήν Ἐκθεσι μέ ταυτόχρονη ὑπεράσπιση τοῦ ἀρεοπαγιτικοῦ ἔργου, ἀπό τόν πάπα Μαρτίνο. Μέ κέντρο τήν ἀρεοπαγιτική ρήση *μία [καινήν] τινα τήν θεανδρικὴν ἐνέργειαν* ὁργανώθηκε ὅλη ἡ ἀντιπαράθεση. Σημαία τῶν Μονοθελητῶν ἦταν ἡ συμφωνία τοῦ 633 μεταξύ τοῦ Κύρου Ἀλεξανδρείας καί τῶν Θεοδοσιανῶν (Σεβηριανῶν) μονοφυσιτῶν, ἡ ὁποία εἶχε βασισθεῖ στήν κυριλική ἔκφραση *μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη* καί στήν ἀρεοπαγιτική διατύπωση *μία καινήν*

τινα θεανδρικήν ἐνέργειαν, ἣ ὅποια εἶχε διαστρεβλωθεῖ τό καινή σέ κοινή, ὥστε ἡ σχετική διατύπωση να διαμορφωθεῖ ὡς ἐξῆς: καί τὸν αὐτὸν ἕνα Χριστὸν καὶ ἕνα υἱὸν ἐνεργοῦντα τὰ θεοπρεπῆ καὶ τὰ ἀνθρώπινα, “μιᾶ θεανδρική ἐνεργεία” κατὰ τὸν ἐν ἀγίοις Διονύσιον (ACO 2/Π,1, σ. 594,14-600,20·ACO 2/1, σ. 134, 4-29).

Τό παρελθόν καὶ οἱ σχέσεις τοῦ Θεοδώρου, καὶ ἡ μελλοντική του ἐξέλιξη, μᾶλλον δεικνύουν ἀνθρώπο δραστήριο παρά ἀναχωρητὴ ἔτσι, λοιπόν, ἡ ἐμπλοκή του στοὺς θεολογικούς προβληματισμούς τῆς ἐποχῆς, μέ κορυφαῖο τὸν σχετικὸ μέ τὸν μονοθελητισμό, πρέπει νά θεωρεῖται ὡς κάτι τό φυσικό γιὰ τὴν πληθωρική προσωπικότητά του. Ἡ ἀναφορά, συνεπῶς, μεταξύ τῶν ὑπογραφῶν τῶν συμμετεχόντων στή σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ (649), τοῦ ὀνόματος Θεοδώρου μοναχοῦ ἀβίαστα παραπέμπει στὸν δικό μας.

Κατὰ τὴ δευτέρα συνεδρία ἀναφέρεται ὅτι ὁ Θεοφύλακτος πριμμικήριος τῶν νοταρίων τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας εἶπεν... ὡς πλείους παριστάσι πρὸ τοῦ εὐαγοῦς σεκρέτου τῶν ἀγιωτάτων ὑμῶν εὐλαβεῖς ἡγούμενοι καὶ μονάζοντες τῶν τε πάλαι παροικούντων καὶ τῶν ἐνδεδημηκότων... εἰσδεχθῆναι παρακαλοῦντες, (ACO 2/1, σ. 48, 26-28), τῶν ὁποίων, στό τέλος καὶ στό λατινικὸ μόνο κείμενο, παρατίθενται οἱ ὑπογραφές, (ὁ.π., σ. 57): μεταξύ τῶν ἄλλων εὐρίσκονται οἱ ὑπογραφές τριῶν Θεοδώρων: τοῦ Θεοδώρου, ὁ ὁποῖος δέν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τῆς εὐαγοῦς λαύρας τῆς διακειμένης κατὰ τῶν Ἄφρων φιλόχοι-

στον χώραν, ἐνός ἄλλου Θεοδώρου τῆς μονῆς τοῦ ἁγ. Σάββα, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος Ἰωάννης ὑπογράφει πρῶτος καὶ λίγο πρὶν τό τέλος (ὁ.π., σ. 57, 31), ἕνας ἀκόμη Θεόδωρος μοναχός, ὁ ἡμέτερος. Στὴν 34^η θέση τῶν 36 ὑπογραφῶν εὐρίσκεται ἡ ὑπογραφή Μαξίμου μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος ταυτίζεται μέ τὸν μετέπειτα Ὁμολογητὴ.

Ὁ πάπας Μαρτίνος μαρτυρεῖται ὅτι μερίμνησε νά κοινοποιηθοῦν τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου σέ ὅλες τίς ἐκκλησιαστικές ἐπαρχίες τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ὅσες δηλ. ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὴ Ρώμη, ὅπως γιὰ παράδειγμα τῆς Θεσσαλονίκης (*Liber Pontificalis*, I, σ. 357). Σέ πολλές περιπτώσεις σώζονται καὶ οἱ ἀπαντήσεις, ἀποδοχές, τῶν τοπικῶν συνόδων, κυρίως τῆς Δύσεως, πού προκάλεσε ἡ ἐπίσημη παραλαβὴ τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ. Ἡ ὀργάνωση, φυσικά, μιᾶς συνόδου στή Ρώμη ἀντίθετη μέ τὴν ἐπίσημη αὐτοκρατορική ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ συνιστοῦσε ἐγκλημα καθοσιώσεως καὶ ἔτσι προκάλεσε τὴν ἔντονη ἀντίδραση τῆς Κπολεως. Οἱ πρωτεργάτες σύντομα ὀδηγήθηκαν σιδηροδέσμιοι στήν Κπολη, πρῶτα ὁ πάπας Μαρτίνος, μέσα 653, καὶ ὕστερα ὁ Μάξιμος, ἀρχές 655, προκειμένου νά λογοδοτήσουν ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νά ὑποστοῦν τίς συνέπειες. Ὁ πάπας Μαρτίνος καταδικάσθηκε σέ ὑπερόριο ἐξορία στή Χερσῶνα, Κριμαία, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 656 καὶ ὁ Μάξιμος, ἀρχικά ἐξορίσθηκε στή Θράκη, μετὰ ἐκτοπίσθηκε στή Λαζική (662), ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τὸν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου ἔτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. Π.-Γ. Τσορμπατζόγλου, *Ἡ Σύνοδος τοῦ Λατερανοῦ (649). Σύγκλιση μετὰ τὴν σύγκρουση. Θεολογία καὶ πολιτικὴ τὸν 7^ο αἰ.*, Κατερίνη: Ἐπέκταση 2007. Π.-Γ. Τσορμπατζόγλου, *Ὁ αὐτοκράτορας Βαρδάνης Φιλιππικός (711-713). Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ του ὡς εἰσαγωγή στήν εἰκονομαχία*, Ἀθήνα: Ἡρόδοτος 2019. Α. Alexakis, "Before the Lateran Council of 649: The last Days of Herakleios and the Emperor and the Monothelism. Based on a new fragment from his letter to Pope John IV [CPG 9382]", *AHC* 27/28 (1995-1996) 93-101.

Ὁ Παῦλος στήν Κόρινθο (Πράξ 18,1-18)

Πρωτ. Σπυρίδωνος Λόντου
Ἱερ. Προϊσταμένου Ι.Ν. Ἀγ. Παντελεήμονος Ἱλισσοῦ
Ἵποψ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Η Κόρινθος, ἕνα ἀκμάζον κέντρο τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καί ἐμπορίου, τό 146 π.Χ. ὑπῆρξε πόλη-μέλος μιᾶς συμπολιτείας πού ἐξεγέρθηκαν ἐνάντια στήν ἐπέκταση τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Στή μάχη πού διεξήχθηκε στή Λευκόπετρα, οἱ Ρωμαῖοι ὑπό τόν στρατηγό Λεύκιο Μόμμιο ἐπνίξαν τήν ἐξέγερση καί κατέκαυσαν τήν πόλη¹, ἡ ὁποία παρέμεινε ἔρημη μέχρι τό 44 π.Χ., ὅταν ὁ Ἰούλιος Καίσαρας διέταξε τόν ἐποικισμό της² καί τήν κατέστησε πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας καί ἕνα σημαντικό λιμάνι τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Μέχρι τήν ἡμέρα τῆς ἀφίξεως τοῦ Παύλου, ἡ Κόρινθος ἦταν ἕνα χωνευτήρι πολιτισμῶν, φιλοσοφιῶν καί θρησκευτῶν. Ἀξιοσημείωτη ἦταν καί ἡ θρησκευτική ποικιλομορφία της, ἀφοῦ σέ αὐτήν λατρεύονταν ἀπό τούς Ἑλληνες ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἀφροδίτη³ καί ὁ Ποσειδῶνας⁴, ἀπό τούς Ρωμαίους ὁ Αὐτοκράτορας καί ἀπό τούς Αἰγυπτίους ἡ Ἴσιδα.

Μέσα στά πλαίσια αὐτά, ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν, μετά τήν ἐπίσκεψη στήν Ἀθήνα, ἔρχεται στά τέλη τοῦ 49 ἢ ἀρχές τοῦ 50 μ.Χ. στήν Κόρινθο, στήν ὁποία βρῆκε τόν, ἐκ Πόντου καταγόμενο, Ἀκύλα τόν Ἰουδαῖο καί τή σύζυγό του Πρίσκιλλα⁵. Αὐτοί εἶχαν ἔλθει στήν πόλη πρόσφατα, ἐξ αἰτίας τοῦ διατάγματος τοῦ Κλαυδίου⁶ νά ἐγκαταλείψουν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς

Διασπορᾶς τή Ρώμη (Πράξ 18,1-2). Ἀρχικά ὁ Παῦλος ἔμεινε στό σπίτι τοῦ Ἀκύλα καί ἐργάζονταν μαζί ὡς κατασκευαστές σκηνῶν, ἐνῶ τά Σάββατα δίδασκε περί τοῦ Χριστοῦ στή Συναγωγή τῆς πόλης, πείθοντας μερικούς ἀπό τούς Ἰουδαίους καί Ἑλληνες προσήλυτους (Πράξ 18,3-4). Ὅταν ἦλθαν ἀπό τή Μακεδονία ὁ Σίλλας μέ τόν Τιμόθεο, βρῆκαν τόν Παῦλο στεναχωρημένο ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ κηρύγματός του στούς Ἰουδαίους, ἐπειδὴ ἦταν ἀντίθετοι στά λόγια του καί βλασφημοῦσαν. Ἀποτέλεσμα τῆς στάσεως αὐτῆς ἦταν ὁ Παῦλος νά τινάξει τά ἱμάτιά του ὡς ἐνδειξη διαμαρτυρίας, νά τούς ἐπιρρίψει τήν εὐθύνη τοῦ πνευματικοῦ τους θανάτου καί νά νά στραφεῖ πρὸς τούς προσήλυτους Ἐθνικούς (Πράξ 18,5-6). Τό πολυθεϊστικό ὑπόβαθρο τῶν κατοίκων τῆς πόλης προσέκλυσε τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀποστόλου, νά κηρύξει σέ ὅλους τόν Ἕνα καί ἀληθινό Θεό. Ἀποχωρήσας ἀπό τήν Συναγωγή μετέβη στήν κοντινὴ οἰκία τοῦ Ἰούστου, τήν ὁποία κατέστησε κέντρο τοῦ κηρύγματός του, καί βάπτισε τόν ἀρχισυνάγωγο Κρίστο (Α΄ Κορ 1,14-16) μέ τήν οἰκογένειά του καί πολλούς Κορινθίους πού πίστευσαν στὸν Χριστό⁷.

Ὁ Παῦλος βλέπει στὸν ὕπνο του τόν Κύριο, πού τόν παροτρύνει νά συνεχίσει τό κηρυγματικό του ἔργο καί τόν διαβε-

βαιώνει ότι με την προστασία Του θα επιτύχει τον σκοπό του. Έτσι, ο Απόστολος παρέμεινε στην Κόρινθο ένα χρόνο και έξι μήνες διδάσκων τον λόγο του Θεού (Πράξ 18, 9-11). Όμως, οι Ιουδαίοι συνέχισαν τον πόλεμο έναντίον του, διότι κήρυττε μία θρησκεία που δεν είχε νομικό καθεστώς στη Ρωμαϊκή διακυβέρνηση, και άπευθύνθησαν στον Ανθύπατο Γαλλίωνα ζητώντας την τιμωρία του. Ο Παῦλος οδηγήθηκε στο «βήμα», τό δικαστήριο, όμως ο Γαλλίων δεν θέλησε να επέμβει, διότι θεωρούσε ότι η διαμάχη σχετικά με τη διδασκαλία του ήταν ένα έσωτερικό Ιουδαϊκό ζήτημα, και δεν ήταν πολιτικό ή κοινωνικό αδίκημα, με αποτέλεσμα να τους διώξει από τό δικαστήριο και οι Έλληνες να αρχίσουν να κτυπούν τον αρχισυνάγωγο Σωσθένη έμπροσθεν του δικαστηρίου⁸.

Η άνοχη του Γαλλίωνα επέτρεψε στον Παῦλο να παραμείνει για αρκετές ήμέρες στην Κόρινθο οργανώνοντας την τοπική

Έκκλησία. Λίγο πριν από την άποχώρησή του μετέβη στις Κεγχρεές, στις όποιες κούρεψε τό κεφάλι του ως έκπληρωση τάματος, και άκολούθως απέπλευσε μαζί με τον Άκύλα και την Πρίσκιλλα για την Έφεσο (Πράξ 18,18).

Στην Κόρινθο του 1^{ου} αι., ή εισροή των έθνικών που μεταστράφηκαν με φόντο διάφορες πολυθεϊστικές λατρείες, έπηρέασε τη χριστιανική κοινότητα και παρακίνησε τον Παῦλο να γράφει τίς δύο *Πρός Κορινθίους* έπιστολές του, προτρέποντάς τους να αφήσουν πίσω τους τμήματα του άμαρτωλού πολιτιστικού τους ύποβάθρου. Οι δύο αυτές έπιστολές του συμπεριλήφθηκαν στον Κανόνα των βιβλίων της *Κ. Διαθήκης*⁹. Ο Απόστολος, κατά την πρώτη παραμονή του στην Κόρινθο, συνέταξε τίς δύο *Πρός Θεσσαλονικείς* έπιστολές του¹⁰. Κατά την τρίτη έπίσκεψή του στην πόλη, τον χειμώνα του 55-56 μ.Χ., έγραψε εκεί και τά πρώτα δεκαπέντε κεφάλαια της *Πρός Ρωμαίους* έπιστολής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Μ. Κόνιας, *Πόλεις-σταθμοί της ιεραποστολικής πορείας του Άποστόλου Παύλου στην Ελλάδα, Κύπρο, Μάλτα και Ν. Ιταλία*, Θεσσαλονίκη: Εκπαιδευτικό και Πολιτιστικό Ίδρυμα «Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς», σ. 64. 2. Στράβων, *Γεωγραφικά*, 8.6.23. 3. Στράβων, *Γεωγραφικά*, 8.6.21. 4. Στράβων, *Γεωγραφικά*, 8.6.22. 5. Βλ. σχετικά Μ. Κόνιας, *Ο Άκύλας και ή Πρίσκιλλα. συνεργάτες του Άποστόλου Παύλου*, Θεσσαλονίκη: «Χριστιανική Έλπίς» 2006. 6. Βλ. σχετικά Μ. Κόνιας, «Τό διάταγμα του Κλαυδίου, αίτία διωγμού των Άκύλα και Πρίσκιλλας από την Ρώμη και λόγος γνωριμίας τους με τον άπ. Παῦλο στην Κόρινθο (Πρξ 18,1-3) – Οι ιστορικές μαρτυρίες περί του διατάγματος», *Επιστημονική Έπετηρίδα ΑΕΣΘ* 1 (2001) 53-78. 7. *Πράξ* 18,7-8. Δεκαεπτά χριστιανοί της Κορίνθου αναφέρονται στην *Καινή Διαθήκη*: Άκύλας, Πρίσκιλλα, Φουρτουνάτος, Γάιος, Λούκιος, Κούαρτος, Τέρτιος, Τίτιος Ιούστος, Άχαϊκός, Έραστος, Ιάσων, Κρίσπος, Φήβη, Σωσίπατρος, Σωσθένης, Σεφανάς και Χλόη. 8. *Πράξ* 18,12-17. Σχετικά με τον ξυλοδαρμό βλ. Χ. Καρακόλης, «Ο ξυλοδαρμός του αρχισυναγώγου Σωσθένου. Η σημασία μιās άφηγηματικής λεπτομέρειας», στον τόμο *Άπόστολος Παῦλος και Κόρινθος. 1950 χρόνια από τη συγγραφή των Έπιστολών προς Κορινθίους*, Πρακτικά Δ.Ε.Σ., τ. 2, Άθήνα 2009, σ. 35-57. 9. Ά. Μαράς, «Ο Απόστολος Παῦλος και οι έλληνικές πόλεις στην Καινή Διαθήκη», *Θεολογία* 90/4 (Οκτ.-Δεκ. 2019) 113. 10. Σ.Σ. Δεσπότης, *Η ιεραποστολική περιόδεϊα του Παύλου στον έλλαδικό χώρο: Μακεδονία, Άχαία, Άσία*, Άθήνα: Ουρανός 2011, σ. 17.

Θεόφιλος, Άθανάσιος Διάκος (λεπτομέρεια)

Ἡ ἀριστοτελική θεωρία περί ἀρετῆς

Ἐλένης Κακλαμάνου
Δρος Φιλοσοφίας

Ἡ ἀριστοτελική ἠθική θεωρία ἔχει ἀσκήσει τεράστια ἐπίδραση στὸν τρόπο πού σκεφτόμαστε τὴν ἔννοια τῆς ἀρετῆς, ὥστε κάθε εἶδος συζήτηση γιὰ τὴ φύση καὶ τὸν ρόλο τῆς τὸν 20^ο καὶ τὸν 21^ο αἰ. ἐπιστρέφει διαρκῶς στὸν Ἀριστοτέλη. Ἀνεξαρτήτως λοιπὸν τοῦ βαθμοῦ σύγκλισης ἢ ἀπόκλισης τῆς ἀριστοτελικῆς θεωρίας περί ἀρετῆς μέ τις ἀντίστοιχες θεωρήσεις τῶν Πατέρων τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό νά τὴ γνωρίζουμε. Ὁ Ἀριστοτέλης, ἀκολουθώντας σέ μεγάλο βαθμὸ στὸ ζήτημα αὐτὸ τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, θεωρεῖ τις ἀρετές κεντρικά στοιχεῖα μιᾶς ζωῆς πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ εὐδαιμονία, ἢ ὁποῖα εἶναι τὸ ἀνώτατο ἀγαθό.

Στὰ *Ἠθικά Νικομάχεια*, ὁ Ἀριστοτέλης διαιρεῖ τις ἀρετές σέ δύο κατηγορίες, τις ἠθικές καὶ τις διανοητικές (HN 1103a1-10). Οἱ ἠθικές ἀρετές εἶναι ἐκείνες πού ἀνήκουν στὸ μέρος τῆς ψυχῆς πού δέν μπορεῖ τὸ ἴδιο νά πραγματοποιήσει λογικούς συλλογισμούς, ἀλλὰ ὅμως εἶναι ἱκανὸ νά ἀκολουθεῖ τις ἐπιταγές τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς. Παραδείγματα ἠθικῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ σωφροσύνη, ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ δικαιοσύνη. Πρόκειται γιὰ τις ἀρετές τοῦ χαρακτήρα μας. Ὁ Σταγειρίτης περιγράφει τὴν ἠθικὴ ἀρετὴ ὡς μία ἔξιν, μία τάση δηλαδή, πού δη-

μιουργήθηκε ἀπὸ τις συνήθειές μας νά ἔχουμε κατάλληλα συναισθήματα καὶ νά πράττουμε ὀρθά σέ κάθε περίσταση. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν συνθητιῶν πού θά ἐδραιώσουν τὴν ἔξιν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἔχει τις ρίζες στὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν. Λαμβάνοντας ὡς δεδομένο ὅτι ἀπὸ τὴ νηπιακὴ μας ἡλικία υἱοθετοῦμε ἀξίες, ιδέες καὶ συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφορᾶς ἀπὸ τοὺς γονεῖς μας, τοὺς παιδαγωγούς καὶ τὸ εὐρύτερο οἰκογενειακό καὶ φιλικὸ περιβάλλον μας, ὁ Ἀριστοτέλης ἐκλαμβάνει τὸν ἄνθρωπο ὡς μέλος μιᾶς κοινωνίας καὶ ὡς πολίτη μιᾶς πολιτείας (HN 1137a26-29). Ἐπιπλέον, κάθε ἠθικὴ ἀρετὴ εἶναι μιὰ κατάσταση πού βρίσκεται στὸ μέσο δύο καταστάσεων, μιᾶς πού ἀποτελεῖ ὑπερβολὴ καὶ μιᾶς πού ἀποτελεῖ ἔλλειψη ἢ ἀνεπάρκεια (HN 1106a26-b28). Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς ἀνδρείας. Τὸ ἀνδρεῖο ἄτομο μπορεῖ νά κρίνει ὅτι κάποιοι κίνδυνοι ἀξίζουν νά τοὺς ὑπομείνει ἐνῶ κάποιους ἄλλους ὄχι, καὶ νιώθει τὸν φόβο στὸν βαθμὸ πού εἶναι ἀρμόζων γιὰ τις ἐκάστοτε συνθήκες στίς ὁποῖες βρίσκεται. Βρίσκεται ἀνάμεσα στὸν δειλὸ, ὁ ὁποῖος ἀποφεύγει κάθε κίνδυνο καὶ νιώθει ὑπερβολικὸ φόβο, καὶ τὸν παρορμητικὸ, ὁ ὁποῖος κρίνει ὅτι πρέπει νά ἀντιμετωπίσει τὸν κάθε κίνδυνο ἀνεξαιρέτως καὶ νιώθει ἐλάχιστο ἢ καθόλου φόβο. Ὁ

Ἀριστοτέλης πιστεύει ότι ὅλες οἱ ἠθικές ἀρετές βρίσκονται ἀνάμεσα σέ καταστάσεις ὑπερβολῆς καί ἔλλειψης. Τό μέσο καθορίζεται μέ τρόπο πού λαμβάνει ὑπόψιν του τίς ἰδιαίτερες συνθήκες τοῦ ὑποκειμένου (HN 1106a36-67). Τό νά βρεθεῖ τό μέσο σέ κάθε περίσταση δέν εἶναι μηχανική, χωρίς σκέψη, διαδικασία, ἀλλά ἀπαιτεῖ πλήρη καί λεπτομερῆ γνωριμία μέ τίς ἐκάστοτε συνθήκες.

Οἱ διανοητικές ἀρετές ἀνήκουν σέ ἐκεῖνο τό μέρος τῆς ψυχῆς πού πραγματοποιεῖ τή διαδικασία τοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ. Διαιροῦνται σέ τρεῖς κατηγορίες: ἐκεῖνες πού σχετίζονται μέ τόν θεωρητικό συλλογισμό (ἐπιστήμη, σοφία, νόηση), ἐκεῖνες πού σχετίζονται μέ τόν ποιητικό ἢ κατασκευαστικό συλλογισμό (τέχνη), καί ἐκεῖνες πού σχετίζονται μέ τόν πρακτικό συλλογισμό (φρόνηση). Ἡ διανοητική ἀρετή τῆς φρονήσεως εἶναι ἡ ἀρετή, πού εἶναι σημαντική γιά τήν ἠθική θεωρία, ἐπειδῆ ἐμπλέκεται στήν ἠθική πράξη, ἡ ὁποία εἶναι τό συστατικό στοιχεῖο τῆς εὐδαιμονίας. Ἡ σχέση τῆς φρονήσεως μέ τήν ἠθική ἀρετή εἶναι ὅτι ἡ μία συμπληρώνει τήν ἄλλη γιά τήν ἐπιτέλεση τῆς ἠθικῆς πράξης.

Ὁ Ἀριστοτέλης τονίζει ὅτι καμμία ἠθική θεωρία δέν μπορεῖ νά λειτουργήσει ὡς μηχανισμός λήψης ἀποφάσεων. Ἡ θεωρία του ρίχνει φῶς στή φύση τῆς ἀρετῆς, ἀλλά τό τί πρέπει νά πράξει σέ

μία συγκεκριμένη περίπτωση τό ἠθικό ὑποκείμενο ἐξαρτᾶται ἀπό τίς συνθήκες, οἱ ὁποῖες ποικίλουν τόσο πολύ σέ διαφορες περιστάσεις, πού δέν ὑπάρχει πιθανότητα νά διατυπωθεῖ μιᾶ σειρά κανόνων, οἱ ὁποῖοι θά ἐπιλύουν συνολικά κάθε πρακτικό πρόβλημα πού ἀπαντᾶμε. Ὑποστηρίζει λοιπόν ὁ φιλόσοφος ὅτι ἕνα ἐνάρετο ἄτομο «βλέπει τήν ἀλήθεια ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση» (HN 1113a32-33). Ἀντιλαμβάνεται τό ἠθικό ἄτομο ὡς κάποιον πού εἶναι ἰκανό νά στοχαστεῖ καί νά περιγράψει τόν στοχασμό ὡς μιᾶ διαδικασία λογικῆς ἔρευνας. Τό μέσο σημείο, πού τό ἀγαθό ἄτομο προσπαθεῖ νά βρεῖ, «καθορίζεται ἀπό τόν λόγο καί μέ τόν τρόπο πού θά τό καθόριζε τό ἄτομο πού ἔχει φρόνηση» (HN 1107a1-2). Τό νά λέμε ὅτι ἕνα τέτοιο ἄτομο «βλέπει» τί νά κάνει, δέν εἶναι παρά ἕνας τρόπος γιά νά ποῦμε ὅτι ὁ λογικός συλλογισμός τοῦ ἀγαθοῦ ἀτόμου ἐπιτυγχάνει νά ἀνακαλύψει τί εἶναι ὀρθό νά πράξει σέ κάθε περίπτωση. Τό ἀγαθό ἄτομο εἶναι «τό κριτήριο καί τό μέτρο», ὑπό τήν ἔννοια ὅτι οἱ ἀπόψεις του θά πρέπει νά εἶναι σεβαστές καί ἀποδεκτές ἀπό τά ἄλλα μέλη μιᾶς κοινότητος. Βασική ἐπομένως θέση τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι ὅτι ἡ ἠθική ἀρετή ἐξασφαλίζει τήν ὀρθότητα ἐνός σκοποῦ, ἐνῶ ἡ φρόνηση ὑποδεικνύει τά μέσα πού ὀδηγοῦν στήν πραγμάτωσή του (HN 1144a7-8).

G. Gatteri (1830-1884),
Τό ὀλοκαύτωμα
τοῦ Ἀρκαδίου
(λεπτομέρεια)

Ἡ κίνηση Γκουρτζιέφ. Ἐνα ἀποκρυφιστικό σύστημα γνώσης

Πρωτ. Βασιλείου Ἀ. Γεωργόπουλου
Ἀναπλ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ὁ ἰδρυτής τῆς κίνησης ὑπῆρξε ὁ Γεώργιος Ἰβάνοβιτς Γκουρτζιέφ (George Ivanovich Gurdjieff, 1866-1949), πού εἶχε γεννηθεῖ ἀπό Ἑλληνα πατέρα καί Ἀρμενισσα μητέρα στό Γκούμριν τῆς Ἀρμενίας τό 1866. Τό ἐπώνυμο Γκουρτζιέφ ἦταν ἡ ρωσική ἐκδοχή τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπώνυμου Γεωργιάδης. Ἀπό μικρός ἀσχολήθηκε μέ τόν ἀποκρυφισμό, στόν χῶρο τοῦ ὁποῦ τόν εἰσήγαγε ὁ πατέρας του.

Ταξίδεψε σέ πολλά μέρη τοῦ κόσμου, στήν Ἀφρική καί τήν Ἀσία, γιά νά γνωρίσει, πάντα κατά τούς ἰσχυρισμούς τῆς κίνησης, τή γνώση πού παραμένει ἔξω ἀπό τά αὐστηρά ἀκαδημαϊκά πλαίσια, τά ὑπερβαίνει καί εἶναι καλά φυλαγμένη. Ἡ περίοδος αὐτή τῆς ζωῆς του καλύπτεται ἀπό τόν ἴδιο μέ ἕνα μεγάλο πέπλο σιωπῆς. Καρπός αὐτῶν τῶν ταξιδιῶν του ἦταν τελικά τό ὅτι «σέ κάποιο ταξίδι του στήν Κεντρική Ἀσία ὁ Γκουρτζιέφ βρῆκε τά ἔχνη μιᾶς σπουδαίας σχολῆς ἐσωτερικῆς γνώσης, στήν ὁποία ἔγινε δεκτός καί μαθήτευσε γιά κάποια χρόνια».¹ Ἐνας κορυφαῖος ἐκπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀποκρυφιστικοῦ χῶρου, στήν ἴδια γραμμή στοιχιζόμενος, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στό Θιβέτ πιθανότατα «ἀπέκτησε τάς μαγικάς του γνώσεις καί τόν χειρισμόν τῶν ὑπερφυσικῶν φαινομένων».² Τό 1913 ἄρχισε σιγά-σιγά νά διαδίδει

τίς ἀντιλήψεις του στή Μόσχα. Τό 1917 καί μετά, λόγω τῶν πολιτικῶν ταραχῶν στήν τσαρική Ρωσία, θά ἀρχίσει ἕνα ταξίδι μετακινήσεων: Τιφλίδα, Κωνσταντινούπολη, Βερολίνο, Λονδίνο. Τελικά, θά ἐγκατασταθεῖ τό 1922 στή Γαλλία. Ἐκεῖ, στό Πριερέ κοντά στό Φοτενεμπλό, ἴδρυσε τό «Ἰνστιτοῦτο γιά τήν Ἀρμονική Ἀνάπτυξη τοῦ Ἀνθρώπου». Στόν χῶρο αὐτό ἔμεναν μαθητές του πού διδάσκονταν καί ἐκπαιδεύονταν στό δικό του ἐσωτεριστικό-ἀποκρυφιστικό σύστημα, στό ὁποῖο συνδύασε ταυτοχρόνως στοιχεῖα ὑπαρξισμοῦ καί ψυχολογίας.

Ὁ Γερμανός Καθηγητής Bernhard Grom χαρακτηρίζει τόν Γκουρτζιέφ ὡς τόν σημαντικότερο μάγο τοῦ 20^{οῦ} αἰ., μετά τόν κατεξοχῆν ἐκπρόσωπο τοῦ νεοσατανισμοῦ Aleister Crowley (1875-1947), ὁ ὁποῖος θέλησε τόν ἐσωτερισμό τῆς Ἀνατολῆς νά τόν συνδυάσει μέ τή δυτική γνώση δομώντας μιᾶ νέα μορφή σοφίας.³ Δέν εἶναι ἐξάλλου τυχαῖο ὅτι ὁ προσδιορισμός του ὡς μάγου τοποθετήθηκε ὡς χαρακτηρισμός του στόν τίτλο τῆς πρώτης βιογραφίας του, πού ἔγραψε ὁ ὁπαδός του Luis Pauwels, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε στό Μόναχο τό 1956 μέ τίτλο *Γκουρτζιέφ ὁ Μάγος*.

Τό 1933 λόγω οικονομικῶν προβλημάτων θά κλείσει ὀριστικά τό Ἰνστιτοῦτο καί θά μετακομίσει σέ ἕνα διαμέρισμα

στό Παρίσι, όπου, μέχρι τόν θάνατό του, συγκεντρώνονταν οί όπαδοί του. Πέθανε στις 29.10.1949 έχοντας δώσει τίς τελευταίες όδηγίες του στή μαθήτριά του Ζάν ντέ Σαλτσμάν. Ή Ζάν ντέ Σαλτσμάν έργάστηκε συστηματικά και ή κίνηση διαδόθηκε σέ αρκετές χῶρες στόν κόσμο, επικουρούμενη και από άλλους μαθητές του Γκουρτζιέφ. Στή διάδοση τών ιδεών του συνέβαλε και ή άπλουστευμένη παρουσίασή τους και μιá νέα μορφή έπεξεργασίας του από τόν μαθηματικό Peter Ouspensky (1878-1947)⁴, άν και ό ίδιος στή συνέχεια δημιούργησε δικό του σύστημα, και ή πρόσληψή τους από διάφορες ομάδες τής «Νέας Έποχῆς».

Τό άποκρυφιστικό-έσωτεριστικό σύστημα πού θά δημιουργήσει ό Γκουρτζιέφ θά τό ονομάσει ό «Τέταρτος δρόμος» ή «Ό δρόμος του πονηρού άνθρώπου»⁵ και θά τό θεωρήσει ως τόν άσφαλέστερο τρόπο για τήν ανάπτυξη τής συνειδητότητας και τήν πνευματική ολοκλήρωση, σέ αντίθεση με τούς άλλους τρεις δρόμους, πού τούς ονόμαζε «του φακίρη», «του μοναχου» και του «γιόργι». Όπως αναφέρεται σέ έλληνικό έντυπο τής κίνησης, ό σύγχρονος άνθρωπος «δέν μπορεί νά περιμένει τίποτε από τίς διάφορες "άποκρυφιστικές και μυστικιστικές σχολές" του συρμου».⁶

Συγκρητιστικό ύπόβαθρο συναντά κάποιος και στους λεγόμενους 100 Ήρωδες

Χορούς και "Κινήσεις" πού δημιούργησε ό Γκουρτζιέφ, οί όποιοι θεωρούνται, έπίσης, παρακαταθήκη του προς τήν κίνησή του και χρησιμοποιούνται στή διαδικασία άνόδου στά διάφορα επίπεδα άυτογνωσίας πού ύπόσχεται. Ό χῶρος προέλευσης τών έν λόγω χορών ήταν θρησκευτικά κέντρα τής Κεντρικής Άσίας. Από τούς ίδιους χῶρους ήταν έμπνευσμένη ή έσωτεριστική νοσηματοδότηση τών χορών αυτών στό σύστημα του Γκουρτζιέφ.

Στό σύστημα του Γκουρτζιέφ δέν άπουσιάζει ή χριστιανική όρολογία, πλύν όμως οί όροι δέν έχουν καμμία σχέση με τή χριστιανική τους κατανόηση. Έτσι, π.χ., βλέπουμε ότι σχετικά με τόν Θεό ό Γκουρτζιέφ αναφέρει τά έξῆς: «Ό Θεός Λόγος είναι ό κόσμος. Ό Θεός ειπε: "Γενηθήτω" και άπέστειλε τόν Πατέρα και τόν Υίο. Πάντα άποστέλλει τόν Πατέρα και τόν Υίο. Και μιá φορά άπέστειλε τό Άγιο Πνεύμα. [...] Πάρτε τήν Άκτίνα τής Δημιουργίας. Στήν κορυφή είναι τό Άπόλυτο, ό Θεός ό Λόγος, διαιρεμένος σέ τρία: Θεός Πατέρας, Θεός Υίός, και Θεός Άγιο Πνεύμα». Ή όλη προσέγγιση θυμίζει έντονα και παραπέμπει άσφαλώς στόν άρχαίο γνωστικισμό.

Στήν Ελλάδα ή κίνηση δραστηριοποιείται από τίς άρχές τής δεκαετίας του 1970 με σκοπό τή διάδοση τών ιδεών του με βάση τά κείμενα και τίς πρακτικές του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Μιά Εισαγωγή στή διδασκαλία του Γ.Ι. Γκουρτζιέφ, εκδ. Κέντρο Γκουρτζιέφ, (Ένθετο στό περ. Άβατον, τ. 49), 2005, σ. 5. T. Freke – P. Gandy, Ό Πλήρης όδηγός του Μυστικισμού τών Θρησκείων, 2003, σ. 194. 2. Π. Γράβιγγερ, Έγκυκλοπαιδεία Έσωτερισμού και Άποκρύφου Γνώσεως, τ. Β', 1975, σ. 187. 3. B. Grom, "Esoterik", LSSW '2001, σ. 255. 4. G.D. Chryssides, Exploring New Religions, '2001, σ. 93-94. L. Nichols - G. Mather - A.J. Schmid, Encyclopedic Dictionary of Cults, Sects and World Religions, 2005, σ. 228. Στ. Έλμάζης, Ό Τέταρτος δρόμος. Ή διδασκαλία του Γ.Ι. Γκουρτζιέφ, 2001, σ. 390. 5. R. Biewald, Kleines Lexikon des Okkultismus, 2005, σ. 202. J.G. Melton (ed.), Encyclopedia of Occultism & Parapsychology, τ. 1, '2001, σ. 676. 6. Μιά Εισαγωγή στή διδασκαλία του Γ.Ι. Γκουρτζιέφ, ό.π., σ. 4.

Οι ιερομάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης (1821-1822)

Ἀρχιμ. Συμεών Αὐγουστάκη

Ἰ. Προϊστ. Ἰ.Ν. Ἁγ. Διονυσίου Ἰλίου - Δρος Θεολογίας ΕΚΠΑ

Μνήμη τῶν Ἁγίων ἐνδόξων νέων ἱερομαρτύρων Γερασίμου Κρήτης, Νεοφύτου Κνωσοῦ, Ἰωακείμ Χερρονήσου, Ἱεροθέου Λάμπης, Ζαχαρίου Σητείας, Ἰωακείμ Πέτρας, Γερασίμου Ρεθύμνης, Καλλινίκου Κυδωνίας, Μελχισεδέκ Κισάμου, Καλλινίκου Διοπόλεως καί τῶν σὺν αὐτοῖς ἐν Κρήτῃ μαρτυρησάντων ἐν ἔτεσιν 1821 καί 1822

Τό ἔτος πού διανύουμε (2021) συμπληρώνονται 200 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὴν ἴδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Εἶναι χρέος ὅλων μας, νὰ γνωρίζουμε καὶ νὰ θυμόμαστε, ὅλους αὐτοὺς πού ἀγωνίστηκαν καὶ θυσιάσαν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τὸν ζυγὸ τῆς σκλαβιάς. Δέν πρέπει νὰ λησμονεῖται, ὅτι ὁ ἀπλὸς παπὰς πρωταγωνίστησε στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ ἡ Ἐκκλησία ἦταν αὐτή, πού ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, διατήρησε στό ὑπόδουλο γένος τὴ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ του ταυτότητα. Στὸν ἱερό κλῆρο, πού ἀγωνίστηκε καὶ θυσιάστηκε γιὰ τὸ γένος, συγκαταλέγονται οἱ νεομάρτυρες ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, μέ πλῆθος πρεσβυτέρων, διακόνων, μοναχῶν, μοναζουσῶν καὶ πιστῶν, πού, κατὰ τὰ ἔτη 1821 καὶ 1822, ἔδωσαν τὸ αἷμα τους γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν πατρίδα τους.

Ἡ Ἐπανάσταση στὴν Κρήτῃ ξεκίνησε ἐπίσημως τὴν 14^η Ἰουνίου 1821 στό Λοῦλο Χανίων, δηλαδή, περίπου, τρεῖς

μῆνες ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Μοριά τὴν 25^η Μαρτίου 1821. Τό διάστημα πρὸ τῆς ἐνάρξεώς της, οἱ Ὀθωμανοί, ἀφουγκράζονταν τίς ἐπαναστατικὲς ζυμώσεις τῶν Κρητῶν. Θέλοντας νὰ τοὺς φοβίσουν, κατὰ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς Μαΐου 1821, συνέλαβαν, βιαίως, γιὰ τίς ἐθνικὲς τους ἐνέργειες, τὸν ἐπίσκοπο Κισάμου Μελχισεδέκ Δεσποτάκη καὶ τὸν λόγιο ἱεροδιάκονο Καλλίνικο ἐκ Βεροίας. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ οἱ δύο κληρικοὶ ἦταν μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας. Ἀφοῦ τοὺς ὀδήγησαν ὑβρίζοντάς τους στίς φυλακὲς τοῦ φρουρίου τῆς Ὀθωμανικῆς διοικήσεως Κυδωνίας, λίγες ἡμέρες ἀργότερα, κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος στίς 19 Μαΐου 1821, τοὺς ἔσυραν γυμνοὺς καὶ μαστιγωμένους στὴν ἀγχόνη. Ὁ Καλλίνικος ἔφθασε στό μαρτύριό του ἡμίθανῆς. Ἀντιθέτως, ὁ Μελχισεδέκ, μέχρι νὰ ξεψυχήσει φώναζε μέ ἥρωισμό κατὰ τῶν δημίων του τὰ ἑξῆς: «Φάγατε, ὦ θηρία τὰς σάρκας μου! Τό πνεῦμα μου, τὸ ὁποῖον σήμερον παραδίδω εἰς χεῖρας τοῦ Πλάστου μου, δέν ἔχετε ἐξουσίαν νὰ βλάψητε! Ἔχω σταθε-

ράν τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ δίκαιος Θεός θέλει τιμωρήσει τήν κακίαν σας, διότι χύνετε ἀδίκως αἷματα χριστιανῶν!» Ὁ ἀπαγχονισμός ἔγινε στόν πλάτανο τῆς πλατείας Σπλάντζιας στά Χανιά.

Οἱ πρῶτες νικηφόρες μάχες τῶν Κρητῶν ἐξαγρίωσαν τοὺς Ὀθωμανούς. Στίς 15 Ἰουνίου 1821 εἰσῆλθαν στό φρούριο τῆς Κυδωνίας, σφαγιάζοντας 300 ἄμαχους Κρητες καί συλλαμβάνοντας ἀρκετούς ἐπιφανεῖς Κρητες, ἐκ τῶν ὁποίων τόν ἐπίσκοπο Κυδωνίας Καλλίνικο Σαρπάκη, τόν διάκονό του, Ἀρτέμιο, μετέπειτα ἐπίσκοπο Κυδωνίας καί Κισάμου, καί τοὺς ἡγουμένους τῶν ἱερῶν μονῶν Γωνιάς καί Γουβερνέτου. Στίς φυλακές πού ὀδηγήθηκαν, βασανίστηκαν. Ὅπως διηγεῖται ὁ διάκονος Ἀρτέμιο, οἱ Ὀθωμανοὶ τοὺς ἔφεραν κρανία Κρητῶν καί τοὺς ὑποχρέωναν νά τά γδάρουν καί νά τά γεμίσουν μέ ἄχυρα. Στή συνέχεια, ἔστελναν αὐτά στήν Ὑψηλή Πύλη, ὡς ἐπίτευγμα, στοχεύοντας μέ τόν τρόπο αὐτό νά ἐξαντλήσουν κάθε ψυχολογικό ἀπόθεμα πού τοὺς εἶχε ἀπομείνει.

Ἐνα ἔτος ἀργότερα, τόν Ἰούνιο τοῦ 1822, ἡ Ὀθωμανική διοίκηση, ἀποφυλάκισε τόν ἐπίσκοπο Κυδωνίας Καλλίνικο, μέ τοὺς συγκρατούμενους του, ὡς ἔνδειξη καλῆς θελήσεως, γιά ἐκεχειρία. Ὁ Καλλίνικος, βρέθηκε ἐκτός φυλακῆς, ἐντελῶς ἐξαντλημένος, μέ τόν Ἀρτέμιο νά τόν διακονεῖ. Ὡστόσο, σύντομα, οἱ ἀντάρτες στά βουνά παραβίασαν τήν ἐκεχειρία μέ ἐχθροπραξίες. Ἡ πράξη αὐτῆ τῶν συμπατριωτῶν του, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά δεχτεῖ πίεση ἀπό τοὺς Ὀθωμανούς, ὥστε νά συντάξει ἐπιστολή πρὸς τοὺς πολεμιστές, προκειμένου

νά σταματήσουν τίς συμπλοκές. Παρά τῆ θέλησή του, ὁ Καλλίνικος, ἀπέστειλε τή σχετική ἐπιστολή στοὺς ἐπαναστάτες. Νά σημειώσουμε ὅτι, τότε, οἱ ἐπίσκοποι, πιεζόμενοι ἀπό τοὺς κατακτητές, συνήθιζαν νά στέλνουν ἐπιστολές πρὸς τοὺς ἀγωνιστές γιά παύση τῆς Ἐπανάστασης καί, ταυτόχρονα, μέ ἄλλες ἐπιστολές νά ἀκυρώνουν τίς πρῶτες. Τήν ἐπιστολή παρέδωσε στοὺς ἀγωνιστές στά βουνά, ὁ διάκονος Ἀρτέμιο, μέ αὐτούς νά τοῦ ἀπαντοῦν, στίς 10 Ἰουλίου 1822, ὅτι κατανοοῦσαν τήν πράξη του αὐτῆ, ἀλλά τόν παρακαλοῦσαν νά μὴν τοὺς ἀποστελεῖ ξανά παρόμοια ἐπιστολή. Λίγες ἡμέρες ἀργότερα, στίς 12 Ἰουλίου 1822, ὁ ἐπίσκοπος Κυδωνίας Καλλίνικος πέθανε ἐξαντλημένος ἀπὸ τῆ φυλάκισή του.

Οἱ βιαιοπραγίες τῶν Χανίων τῆς 15^{ης} Ἰουνίου 1821 ἔφτασαν καί στό Ρέθυμνο. Καί ἐκεῖ, οἱ Ὀθωμανοὶ προέβησαν σέ συλλήψεις καί λεηλασίες. Πλὴν τῶν ἄλλων, συνέλαβαν τόν ἐπίσκοπο Ρεθύμνης Γεράσιμο Περδικάρη ἢ Κοντογιαννάκη καί τόν φυλάκισαν στό Ρέθυμνο. Τόν ἐπόμενο χρόνο, στίς 19 Μαΐου 1822, τόν ἀπαγχόνισαν στή Μεγάλη Πόρτα τοῦ Ρεθύμνου. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση, οἱ δῆμοί του, κατόπιν ὑποδείξεως τῶν Ἑβραίων, ράντισαν μέ αἷμα ἀπὸ τήν καρδιά του τίς σημαίες τους, γιά νά νικήσουν τοὺς Χριστιανούς στό πεδίο τῆς μάχης.

Οἱ βιαιότητες κορυφώθηκαν στό Ἡράκλειο, στίς 23 Ἰουνίου 1821, ὅταν ἔφθασε στό λιμάνι πλοῖο ἀπὸ τήν Ἀλικαρνασσό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κομίζοντας τήν εἶδηση σχετικά μέ τίς βιαιοπραγίες τῆς Κωνσταντινούπολης καί τῆς Σμύρνης καί, εἰδικότερα, τόν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχου

Γρηγορίου τοῦ Ε'. Αὐτό ἦταν τό ἔναυσμα γιά τή μεγαλύτερη σφαγή πού γνώρισε τό νησί, ἡ ὁποία ἔμεινε στήν συνείδηση τῶν Κρητῶν, ὡς «ὁ μέγας ἀρπεντές». Τό πρωί τῆς 24^{ης} Ἰουνίου, οἱ Ὀθωμανοί προέβησαν σέ τερατώδεις σφαγές ἐναντίον τῶν Κρητῶν. Τήν ἡμέρα αὐτή καί ἐνῶ ἡ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης συνεδρίαζε στόν παλαιό μητροπολιτικό ναό τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, οἱ ἐξαγριωμένοι Ὀθωμανοί σφαγίασαν ὅλους τούς παρευρισκομένους Ἱεράρχες, τόν μητροπολίτη Κρήτης Γεράσιμο Παρδάλη, τούς ἐπισκόπους Κνωσοῦ Νεόφυτο, Χερρονήσου Ἰωακείμ, Λάμπης καί Σφακίων Ἱερόθεο, Σητείας Ζαχαρία καί τόν Διοπόλεως Καλλίνικο, βοηθό ἐπισκοπο τοῦ μητροπολίτου Κρήτης. Ὑπολογίζονται στούς 800 οἱ νεκροί ἀπό τή σφαγή αὐτή. Ἀνάμεσά τους, πλὴν τῶν Ἱεραρχῶν, πλῆθος ἱερέων καί μοναχῶν, πολλούς ἀπό τούς ὁποίους οἱ Ὀθωμανοί σφαγίασαν κατά τίς λεηλασίες τῶν μοναστηριῶν τῆς ἐνδοχώρας τοῦ Ἡρακλείου.

Ὅμοιες σφαγές μέ αὐτές τοῦ Ἡρακλείου ἔγιναν τίς ἡμέρες ἐκεῖνες στήν Ἀνατολική Κρήτη. Στίς 25 Ἰουνίου 1821, σφαγιάσθηκε ἀπό τούς ἐξαγριωμένους Ὀθωμανούς στήν ἱερά μονή Ἀρετίου, ὁ ἐπίσκοπος Πέτρας Ἰωακείμ Κλώντζας. Ἀντίστοιχα, δέν ἔλειψαν καί ἐκεῖ, μετα-

ξύ τῶν ἄλλων, οἱ λεηλασίες μοναστηριῶν καί οἱ σφαγές ἱερέων καί μοναχῶν.

Ἀπό τήν ἱεραρχία τῆς νήσου μόνο δύο ἐκ τῶν ἐπισκόπων γλύτωσαν ἀπό τή μεγάλη σφαγή. Ὁ ἕνας ἦταν ὁ ἐπίσκοπος Ἱερᾶς, Ἀρτέμιος Παρδάλης, ὁ ὁποῖος, τήν περίοδο ἐκείνη, ἀπουσίαζε ἀπό τήν Κρήτη. Ὅταν πληροφορήθηκε τά τραγικά συμβάντα, κατέφυγε στήν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου τό 1845 ἐξελέγη Πατριάρχης. Ὁ δεύτερος πού ἐπέζησε, ἦταν ὁ ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας Νεόφυτος Κασσιμάτης. Σέ αὐτόν, ἀνατέθηκαν καθήκοντα μητροπολιτικοῦ ἐπιτρόπου, ἀλλά, τόν ἐπόμενο μήνα, ἐκοιμήθη ἀπό πανῶλη, πανδημία τῆς ἐποχῆς. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, μέ τή φορικτή σφαγή τῶν ἐπισκόπων τῆς, ἔμεινε ἀκέφαλη γιά δύο περίπου χρόνια, μέχρι πού ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ Δ' ἔδωσε, τελικά, τήν ἄδεια στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο νά τήν ὀργανώσει καί πάλι.

Οἱ νεομάρτυρες ἀρχιερεῖς τῆς Κρήτης, ὅπως καί οἱ κληρικοί καί λαϊκοί πού ἔπεσαν μαζί τους, μέ πατριαρχική καί Συνοδική Πράξη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου, τῆς 21^{ης} Σεπτεμβρίου 2000, κατατάχθηκαν στό Ἁγιολόγιο τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ μνήμη τῶν Κρητῶν Ἁγίων νεομαρτύρων καθορίστηκε νά ἐορτάζεται στίς 23 Ἰουνίου.

Θεόφιλος,
Ὁ ἀπαγχονισμός τοῦ
Πατριάρχη
Γρηγορίου Ε' (1928),
λεπτομέρεια

Οι «πολεμιστές καλόγεροι» τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας

Ζαμπίας Ἀγριμάκη
Ἱστορικοῦ - Δρος Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

Στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία, προτοῦ Ἀκόμη ἰδρυθεῖ τὸ νέο κράτος, Ἑπτανήσιοι καὶ Φαναριῶτες (Κάλβος, Σολωμός, Ἀ.Π. Ραγκαβῆς, Ἀλέξανδρος καὶ Παναγιώτης Σοῦτσος κ.ἄ.) κατέγραψαν ποιητικὰ τὰ γεγονότα τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα, πού ἀποτελοῦσε σταθερὸ πεδίο ἔμπνευσης σέ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 19^{ου} αἰ., καθὼς οἱ ἐξεγέρσεις τῶν ὑπόδουλων ἀκόμα περιοχῶν κρατοῦσαν ζωντανὰ τὰ αἰτήματα τῆς ἐθνικῆς ὀλοκλήρωσης. Στὰ ποιητικὰ καὶ πεζὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἔχει κεντρικὴ θέση μιὰ ἰδιαίτερη ομάδα ἡρώων, οἱ ἱερωμένοι ἐπαναστάτες.

Ἦδη στὴν εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία, εἶχε κάνει τὴν ἐμφάνισή του ἓνας λογοτεχνικός ἥρωας πού ἀποδείχτηκε ἰδιαιτέρως δημοφιλής: ὁ «ἀμαρτωλὸς καλόγερος», πού ἐκφράζει τὸ ἀντικληρικαλιστικὸ πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀφενός, καὶ ἀφετέρου τὴ δυσπιστία ἕως ἐχθρότητα τῶν Διαμαρτυρόμενων γιὰ τοὺς καθολικοὺς μοναχοὺς. Στὴν ποίηση τοῦ λόρδου Βύρωνα, αὐτὸς ὁ «ἀμαρτωλὸς καλόγερος» εἶναι ἓνας μυστηριώδης ἄνδρας, ἀγνώστου ταυτότητας καὶ παρελθόντος, πού καταφεύγει στό μοναστήρι γιὰ νὰ κατευνάσει τὶς τύψεις του.

Οἱ Ἕλληνες ποιητὲς θὰ υἱοθετήσουν τὸ μοτίβο τοῦ μυστηριώδους καλόγε-

ρου, τοποθετώντας τὸ ὅμως σέ ἐθνικὰ συμφραζόμενα. Ἔτσι, οἱ «ἀμαρτίες» τῶν μοναχῶν πού πρωταγωνιστοῦν στὰ πρῶτα κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ ρομαντισμοῦ ἔχουν πατριωτικὸ περιεχόμενο: βαρύνονται ἀπὸ τίς τύψεις γιὰ τὴ σκληρότητα μὲ τὴν ὁποία πολέμησαν κατὰ τὴν Ἐπανάσταση καὶ γιὰ τὴν ἀλαζονεία πού ἐπέδειξαν κάποιες φορές, καὶ νιώθουν ὑπεύθυνοι γιὰ τὸν θάνατο ἀγαπημένων τους προσώπων (ὁ Λιάκος καὶ ὁ Δῆμος στό ποίημα τοῦ Ἀ.Π. Ραγκαβῆ *Δῆμος κ' Ἑλένη*, 1831· ὁ Ὀδοιπόρος στο ὁμότιτλο ποίημα τοῦ Π. Σοῦτσου, 1831).

Στὴν ἐπανερμηνεία τοῦ βυρωνικοῦ μοτίβου ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ποιητὲς συνοφίζεται καὶ ἀποτυπώνεται ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα ἀπὸ τὸν 17^ο αἰ. καὶ ἐξῆς. Ἡ περίοδος τῆς τουρκοκρατίας εἶχε ἀναδείξει ἡρωικές μορφές ἱερωμένων, πού πρωτοστάτησαν σέ ἐπαναστατικὰ κινήματα καὶ μαρτύρησαν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος: τὸν Λαρίσης Διονύσιο τὸν Φιλόσοφο (τὸν εἰρωνικά ἐπνομαζόμενο ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του «Σκυλόσοφο», 1611), τὸν καπετάν Χρηστάκη Καλόγερο (18^{ος} αἰ.), τὸν Κοσμᾶ τον Αἰτωλὸ (1779), τὸν καλόγερο Σαμουήλ στό Σοῦλι (1803), τὸν παπα-Θύμιο Βλαχάβα (1809). Ἡ ἴδια ἢ ἐναρξὴ τῆς Ἐπανάστασης σημαδεύτηκε ἀπὸ τὸν μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Πα-

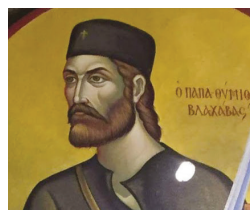
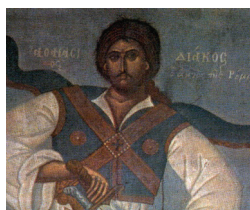
τριάρχη Γρηγορίου Ε' (10.4.1821), πού έγινε άμέσως λάβαρα για τούς 'Ελληνες' σύντομα στή χορεία τών έθνομαρτύρων έπρόκειτο νά προστεθούν άρκετοί άκόμη ιερωμένοι, μεταξύ τών όποίων ό Άθανάσιος Διάκος και ό Παπαφλέσσα. 'Ετσι, οί 'Ελληνες ποιητές έπλασαν τό μοτίβο του «καλόγερου πολεμιστή» μέ δεδομένα τής ιστορικής παράδοσης' λ.χ., στό έργο του Α.Ρ. Ραγκαβή *Φροσύνη* (1837), στό πρόσωπο του ιερέα Μελετίου, πατέρα τής κυρα-Φροσύνης, συνδυάζονται δύο ιστορικές προσωπικότητες, ό Κοσμάς ό Αιτωλός και ό έπίσκοπος 'Ελους 'Ανθιμος (Σκαλιστήρης).

Έκτός από πρότυπα για τούς πλασματικούς χαρακτήρες λογοτεχνικών κειμένων, οί ιερωμένοι έπαναστάτες γίνονται οί πρωταγωνιστές σέ ποιητικά, πεζά και θεατρικά έργα. Αναφέρουμε ένδεικτικά τά ποιήματα του Βαλαωρίτη «Σαμουήλ» και «Ευθύμιος Βλαχάβας» (σουλ. *Μνημόσυνα*, 1857), «'Ο άνδριάς του άοιδίμου Γρηγορίου του Ε'» (1872) και Άθανάσης Διάκος (1867), και τό διήγημα του Μιχαήλ Μητσάκη «Τό φίλημα» (1893) για τή θυσία του Παπαφλέσσα.

Άπό τούς πολεμιστές καλόγερους του έλληνικού ρομαντισμού, ιδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζει ό Σαμουήλ. Είναι άξιόσημειωτο ότι ή πρώτη του λογοτεχνική εμφάνιση είναι στην Άληπασιάδα, τό ποιήμα του Τουρκαλβανού Χατζη-σεχρέτη,

πού έξυμνεί τόν βίο και τά πολεμικά κατορθώματα του Άληπασά: πρόκειται για μία σειρά αυτοσχεδιασμών πού άπαγγέλλονταν ένώπιον του πασά και περιλαμβάνουν διάφορα ιστορικά γεγονότα μέχρι τό 1812 (έκδ. από τόν Κων. Σάθα, *Ιστορικοί άναμνήσεις*, 1870). Βεβαίως, ή έξιστόρηση γίνεται από τήν όθωμανική σκοπιά και στόχος είναι ή κολακευτική παρουσίαση του Άλη. 'Ετσι, ή άνατίναξη τής πυριτιδαποθήκης στό Κούγκι άποδίδεται σέ σχέδιο του πασά, ένώ ό καλόγερος Σαμουήλ περιγράφεται ως «δαιμονισμένος». Βεβαίως, ή άφήγηση αυτή άνασχευάζεται από τόν Χριστόφορο Περραιβό (*Ιστορία Σουλίου και Πάργας*, 1815), ό όποιος χαρακτηρίζει τόν Σαμουήλ ως «όνειροκρίτη» και έξηγητή τής Άποκαλύψεως, σημειώνοντας ότι ό λαός «τόν έσέβετο ως προφήτη». Μέ αυτήν την τριπλή ιδιότητα του καλόγερου-πολεμιστή-προφήτη, ό Σαμουήλ θά έμφανιστεί στό διήγημα του Γ. Τερτσέτη, «'Ονειρον του Φώτου» (1830, βλ. *Έφημέριος*, τχ. 1, 'Ιαν.-Φεβρ. 2021, σ. 6-7) και στον Άθανάση Διάκο του Βαλαωρίτη (*Άσμα Δ'*, στ. 118-120). 'Η μορφή του θά συνδυαστεί άργότερα μέ τόν ήγούμενο Γαβριήλ του Άρκαδίου (1866) και θά έξακολουθήσει νά γοητεύει τή λογοτεχνική φαντασία και στόν 20^ο αί., καθώς πρωταγωνιστεί στό θεατρικό έργο *'Ο Καπετάν Καλόγηρος* του Χρ. Χρηστοβασίλη (1905).

Φώτης Κόντογλου,
'Ο Άθανάσιος
Διάκος (1938-1939),
λεπτομέρεια

'Ο παπα-Θύμιος
Βλαχάβας
(λεπτομέρεια)

Μελισσάνθη

Μάριου-Κυπαρίσση Μώρου
Υποφ. Δρος Νεοελληνικής Φιλολογίας Α.Π.Θ.

Άναμετριέται ἡ φωνή μου / μέ τήν αἰώνια Σιωπή Σου
(Μελισσάνθη, «Ἰώβ», Ὀδοιπορικό. Ποιήματα 1930-1984, Ἀθήνα: Καστανιώτης 1986)

«Πόσο εἶσαι μυστικός, Θεέ μου, στή σιωπή τῶν οὐρανῶν σου!», ἀναφωνεῖ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος (Ἐξομολογήσεις Α', σ. 145), μεταφέροντάς μας ξανά, μετά τόν Ματθαῖο Μουντέ πού εἶδαμε σέ προηγούμενο κείμενό μας, στόν «τόπο» αὐτό τῆς ποιήσεως, τή σιωπή τοῦ Θεοῦ. Καί ἄλλοῦ, θά πει πάλι «Καί τ' αὐτιά σου, Θεέ μου, μέ ἄκουγαν, ἀλλά τό ἀγνοῦσα» (ὁ.π., σ. 305). Στή σιωπή καί πάλι τοῦ Θεοῦ ἐπανερχόμαστε, αὐτή τή φορά, ὅμως, μέσῳ ἑνός βιβλικοῦ παραδείγματος, πού δίνει τό προποητικό ὕλικό στή Μελισσάνθη, φιλολογικό ψευδώνυμο τῆς ποιήτριας Ἑβης Κούγια-Σκανδαλάκη (1907-1990), γιά τή σύνθεση τοῦ ποιήματος ἀπ' ὅπου ἀντλοῦμε τόν στίχο τοῦ σημερινοῦ μας κειμένου. Τό ποίημα ἐπιγράφεται «Ἰώβ» καί, ὅπως προκύπτει εὐλόγα, προέρχεται ἀπό τό ὁμώνυμο βιβλίο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ Ἰώβ τῆς Μελισσάνθης, ὅπως οἱ περισσότερες βιβλικές μορφές πού μεταμορφώνονται σέ ποιητική πρώτη ὕλη, βρίσκεται ταυτόχρονα ἐντός καί ἐκτός τοῦ βιβλικοῦ ὑποκειμένου του· εὐδιάκριτα παραθέματα ἀπό τούς παλαιοδιαθητικούς στίχους ὑπενθυμίζουν διαρκῶς ὄχι μόνο τήν «καταγωγή» ἀλλά

καί τήν ἱστορία του. Ἄς δοῦμε, ὅμως, τόν στίχο μας ἀπό πιό κοντά. Ἀντιγράφω τούς ἀμέσως προηγούμενους καί τούς ἐπόμενους στίχους:

Άναμετριέται ἡ ἄβυσσος τῶν θλίψεῶν μου / μέ τόν αἰώνιον οὐρανό Σου / Ἄναμετριέται ἡ φωνή μου / μέ τήν αἰώνια Σιωπή Σου / –τή σιωπή πού ἀπλώνεται ἀνάμεσό μας / σάν μία ἔρημος– / Ἄναμετριέται ἡ θέλησή μου μέ τή Θέλησή Σου.

Τό ποίημα συνεχίζει μέ τόν ἴδιο τρόπο μέχρι τό κλείσιμό του: «Ἔστω, ἐνώπιόν Σου, τό μυστήριον τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου μου / αἰώνια μαρτυρία, πίστεως καί ἀγάπης». Τό ποίημα εἶναι γραμμένο τό 1950 καί ἀνήκει στή συλλογή *Ἡ ἐποχή τοῦ ὕπνου καί τῆς ἀγρύπνιας*, τήν «κατεξοχήν θρησκευτική συλλογή τῆς Μελισσάνθης» (Πλατῆς 1985, σ. 141)· μιά θρησκευτική ποίηση, μέ βαθιά μυστική διάσταση, τῆς ὁποίας ὀρίζουσα ἀποτελεῖ ἡ σιωπή τοῦ Θεοῦ, μιά καί, ὅπως διαβάζουμε στόν τίτλο ἑνός ποιήματος, «Ὁ Θεός εἶναι Σιωπή».

Ἡ Μελισσάνθη στό ἐν λόγω ποίημα διαβάζει μέ τόν δικό της τρόπο τή βιβλική ἱστορία τοῦ Ἰώβ· ἡ δοκιμασία του εἶναι «μαρτυρία, πίστεως καί ἀγάπης», ὅπως

καταλήγει τό ποίημα. Ἐάν ὁ Ἰώβ δοκιμάζεται, δοκιμάζεται ἐν μέσῳ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· καί συναρτῆσει τῆς ἀγάπης Του, ἡ πίστη, ἡ ὁποία διαδραματίζει ἕναν ἰδιαίτερο ρόλο στήν ἱστορία τοῦ Ἰώβ. Ἐάν μήν ξεχναῖμε ὅτι ὁ Ἰώβ εἶναι ἐκτός τοῦ Ἰσραήλ, μέ τόν Γιαχβέ, ὅμως, νά εἶναι δι-αρκῶς παρών στούς στίχους τοῦ βιβλίου. Πίστη καί ἀγάπη συνυπάρχουν καί ἀπο-τελοῦν ἕνα ἑναρμόνιο κρᾶμα: «[ἡ] ἀπο-κάλυψη τῆς πίστεως πρός τόν ἕνα Θεό ἔχει ὡς περιεχόμενο τή στάση τοῦ ἀνθρώπου ἕναντι τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία οὐσιαστικά συ-νιστᾷ τήν ἀνταπόδοση τῆς ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ» (Κα-ραγιάννης 2019, σ. 29). Στό μεταξῦ πί-στης καί ἀγάπης, λοιπόν, ὁ Ἰώβ δοκιμά-ζεται καί ἡ δοκιμασία του, ἀκόμα κι ὅταν μοιάζει ἀτέλειωτη, καταλήγει στήν ἀγά-πη. Ὁ Ἰώβ λυτρώνεται χάρι στήν πίστη του, πού μένει μέχρι τέλους ἀκλόνητη.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς ὁ βιβλικός Ἰώβ ἔχει ἀποτελέσει πηγῆ ἀρκετῶν λογοτεχνικῶν ἔργων ὄχι μόνο τῆς ἐλληνικῆς ἀλλά καί τῆς παγκόσμιας γραμματείας. Μπορεῖ ἡ κριτική νά ἔχει ὑποστηρίξει πῶς «[τά] βιβλικά καί χριστιανικά πρόσωπα καί σύμβολα πού ὑπάρχουν στό ἔργο της [...] βοήθησαν ἀπλῶς τήν ποιήτρια νά ἐκφράσει, μέ ὄρους ἀνθρωπολογικούς, τήν ὑπαρξιακή ἐποποιία τοῦ ἀνθρώπου» (Μπεκατώρος 1985, σ. 83), ὡστόσο, τό συγκεκριμένο ποίημα ἀποδεικνύεται πολύ κοντά στό πνεῦμα τοῦ βιβλικοῦ

κειμένου. Ὁ Ἰώβ τῆς Μελισσάνθης πα-λεύει, μέ τή σειρά του, μέ τόν δικό του, βέβαια, τρόπο μέ τόν Θεό· τά ρήματα τῶν στίχων πού παραθέσαμε μόλις δέν εἶναι τυχαία. Μά ἐκεῖνη ἡ ἀναμέτρηση μέ τήν ἄπειρη, σάν ἔρημο, σιωπή Του εἶ-ναι ἡ πλέον ἰσχυρή. Ἡ σιωπή, ἡ ὁποία εἶναι ἀπέραντη, μοιάζει ἀνεξάντλητη καί μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ ὡς ἀνυδρη ἔρημος, λησμονώντας, ὅμως, ὅτι κάποτε ἡ ἔρημος ἐξήνθησεν. Κι αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τό με-γαλεῖο της. Ἀναμετρᾶται ὁ βιβλικός Ἰώβ μαζί της, μένει πιστός καί ἀντιλαμβάνε-ται τό μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ, ἀγγίζει τόν αἰώνιο οὐρανό Του.

Βιβλικά πρόσωπα καί προσωπεῖα δια-σχίζουν πολλές φορές τοῦς στίχους τῶν ποιητῶν καί τῶν ποιητριῶν. Κι εἶναι ἡ μεταπολεμική περίοδος ἐκεῖνη πού ἀνα-δεικνύεται ἡ πιό καρποφόρα. Μιά ἐποχή, κατά τήν ὁποία ἡ θρησκευτική συνείδηση καί ἡ καλλιτεχνική (ἐδῶ, ποιητική) ἔκ-φραση τῆς μοιάζει νά χρεοκοπεῖ, ἰδιαί-τερα στήν εὐρωπαϊκή Τέχνη. Ἡ Μελισ-σάνθη μέ τόν «Ἰώβ» της, τό ποίημα πού ἀρμόζει τόν ἄνθρωπο μέ τόν Θεό στήν κορύφωση τῆς σχέσης τους, μᾶς δείχνει ἕναν μέσο δρόμο, μιά παράλληλη κίνηση ἐντός, ἐκτός καί ἐπί τά αὐτά τοῦ βιβλι-κοῦ κειμένου, τήν ὁποία θά ἀκολουθή-σουμε καί στά κατοπινά μας κείμενα, μιά κίνηση πού “διαβάζει” μέν τή Βίβλο μέ κάτοπτρα λογοτεχνικά, μή ξεχνώντας τό βαθυτέρο της μήνυμα.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἁγίου Αυγουστίνου, *Ἐξομολογήσεις*, μτφ.-σχόλια Φραγκίσκη Ἀμπατζοπούλου, τ. Α', Ἀθήνα: Πατάκης 2007. Χρήστος Καραγιάννης, «Ἡ πίστη ὡς ἐνοποιητικό στοιχεῖο τοῦ βιβλικοῦ Ἰσραήλ», στόν τόμο Σταῦρος Ζουμπουλάκης (ἐπιμ.), *Γιά τήν πίστη*, Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς 2019, σ. 15-32. Στέφανος Μπεκατώρος, «Μελισσάνθη: Διάγραμμα καί Ὅροι τῆς ποιήσῆς της», στόν τόμο *Τόν ὄρθρον τόν ἐρχόμενον*. Ἀφιέρωμα στήν Μελισσάνθη, Ἀθήνα: ΕΛΙΑ 1985, σ. 75-86. Ε.Ν. Πλατῆς, «Ἡ ποίηση τῆς Μελισσάνθης: Αἰσθητική παρουσίαση», στόν τόμο *Τόν ὄρθρον τόν ἐρχόμενον*, ὁ.π., σ. 137-148.

Νικόλαος, Μητρ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, *Δεύτε λάβετε φῶς. Από τό γεγονός τῆς Ἀναστάσεως στή θεά τοῦ Ἀναστάντος, Σπάτα Ἀττικής: Ἰ.Μ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής 2021*. Μιά πρόταση-πρόσκληση μετοχής στή χαρά τῆς Ἀναστάσεως, τό νόημα καί ἡ σημασία τῆς ὁποίας παρουσιάζονται μέ τρόπο εὐληπτο καί μέ θεολογικό βάθος, σέ στενή συνάφεια μέ τον λειτουργικό, πατερικό καί εὐαγγελικό λόγο.

Νικόλαος, Ἀρχιεπ. Τσεμποξάρσκυ καί Τσουβάσκυ, *Ἰπὸ τὴν σκιὰν τῆς Θείας Χάριτος καί τὴν Σκέπην τῆς Θεομητόρος. Στιγμές ἀπὸ τὸν βίο καί τὴν πολιτεία του στή Σοβιετική Ἐνωση*, μτφ. ἀπὸ τὰ ρωσικά, Ἰωάννη Ἀ. Βαμβακάς, Ἀθήνα: Ἄρμος 2021. Αὐτοβιογραφικό κείμενο, ἡμερολογιακοῦ χαρακτήρα, τοῦ ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἀρχιεπ. Νικολάου, πού ἀφηγεῖται μέ συγκινητική ἀμεσότητα τὴν πορεία του πρὸς τὴν ἱερωσύνη τῆ δύσκολη ἐποχὴ τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπανάστασης καί τοῦ σοβιετικοῦ κράτους.

Ἀρχιμ. Φίλιππος Χαμαργιάς, Πρωτ. Ἰ.Μ. Μεσσηνίας, *Προσεγγίσεις τοῦ Εὐαγγελικοῦ λόγου γιὰ τὴ σύγχρονη κοινωνία. Κυριακοδρόμιο 2019-2020, Καλαμάτα: Μανιατάκειον Ἰδρυμα 2021*. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῶν Εὐαγγελικῶν περικοπῶν τῶν Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους 2019-2020, ἐπιχειρεῖται ἡ ἀνάδειξη τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὸν σύγχρονο κόσμο καί τὸν Εὐαγγελικό λόγο, τό βαθύτερο περιεχόμενο τοῦ ὁποίου προσεγγίζεται ἠθικά καί κοινωνιολογικά, χωρὶς ὅμως νά παραγνωρίζεται ἡ σημασία του στήν Ὀρθόδοξη λατρεία.

Βιβλία πού λάβαμε - Νέες κυκλοφορίες

Μητρ. Ἀργολίδος Νεκτάριος, *Σταυροαναστάσιμο Πάσχα. Ιστορίες μαρτυρίου και μαρτυρίας*, Ναύπλιο: Ἐπιστροφή χ.χ.

Αρχιμ. Χρυσόστομος Χρυσόπουλος, *Αποστολικές Διαβάσεις. Κυριακοδρόμιο Αποστόλων*, Ἀθήνα 2020

Ἰωάννης Σ. Τσοῦρας, *Η (α)συμφωνία των Πρεσπών ἢ ο ἀφελληνισμός των Μακεδόνων και ο «Μακεδονισμός» των Σλάβων*, Ἀθήνα: Ἐν πλῶ 2021

Μισθολογικά θέματα

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Αρχιερ. Έπιτρ. Ί.Μ. Ζιχνών και Νευροκοπίου
Άντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Στό παρόν τεύχος του Έφημεριού θα παρέχουμε όρισμένες χρήσιμες πληροφορίες για θέματα μισθολογικής φύσεως, τά όποια ένδεχομένως δέν γνωρίζουν οί έν Χριστώ άδελφοί μας.

1) Σέ περίπτωση καταβολής άχρεωστήτως καταβληθείας άποδοχής ή άποζημιώσεως ό Κληρικός, όπως και κάθε Ύπάλληλος, έπιστρέφει τό καθάρó ποσό πού έλαβε σύν τήν άναλογία του φόρου. Οί κρατήσεις πού έχουν άποδοθει στά οικεία ταμεία άναζητούνται σέ κάθε περίπτωση άπό τήν άρμόδια Ίερά Μητρόπολη, στήν όποία άνήκει ό κληρικός. Η έπιστροφή του άνωτέρω ποσού μπορεί νά γίνει και μέ παρακράτηση του ένός δεκάτου (1/10) τών καθαρών μηνιαίων άποδοχών του κληρικού ή μέ παρακράτηση τής σύνταξης σύμφωνα μέ τίς διατάξεις τής παρ. 7β του άρθρου 3 του ν. 4151/2013, έφόσον στό μεταξύ ό κληρικός κατέστη συνταξιούχος. Μέ τήν παρ. 3 όρίζεται ότι, σέ περίπτωση άρνησης, έκ μέρους του ύπαλλήλου-κληρικού, έπιστροφής τών άχρεωστήτως καταβληθέντων, αυτά καταλογίζονται σύμφωνα μέ τίς διατάξεις του δημοσίου λογιστικού.

Έπίσης διευκρινίζεται ότι για τόν ύπολογισμό τών άποδοχών σέ όλες τίς περιπτώσεις, ό μήνας λογίζεται για τριάντα

(30) ημέρες. Στίς περιπτώσεις άποχής του κληρικού άπό τά καθήκοντά του λόγω άδειας άνευ άποδοχών ή άδικαιολόγητης άπουσίας, θα αναφέρεται ό συγκεκριμένος κληρικός ως μισθοδοτούμενος άπό τήν Ίερά Μητρόπολή του, αλλά δέν θα διενεργείται καμμία κράτηση ύπέρ ασφαλιστικών ταμείων, κύριας σύνταξης κ.λπ. Αυτό τό χρονικό διάστημα δέν θα ύπολογιστεί και ως χρόνος ύπηρεσίας για τή σύνταξη του. Για τήν αναγνώριση ως συντάξιμου χρόνου τής άδειας άνευ άποδοχών, στίς περιπτώσεις πού αυτή προβλέπεται άπό τίς οικείες διατάξεις, θα πρέπει νά ύπάρξει έπικοινωνία του έκκαθαριστού άποδοχών μέ τά άρμόδια ασφαλιστικά ταμεία (κύριας σύνταξης κ.λπ.) προκειμένου νά καθοριστεί ό τρόπος καταβολής, κατά περίπτωση, τών αναλογουσών ασφαλιστικών εισφορών (έκδοση πράξη αναγνώρισης άπό τό ασφαλιστικό ταμείο ή ύποχρεωτική καταβολή άπό τίς άποδοχές τών άμέσως έπομένων, άπό τήν επάνοδο του κληρικού στή Μητρόπολη, μηνών). Τέλος μέ τήν παρ. 3 προβλέπεται ότι ό κληρικός κατά τή διάρκεια θέσης του σέ διαθεσιμότητα δικαιούται τά τρία τέταρτα (3/4) τών άποδοχών του. Έξυπακούεται ότι ό χρόνος διαθεσιμότητας δέν λαμβάνεται ύπόψη για μισθολογική εξέλιξη.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων καὶ τῶν ὀργανισμῶν τῆς συμμετέχει στοὺς ἑορτασμούς γιὰ τὴ συμπλήρωση 200 ἐτῶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 μὲ ἐπιστημονικὰ συνέδρια, ἐκδόσεις, μαθητικούς διαγωνισμούς, ραδιοφωνικὲς ἐκπομπές καὶ ἄλλες ἐπετειακὲς ἐκδηλώσεις πού θά πραγματοποιηθοῦν ἀνά τὴν ἐπικράτεια.

Ὁ Κλάδος Ραδιοφωνίας ἔχει ξεκινήσει σειρά ἀφιερωματικῶν ἐκπομπῶν καὶ προγραμματίζει νεότερες πού σύντομα θά ἀνακοινωθοῦν. Συγκεκριμένα:

1821 καὶ 25η Μαρτίου (2010): τὸ κοινωνικὸ γίνεσθαι κατὰ τὴν Ἐπανάσταση

1821 καὶ 25η Μαρτίου (2011): σειρά ἀφιερωματικῶν ἐκπομπῶν

Σχέσεις Ἀνατολῆς - Δύσης 1453-1821 (2012)

25η Μαρτίου (2013)

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στίς Παραδουνάβιες Χῶρες (2014)

Ἀφιέρωμα στὴν 25η Μαρτίου (2015)

Ὁ Κλάδος Ἐκδόσεων ἔχει προγραμματίσει ἀφιερωματικὸ τεῦχος τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* μὲ θέμα «Ἐλευθερία» γιὰ τὸ 1821.

Ὁ Κλάδος Διαδικτύου παρέχει κείμενα γιὰ τὸ '21 καὶ εἰκόνες τῆς Ἐθνεγερσίας.

Ἐκπομπές πού προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στοὺς ὅρους τῆς πίστεως.

Μέ τὸν Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακὴ μουσική.

Μέ τὸν Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

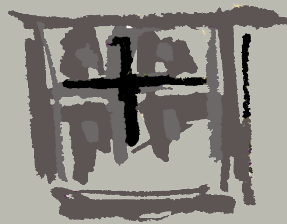
00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Ἀποσπάσματα ἀπὸ κείμενα Πατέρων μὲ μουσικὲς

γέφυρες.

Μέ τὴν Κυριακὴ Αἰλιανοῦ.

Οἱ ἐκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5 ἀναμεταδίδονται ἀπὸ τοὺς δικτυωμένους σταθμούς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ α
Ταχ. Γραφείο Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας 10

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355α

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνās 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203